

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

РУСАНІВСЬКИЙ СЕРГІЙ ВІТАЛІЙОВИЧ

УДК 343.985

**ДИСЕРТАЦІЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ПЕРЕВИЩЕННЯ ВЛАДИ АБО СЛУЖБОВИХ
ПОВНОВАЖЕНЬ ПРАЦІВНИКОМ ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ
З ЗАСТОСУВАННЯМ ЗБРОЇ ЧИ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ**

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ **С. В. Русанівський**

Науковий керівник: **Терещенко Юлія Василівна,**

кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2025

АНОТАЦІЯ

Русанівський С.В. Розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2025.

Дисертація є одним із першим в Україні комплексним дослідженням, у якому розроблено наукові засади й запропоновано криміналістичні рекомендації щодо розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів. Методика розслідування містить криміналістичну характеристику кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 365 КК України, а також науково-обґрунтовані практичні рекомендації щодо: особливостей початку досудового розслідування та обставини, що підлягають встановленню, типових слідчих ситуацій та версій, що виникають на початковому етапі розслідування; протидії розслідуванню та засобам її подолання.

Криміналістична методика розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів базується на наукових положеннях і рекомендаціях, що спрямовані на ефективне розслідування кримінального протиправного діяння й виконання завдань, передбачених ст. 2 КПК України, у кримінальному провадженні; враховує специфічні закономірності (врахування статусу особи-злочинця – працівник правоохоронного органу та мотиви його поведінки, а також потерпілого й віктимної поведінки з його боку), які впливають на процес виявлення, збирання, фіксацію, дослідження та оцінку доказів; охоплює організацію та планування розслідування; тактику проведення слідчих (розшукових) дій. Така методика ґрунтується на складових елементах криміналістичній характеристиці злочинів передбачених ч. 2 ст. 365 КК України (відомості про осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, мотиви та цілі його дій; способи вчинення; обстановка (умови, місце, час, зброя, спеціальні

засоби), слідова картина (наслідки) й особа потерпілого), та спрямована на розробку практичних рекомендацій для слідчих; включає систему пошуково-пізнавальних процесів, які враховують тактичні завдання розслідування та ситуаційні особливості на початковому етапі розслідування. Основна мета полягає у створенні дієвого інструменту для допомоги органам досудового розслідування.

У процесі дисертаційного дослідження було здійснено аналіз наукової літератури та проведено опитування працівників органів досудового розслідування, що дало змогу здобувачу визначити основні елементи криміналістичної характеристики: криміналістично значущі дані про особу злочинця, мотиви та цілі його дій, форми і методи вчинення та приховування кримінального правопорушення, а також типові наслідки («слідову картину»), обстановку (умови, місце, час, зброя, спеціальні засоби) і особу потерпілого. Такі дані є основою для розробки окремої криміналістичної методики розслідування цієї категорії злочинів, побудови типових слідчих ситуацій та версій, і можуть бути ефективно використані слідчим у кримінальному провадженні як орієнтир, що дозволяє обирати найбільш ефективні напрями та засоби організації розслідування. Різні форми злочинного використання службових повноважень працівниками правоохоронних органів за допомоги зброї або спеціальних засобів утворюють центральну ланку механізму кримінального протиправного діяння передбаченого ст. 365 КК України.

Окрему увагу приділено приводам до початку досудового розслідування за фактами перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів, якими можуть виступати: а) заяви, повідомлення потерпілих про застосування зброї чи спеціальних засобів або погрозу такого (38%); б) заяви, повідомлення опосередкованих осіб (родичі, близькі, знайомі, колеги, лікарі, очевидці) (32%); в) повідомлення інформаторів (21 %); г) самостійне виявлення слідчим, прокурором або співробітниками служб внутрішньої безпеки з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення злочину (інформації, яка

опублікована в медіа, анонімна заява та ін.) (7%); д) публікації в медіа, матеріали журналістських розслідувань (2 %).

У дисертації проаналізовано способи протидії розслідуванню перевищенню влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів систематизовані на ті, що спрямовані на: а) перешкодження встановленню фактичних даних та обставин, що мають значення для кримінального провадження (30%); б) знищення доказової інформації та її носіїв (матеріальних та ідеальних) (25%); в) введення в оману органи досудового розслідування, затягування розслідування (24%); г) позбавлення інформації, що зібрана у кримінальному провадженні, доказового значення (11%); д) перешкодження проведенню розслідування і судового розгляду (10%). Типовими формами протидії розслідуванню у таких кримінальних провадженнях є : вплив на слідчого (85%) з використанням корупційної складової (52%); відмова від дачі показань та надання завідомо неправдивих показань (68%); примушування свідків, потерпілих до відмови від первинних показань, або зміни показань (51%); створення перешкод для розслідування (27%) з фальсифікацією (23%), знищенням (7%) доказів; переховування від правоохоронних органів (22%); симуляція захворювання (17%).

Сформовані рекомендації стосовно тактики провадження таких слідчих (розшукових) дій як: тактика огляду, тактика допиту, призначення судових експертиз. Визначено, що найпоширенішим способом використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях, відкритих за фактом перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронних органів із застосуванням зброї чи спеціальних засобів, є залучення експертів та проведення відповідних судових експертиз. Встановлено, що найчастіше призначаються такі види експертиз: трасологічна (дактилоскопічна); медична; балістична (експертиза зброї та слідів і обставин її використання – у разі застосування вогнепальної зброї); товарознавча; психологічна; комплексні

(медико-балістична, медико-криміналістична тощо), що дозволяє всебічно оцінити подію й встановити обставини вчинення злочину.

Висновки, сформульовані дисертантом, можуть бути використані як працівниками органів досудового розслідування – з метою вдосконалення організації розслідування фактів перевищення влади чи службових повноважень співробітниками правоохоронних органів, так і у освітньому процесі – для поглиблення криміналістичної методики розслідування таких правопорушень, а також під час підвищення кваліфікації слідчих і прокурорів.

Ключові слова: перевищення влади, службові повноваження, працівник правоохоронного органу, методика розслідування, криміналістична характеристика, досудове розслідування, слідча ситуація, протидія, слідча (розшукова) дія, негласні слідчі (розшукові) дії, огляд, допит, обшук, спеціальні знання, судова експертиза, затримання, взаємодія, тримання під вартою.

ANNOTATION

Rusanivskyi S.V. Investigation of abuse of power or official authority by a law enforcement officer involving the use of weapons or special means – *Qualifying scientific work on the rights of manuscript.*

Dissertation for obtaining the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 – Law. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2025.

This dissertation is one of the first comprehensive studies in Ukraine that develops scientific foundations and offers forensic recommendations for investigating abuse of power or official authority by a law enforcement officer involving the use of weapons or special means. The methodology of investigation includes a forensic profile of the criminal offense provided for in Part 2 of Article 365 of the Criminal Code of Ukraine, as well as scientifically grounded practical recommendations regarding: the specifics of initiating a pre-trial investigation and the circumstances that need to be established; typical investigative situations and hypotheses arising at the initial stage of investigation; resistance to investigation and ways to overcome it.

The forensic methodology for investigating abuse of power or official authority by a law enforcement officer with the use of weapons or special means is based on scientific principles and recommendations aimed at effective investigation of criminal offenses and the implementation of the objectives set out in Article 2 of the Criminal Procedure Code of Ukraine. It takes into account specific patterns (such as the status of the offender – a law enforcement officer – and their motives, as well as the victim's personality and victim behavior) that influence the detection, collection, documentation, examination, and evaluation of evidence. It covers the organization and planning of the investigation, and the tactics of conducting investigative (search) actions.

This methodology is based on the elements of the forensic profile of crimes under Part 2 of Article 365 of the Criminal Code of Ukraine, including: information about the offender, motives and objectives, methods of committing the offense, circumstances (conditions, location, time, weapons, special means), trace evidence (consequences), and characteristics of the victim. It is aimed at developing practical

guidelines for investigators and includes a system of cognitive and search processes that consider the tactical tasks and situational specifics of the initial investigative stage. The main goal is to create an effective tool to assist pre-trial investigation bodies.

During the dissertation research, a review of scientific literature was conducted and a survey of pre-trial investigation officers was carried out, which enabled the author to identify the main elements of the forensic profile: forensically significant information about the offender, their motives and objectives, forms and methods of committing and concealing the offense, as well as typical consequences (trace patterns), circumstances (conditions, location, time, weapons, special means), and characteristics of the victim. These data form the basis for developing a specific forensic investigation methodology for this category of crimes, constructing typical investigative situations and versions, and can be effectively used by investigators as a guide in choosing the most effective directions and methods of organizing the investigation.

Various forms of unlawful use of official authority by law enforcement officers using weapons or special means constitute the core mechanism of the criminal offense covered by Article 365 of the Criminal Code of Ukraine.

Special attention is given to the grounds for initiating a pre-trial investigation in cases of abuse of power or official authority by a law enforcement officer involving the use of weapons or special means. These may include: a) statements or reports from victims about the use or threat of use of weapons or special means (38%); b) statements or reports from third parties (relatives, acquaintances, colleagues, doctors, witnesses) (32%); c) reports from informants (21%); d) independent detection by investigators, prosecutors, or internal security personnel of circumstances indicating a possible crime (e.g., media reports, anonymous tips) (7%); e) media publications or investigative journalism materials (2%).

The dissertation analyzes methods of obstructing investigations into abuses of power by law enforcement officers with weapons or special means, categorized as: a) obstructing the establishment of facts and circumstances relevant to the criminal proceedings (30%); b) destruction of evidentiary information and its carriers (both material and immaterial) (25%); c) misleading investigators and delaying the

investigation (24%); d) depriving collected information of evidentiary value (11%); e) obstructing the investigation and trial process (10%).

Typical forms of such interference include: influence on the investigator (85%) often involving corruption (52%); refusal to testify or giving knowingly false testimony (68%); coercion of witnesses or victims to withdraw or change their initial statements (51%); creation of obstacles to the investigation (27%), including evidence falsification (23%) or destruction (7%); evading law enforcement authorities (22%); feigning illness (17%).

The dissertation presents tactical recommendations for conducting investigative (search) actions, such as: scene inspection, interrogation, and appointment of forensic examinations. It is established that the most common way of applying special knowledge in criminal proceedings related to abuse of authority by law enforcement officers using weapons or special means is the involvement of experts and conducting relevant forensic examinations. The most frequently appointed types include: traceology (dactyloscopic), medical, ballistic (weapon analysis and usage circumstances – in cases involving firearms), commodity, psychological, and complex examinations (e.g., medical-ballistic, medico-forensic), which allow for a comprehensive assessment of the incident and determination of the circumstances of the offense.

The conclusions formulated by the dissertation author can be used by pre-trial investigation officers to improve the organization of investigations into abuse of authority by law enforcement officers, as well as in educational settings to enhance the forensic methodology of investigating such offenses and during advanced training for investigators and prosecutors.

Keywords: abuse of power, official authority, law enforcement officer, investigation methodology, criminalistic characteristics, pre-trial investigation, investigative situation, opposition, investigative (search) action, covert investigative (search) actions, inspection, interrogation, search, special knowledge, forensic examination, detention, cooperation, custody.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Русанівський С. В. Протидія розслідуванню перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу із застосуванням зброї чи спеціальних засобів та засоби її подолання. *Український політико-правовий дискурс*, (11). 2025. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15512765>

2. Русанівський С. В. Спосіб вчинення злочину як елемент криміналістичної характеристики перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу із застосуванням зброї чи спеціальних засобів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 03, 2025, частина 3. С. 162–167. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.3.24>

3. Русанівський С. В. Огляд при розслідуванні перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів. *Наукові перспективи* № 5(59) 2025. С. 1455–1467. DOI : [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-5\(59\)-1455-1467](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-5(59)-1455-1467)

4. Русанівський С.В., Антощук А.О. Тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів. *Наукові інновації та передові технології*. № 6(46) 2025. С. 1415–1423. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-6\(46\)-1415-1423](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-6(46)-1415-1423)

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Русанівський С. В. Наукові підходи до формування криміналістичної характеристики перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу. (Київ, 21 листоп. 2024 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 230–234.

6. Русанівський С. В. Початковий етап розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів та його значення для притягнення до кримінальної відповідальності. *Інформаційна безпека суспільства умовах дії правового режиму воєнного стану та повоєнний період* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 29 трав. 2025 р). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 89–92.

7. Русанівський С. В. Початок досудового розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів. *Кримінальне судочинство в умовах дії правового режиму воєнного стану та в повоєнний період* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 30 квіт. 2025 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 134–136.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	13
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕРЕВИЩЕННЯ ВЛАДИ АБО СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ПРАЦІВНИКОМ ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ З ЗАСТОСУВАННЯМ ЗБРОЇ ЧИ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ.....	26
1.1. Особливості формування методики розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів.....	26
1.2. Криміналістична характеристика перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів.....	45
1.2.1. Особа злочинця та потерпілого	45
1.2.2. Спосіб вчинення.....	63
1.2.3. Обстановка вчинення та слідова картина.....	74
Висновки до розділу 1	85
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ПЕРЕВИЩЕННЯ ВЛАДИ АБО СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ПРАЦІВНИКОМ ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ З ЗАСТОСУВАННЯМ ЗБРОЇ ЧИ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ.....	90
2.1. Особливості початку досудового розслідування та обставини, що підлягають встановленню	90
2.2. Типові слідчі ситуації та версії, що виникають під час розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів.....	112
2.3. Протидія розслідуванню та засоби її подолання	131
Висновки до розділу 2	153

РОЗДІЛ 3. ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПЕРЕВИЩЕННЯ ВЛАДИ АБО СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ПРАЦІВНИКОМ ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ З ЗАСТОСУВАННЯМ ЗБРОЇ ЧИ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ	157
3.1. Огляд	157
3.2. Допит	174
3.3. Призначення та проведення судових експертиз	200
Висновки до розділу 3	221
ВИСНОВКИ	224
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	230
ДОДАТКИ.....	259

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

БПЛА	безпілотний літальний апарат
ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄО	єдиний облік
ІТС ІПНП	інформаційно-телекомунікаційна система «Інформаційний портал Національної поліції України»
КК	Кримінальний кодекс
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс
СОГ	слідчо-оперативна група
ст.	стаття

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. У сучасному суспільстві правоохоронні органи відіграють важливу роль у підтриманні правопорядку, захисті громадян та забезпеченні законності. Особливо гостро це питання в умовах збройної агресії російської федерації та посилення викликів безпеки на території України. Водночас, діяльність працівників правоохоронних органів інколи виходить за дозволені межі і трапляються випадки, коли правоохоронці перевищують свої службові повноваження, що може призводити до порушення конституційних прав і свобод громадян, а іноді – до тяжких наслідків для життя і здоров'я людей. Тому така діяльність має бути чітко врегульована законом, а застосування ними зброї чи спеціальних засобів – суворо контрольованим. Розслідування таких фактів є надзвичайно важливим для забезпечення верховенства права, підвищення довіри суспільства до правоохоронних органів та запобігання зловживанням владою.

У сучасних умовах питання розслідування випадків перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронних органів з використанням зброї чи спеціальних засобів набуває особливої значущості. Ефективність таких розслідувань безпосередньо впливає на забезпечення національної безпеки, захист територіальної цілісності та недоторканності держави, а також на гарантування прав і свобод громадян у кримінальному процесі. У контексті активних євроінтеграційних процесів та реформування правоохоронної системи відбувається оновлення законодавства і вдосконалення процедур контролю за діяльністю правоохоронців, що має на меті підвищення прозорості, підзвітності та правомірності їх дій, зокрема у випадках застосування зброї або спеціальних засобів. Це створює необхідність глибокого аналізу існуючих проблем та викликів у сфері розслідування перевищень службових повноважень, що є важливою складовою підтримки верховенства права і зміцнення довіри суспільства до правоохоронних органів.

Аналіз статистичних даних за останні роки щодо розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів засвідчує невтішну ситуацію щодо досягнення завдань кримінального провадження та ефективності досудового розслідування. Згідно зі статистичними даними Офісу Генерального прокурора, за ч. 2 ст. 365 Кримінального кодексу (КК) України «Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу» протягом 2021/2022/2023/2024/ за січень–червень 2025 року – зареєстровано 1001/609/650/599/275 кримінальних правопорушень. Вручено 21/15/30/8/12 повідомлення про підозру, до суду з обвинувальним актом направлено 18/10/27/4/7 кримінальних проваджень.

Наведені дані демонструють вкрай низький рівень ефективності досудового розслідування таких кримінальних правопорушень: лише 1–4% проваджень доходять до етапу повідомлення про підозру, що може свідчити про недостатню доказову базу, процесуальні труднощі або неефективну роботу слідчих органів. Ще менше проваджень (0.7–4.2%) передається до суду з обвинувальним актом, що свідчить про системні проблеми у притягненні працівників правоохоронних органів до відповідальності. Особливо тривожно виглядає статистика за 2024 рік, де зі 599 зареєстрованих випадків лише 4 дійшли до суду, що становить менше ніж 1%.

Такі статистичні показники підтверджують, що нинішні механізми розслідування перевищення повноважень працівниками правоохоронних органів є неефективними. Системні труднощі з доказуванням, недостатній рівень процесуального контролю та можливі випадки кругової поруки створюють умови безкарності, які суперечать завданням кримінального провадження, зокрема – забезпеченню невідворотності покарання за вчинене правопорушення.

У зв'язку із зазначеним, розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів зумовлює необхідність вирішення проблемних питань й

розробці методики розслідування з урахуванням особливостей кримінального судочинства в умовах воєнного стану.

Питанням розробки методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень присвячено низку наукових досліджень, у яких висвітлюються теоретичні та прикладні аспекти цього процесу. Серед науковців: Ю. П. Аленін, А. О. Антощук, Л. І. Аркуша, В. П. Бахін, Г. П. Власова, А. Ф. Волобуєв, І. В. Гора, В. А. Журавель, А. П. Запотоцький, А. В. Іщенко, О. В. Ковальова, В. А. Колесник, В. О. Коновалова, В. С. Кузьмічов, В. В. Лисенко, В. Г. Лукашевич, Є. Д. Лук'янчиков, М. А. Погорецький, М. В. Салтевський, М. Я. Сегай, Д. Б. Сергєєва, Р. Л. Степанюк, О. В. Таран, В. В. Тіщенко, П. В. Цимбал, К. О. Чаплинський, С. С. Чернявський, Ю. М. Черноус, В. Ю. Шепітько, В. В. Юсупов та ін.

Проблематика перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронних органів знайшла своє відображення у наукових працях кримінально-правового блоку таких дослідників, як П. П. Андрушко, С. В. Гізимчук, Ю. В. Гродецький, Н. М. Дьяченко, О. О. Кваша, В. М. Киричко, М. Й. Коржанський, Р. Л. Максимович, О. А. Мартиненко, В. В. Марчук, М. І. Мельник, В. О. Навроцький, А. В. Савченко, А. Ю. Смирнов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, М. І. Хавронюк, Н. М. Ярмиш та ін. У межах дисертаційних досліджень це питання аналізувалося, зокрема, К. П. Задосю («Кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК України)», 2009 р.) та Т. І. Слуцькою («Кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень», 2010 р.).

Серед криміналістичних розробок, які стосуються проблематики дослідження можна виділити дисертаційні дослідження: Бондаренка Д. А. «Розслідування зловживань владою або службовим становищем та перевищень влади або службових повноважень (криміналістична характеристика та початковий етап розслідування)» (2008 р.); Балоня А. Б. «Методика розслідування злочинів, вчинених з використанням службовою особою своїх повноважень» (2015 р.); Федоренка М. С. «Методика розслідування

перевищення влади або службових повноважень співробітниками правоохоронних органів» (2020 р.); Кононової В. В. «Особливості початкового етапу досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів у сфері службової діяльності» (2025 р.)

Концептуальні напрацювання зазначених учених, безперечно, становлять важливу теоретико-методологічну основу у дослідженні відповідної проблематики. Водночас слід зауважити, що у вказаних наукових працях не приділено належної уваги криміналістичним аспектам розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу із застосуванням зброї чи спеціальних засобів або виконувалися вони за старим законодавством.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває необхідність наукової розробки криміналістичних засад розслідування цього виду кримінальних правопорушень. Йдеться, зокрема, про створення та впровадження ефективної криміналістичної методики, засобів та методів, спрямованих на отримання криміналістично значущої інформації з метою встановлення всіх обставин вчинення протиправного діяння.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Обраний напрям дослідження ґрунтується на положеннях Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, схваленого Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023; Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019), а також відповідає Тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки, затвердженій наказом МВС України від 11 червня 2020 року № 454. Дисертація виконана відповідно до Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (протокол Вченої ради від 21 грудня 2020 року № 23). Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 30 січня 2024 року (протокол № 1).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає в розробленні наукових засад і криміналістичних рекомендацій розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу із застосуванням зброї чи спеціальних засобів.

Поставлена мета зумовила необхідність реалізації таких *завдань*:

– проаналізувати стан та розкрити особливості формування методики розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів;

– висвітлити зміст криміналістичної характеристики перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів;

– розкрити підстави та особливості початку досудового розслідування та обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні вказаної категорії проваджень;

– дослідити типові слідчі ситуації розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів та окреслити типові слідчі версії, які висуває слідчих на початковому етапі розслідування у кримінальних провадженнях, розпочатих за ч.2 ст. 365 КК України;

– систематизувати способи та форми протидії протидію розслідуванню та запропонувати засоби її подолання;

– запропонувати організаційно-тактичні рекомендації проведення допиту під час розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів;

– надати криміналістичні рекомендації щодо тактики проведення огляду зокрема на підготовчому й основному етапах розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів;

– окреслити порядок призначення судових експертиз та їх проведення під час розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають під час розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів.

Предметом дослідження є розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів.

Методи дослідження. Методологічна основа дослідження сформована з урахуванням специфіки його об'єкта, предмета, мети та поставлених завдань. У процесі дослідження застосовано комплекс загальнонаукових методологічних підходів, спрямованих на розкриття сутності правових явищ і понять, а також використано спеціальні методи наукового пізнання, що забезпечили всебічний та обґрунтований аналіз досліджуваної проблематики. Зокрема, *історико-правовий метод* застосовано для розгляду й систематизації методики розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів (підрозділ 1.1); *системно-структурний* – для аналізу видів типових ситуацій виявлення перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів (підрозділи 2.1); *догматичний* – з метою тлумачення понять і категорій судової експертології, криміналістики, кримінального процесу, оперативно-розшукової діяльності, що сприяло уточненню понятійно-категоріального апарату дослідження (розділи 1–3); *формально-логічний* – під час розгляду поняття, видів слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні, розпочатому за ч. 2 ст. 365 КК України (розділи 1, 3); *соціологічні* – для з'ясування позиції респондентів щодо розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів (розділи 1–3); *статистичний* – для узагальнення результатів

соціологічних досліджень, вивчення матеріалів кримінальних проваджень, експертних висновків, матеріалів кримінальних проваджень (розділи 1–3).

Емпіричну базу дослідження становлять результати вивчення та узагальнення 43 кримінальних проваджень за ч.2 ст. 365 КК України за період 2021– шість місяців 2025 років; зведені дані анкетування 235 слідчих Національної поліції України, 320 слідчих Державного бюро розслідування і 43 судових експертів з Вінницької, Волинської, Дніпропетровської, Житомирської, Закарпатської, Запорізької, Івано-Франківської, Київської, Миколаївської, Одеської, Рівненської, Тернопільської, Чернівецької областей та м. Києва; практична робота в правоохоронних органах (зокрема досвід роботи автора оперативним працівником, начальником відділу Національної поліції України); статистичні й аналітичні матеріали Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України за 2021– шість місяців 2025 років.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним із першим в Україні комплексним дослідженням, у якому розроблено наукові засади й запропоновано криміналістичні рекомендації щодо розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів. У дисертації сформульовано й обґрунтовано низку нових положень і висновків, зокрема:

вперше:

– розроблена внутрішньовидова криміналістична методика розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів як інформаційна модель до складових елементів якої віднесено криміналістичну характеристику злочину передбаченого ч. 2 ст. 365 КК України (криміналістично значущі дані про особу злочинця – працівника правоохоронного органу, мотиви та цілі перевищення; способи вчинення та приховування; обстановка (умови, місце, час, зброя, спеціальні засоби), слідова картина (наслідки) й особа потерпілого); організацію початкового етапу розслідування (початок досудового розслідування;

обставини, що підлягають встановленню; типові слідчі ситуації та версії; подолання протидії розслідуванню) зв'язок яких у процесі досудового розслідування визначає специфіку збирання доказів за допомогою слідчих (розшукових) дій;

– науково обґрунтовано поняття «ситуації слідчих (розшукових) дій» під якою слід розуміти певне становище, яке складається при підготовці і проведенні слідчих (розшукових) дій, характеризується сукупністю умов та обставин, що враховуються слідчим при визначенні кола організаційних заходів, процесуальних правил і виборі тактичних прийомів необхідних для проведення слідчих (розшукових) дій відповідно до вирішення завдань кримінального провадження на початковому та наступних етапах розслідування. Такі ситуації класифіковано за (а) часом виникнення в процесі розслідування на: ситуації, що виникають на початковому (залежно від особи-злочинця та обставин події) та наступному етапах розслідування; (б) черговістю проведення на ситуації, що виникають при первинному та повторному (додатковому) проведенні слідчої (розшукової) дії; (в) ступенем збігу цілей учасників на конфліктні та безконфліктні;

– розроблено комплекс заходів спрямованих на подолання протидії розслідуванню перевищенню влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів на основі проведення негласних слідчих (розшукових) дій підрозділами внутрішньої безпеки за дорученням слідчого, спрямування яких визначається самою протидією з боку зацікавлених осіб, а отримані результати, що набули значення доказів у кримінальному провадженні щодо протидії розслідуванню, можуть використовуватися на стадії досудового розслідування як підстави для проведення інших процесуальних дій з метою отримання нових доказів або перевірки раніше отриманих, а також для оцінки фактичних даних та їх джерел, що ще не набули значення доказів;

удосконалено:

– зміст і зв'язки елементів криміналістичної характеристики перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів (особа злочинця та потерпілого; спосіб вчинення та приховування; обстановка вчинення та слідова картина), важливе місце в якій посідають взаємозв'язки правоохоронця з потерпілим, оскільки характер застосування зброї або спеціальних засобів безпосередньо визначається дією або бездіяльністю потерпілих; порушенням меж наданих законом прав і повноважень; заподіянням або погрозою заподіяння тілесних ушкоджень або смерті;

– розподіл способів вчинення перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів на: 1) перевищення влади – дії працівника правоохоронного органу із застосуванням зброї чи спеціальних засобів, який, маючи повноваження, під час виконання своїх функцій виходить за межі повноважень; 2) перевищення службових повноважень – дії працівника правоохоронного органу, який не має повноважень і виходить під час виконання своїх функцій за їх межі із застосуванням зброї чи спеціальних засобів; 3) перевищення службових повноважень – дії працівника правоохоронного органу, який наділений владними повноваженнями, але у конкретному випадку перевищує не їх, а інші свої повноваження із застосуванням зброї чи спеціальних засобів;

– систематизація способів та форм протидії розслідуванню перевищенню влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів й пов'язаних з ними кримінальних процесуальних та криміналістичних контрзаходів (комплексний підхід – поєднання кримінального процесуального закону і криміналістичної тактики дозволяє нейтралізувати навіть витончені способи протидії), які вживаються слідчим;

– тактику проведення допиту (потерпілих, підозрюваних-правоохоронців, свідків) з урахуванням дотримання загальних криміналістичних вимог,

позитивних і негативних обставин при типових слідчих ситуаціях, психологічних і соціальних факторів, які впливають на поведінку допитуваних, а також протидії розслідуванню за допомоги запропонованого авторського комплексу тактичних і процесуальних заходів, що дозволяє істотно підвищити результативність досудового розслідування, забезпечити виконання завдань кримінального провадження з недопущенням зловживань і формування повноцінної доказової бази для подальшого судового розгляду;

дістало подальшого розвитку:

– криміналістична характеристика особи – працівника правоохоронного органу, який вчинив перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів з виокремленням «ситуативних», «нестійких», «агресивних», що має значення для встановлення обставин події й обрання тактичних прийомів проведення слідчих (розшукових) дій з нейтралізацією та подоланням протидії досудовому розслідуванню;

– особливості початку досудового розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів в умовах особливого режиму й деталізований перелік обставин, які підлягають встановленню з розподілом на загальні (факт кримінального протиправного діяння передбаченого ч. 2 ст. 365 КК України; спосіб вчинення, що пов'язаний із застосуванням зброї чи спеціальних засобів; місце і час вчинення кримінального протиправного діяння; особа злочинця – працівник правоохоронного органу, який явно перевищив межі наданих повноважень; «незаконність» застосування зброї чи спеціальних засобів; мотив і мета дій працівника правоохоронного органу; наслідки – вид і розмір шкоди, завданої протиправним діянням) та спеціальні (вид та кількість зброї чи спеціальних засобів, їх характерні ознаки; відомості щодо спеціального статусу працівника правоохоронного органу й наявності дозволу на право володіння та користування зброєю);

– криміналістичні рекомендації щодо тактики проведення огляду зокрема на підготовчому й основному етапах, під час огляду зброї, тіла потерпілого й службового приміщення чи спецтранспорту, а також плануванням (залучення експерта; фіксація слідів застосування сили; ретельний опис обстановки – просторове розміщення предметів; вилучення зброї/засобів впливу з ідентифікацією серійних номерів; документування свідчень) й використанням відеофіксації, дронів, 3D-моделювання у складних випадках (цифрові платформи типу FARO або RealityCapture, 3D-сканери);

– підстави групування судових експертиз у межах кримінального провадження про перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронних органів із застосуванням зброї чи спеціальних засобів за об'єктом дослідження та цільовим призначенням відповідно до процесуальних завдань, які стоять перед слідчим: експертизи, що досліджують підозрюваного (судово-медична, психологічна, біологічна); експертизи, що досліджують потерпілого (психологічна, психіатрична, медична, біологічна); експертизи, що підтверджують або спростовують факти, що підлягають доказуванню (трасологічна, балістична – експертиза вогнепальної зброї чи спеціальних засобів, технічна, біологічна, комплексні).

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки та рекомендації впроваджено і надалі може бути використано у:

– *правозастосовній діяльності* – під час розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 365 КК України (акт впровадження Державного бюро розслідувань від 27 червня 2025 року);

– *освітньому процесі* – під час викладання навчальних дисциплін «Криміналістика», «Методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень» «Криміналістичні засоби та методи розслідування кримінальних правопорушень» під час підготовки навчально-методичних та дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час

самостійної роботи здобувачів вищої освіти (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 19 червня 2025 року № 107-оп).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана автором самостійно, усі сформульовані положення та висновки є результатом особистих досліджень здобувача. У науковій статті «Тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів», опублікованій у співавторстві, частка дисертанта становить 70 %. Ідеї та розробки, що належать співавтору, у дисертації не використано.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення, висновки та рекомендації, сформульовані в дисертації, обговорено на науково-практичних конференціях та круглих столах: «Актуальні питання криміналістики та судової експертизи» (м. Київ, 21 листопада 2024 р.); «Інформаційна безпека суспільства у умовах дії правового режиму воєнного стану та повоєнний період» (м. Київ, 29 травня 2025 р.); «Кримінальне судочинство в умовах дії правового режиму воєнного стану та в повоєнний період» (м. Київ, 30 квітня 2025 р.).

Структура та обсяг дисертації зумовлені метою і завданнями дослідження. Робота містить анотацію, вступ, три розділи, що мають вісім підрозділів, висновки, список використаних джерел (288 найменувань на 29 сторінках) і п'ять додатків на 15 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 273 сторінки, з яких обсяг основного тексту – 229 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕРЕВИЩЕННЯ ВЛАДИ АБО СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ПРАЦІВНИКОМ ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ З ЗАСТОСУВАННЯМ ЗБРОЇ ЧИ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ

1.1. Особливості формування методики розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів

Україна переживає складний період становлення нових соціально-економічних і політичних відносин, що супроводжується воєнними подіями та воєнним станом в країні. Держава відіграє ключову роль у захисті прав і свобод людини, забезпечуючи їх реалізацію відповідно до Конституції України. Згідно зі ст. 3 Конституції України, утвердження та забезпечення прав і свобод людини є основним обов'язком держави; ст. 19 – органи державної влади та місцевого самоврядування, а також їх службові особи зобов'язані діяти виключно в межах своїх повноважень, на підставі та у спосіб, визначений законами України [78]. Такі основоположні принципи поширюються на всіх службових осіб, незалежно від їхнього статусу чи сфери діяльності, і забезпечують функціонування державного апарату. Тому, вирішення завдань, які стоять перед органами державної влади, значною мірою залежить й від професійної підготовки та результатів діяльності службових осіб, які представляють всі правоохоронні органи. Особливо гостро вказане завдання постало у зв'язку із загрозливим поширенням серед службових осіб перевищення влади або службових повноважень.

Відповідно до ст. 365 КК України перевищення влади або службових повноважень, тобто умисне вчинення працівником правоохоронного органу дій, які явно виходять за межі наданих йому прав чи повноважень, якщо вони

завдали істотної шкоди охоронюваним законом правам, інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам, інтересам юридичних осіб [103].

Перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронних органів є одним з найбільш серйозних службових злочинів, що викликає значний суспільний резонанс. Процедура здійснення кримінального провадження, збирання доказів та притягнення винних до кримінальної відповідальності є складною, оскільки більшість суб'єктів цих злочинів мають юридичну освіту, добре знаються на тонкощах судово-слідчої практики та активно перешкоджають встановленню об'єктивної істини [194, с. 231]. Так, чисельність випадків перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365 КК України) впродовж 2014–2016 рр. скоротилася з 1525 до 1140 (–25,2%), у 2017–2021 рр. збільшилася у 2,3 рази до 2564, а в 2022–2023 рр. знизилася на 25,2% та 43,6% відповідно та в останньому році було зафіксовано 1082 таких фактів [169; 100].

Варто зазначити, як підтверджують результати опитування, криміналістичні аспекти виявлення та розслідування злочинів, вчинених працівниками правоохоронних органів у сфері службової діяльності, мають низку особливостей. Зокрема, 89% слідчих наголосили на складнощах встановлення фактів правопорушення, враховуючи специфіку суб'єктів таких діянь; 73% – наголосили, що такі злочини характеризуються значною кількістю криміналістично значущих ознак, що ускладнює процес збору доказів та притягнення винних до відповідальності; 68% – відзначили високий рівень протидії з боку владних структур та службових осіб, що може перешкоджати ефективному розслідуванню. Крім того, такі правопорушення мають високий рівень латентності, що означає їх прихованість і складність виявлення. На сьогодні відсутня дієва програма боротьби з корупційними злочинами серед працівників правоохоронних органів, що також створює додаткові труднощі у вирішенні цієї проблеми.

Тому, розробка методичних рекомендацій для розслідування кримінальних правопорушень є важливим процесом, що ґрунтується на досвіді слідчої практики. Узагальнення та аналіз матеріалів слідчої роботи дозволяють формувати ефективні підходи до вирішення питань, пов'язаних із розслідуванням [149, с. 27]; сприяє вдосконаленню методів роботи правоохоронних органів та забезпечує більш результативне виконання завдань, спрямованих на захист правопорядку та прав громадян [127, с. 293].

Науково обґрунтовані криміналістичні рекомендації слугують ефективним інструментом для слідчих та інших уповноважених осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. Вони допомагають вибудовувати чіткий алгоритм дій у стандартних слідчих ситуаціях, сприяючи оперативному та якісному виконанню завдань [92, с. 120]. Чітке розуміння сутності, структури, змісту і принципів побудови криміналістичних методик розслідування окремих видів кримінальних правопорушень є важливим для забезпечення ефективності слідчих (розшукових) дій. Зокрема, це стосується розробки методики розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів. Така методика має враховувати специфіку цих правопорушень, включаючи особливості виявлення, фіксації, вилучення та дослідження доказів, а також аналізу обставин кримінального провадження. Це дозволить забезпечити належний рівень доказової бази та сприятиме об'єктивному встановленню істини у кримінальних провадженнях.

Певні сучасні досягнення у галузі розробок методик розслідування окремих видів кримінальних правопорушень не означають, що всі тактико-методичні проблеми, які супроводжують розслідування вирішені [87, с. 324]. У методиці розслідування існують різні підходи та думки серед науковців, що стосуються її предмета, змісту та принципів побудови. Ці розбіжності впливають як на загальну концепцію методики, так і на створення конкретних приватних методик, які використовуються для вирішення специфічних завдань [110, с. 126].

Сутність розслідування полягає у зборі доказів, аналізі інформації та встановленні обставин, що пов'язані з порушенням норм, закріплених КК України. Така діяльність має організаційно-тактичний характер і потребує високого рівня професійної підготовки, оскільки є одним із найскладніших аспектів боротьби з кримінальною протиправністю. Досудове розслідування починається з моменту виявлення порушення закону, що є основою для подальшого процесуального реагування.

Методика розслідування кримінальних правопорушень є важливим елементом як практичної діяльності правоохоронних органів, так і науки криміналістики. Слово «методика» має два основних значення. Перше стосується сукупності методів, які використовуються для оптимального виконання певної роботи, наприклад, розслідування кримінальних правопорушень. Друге значення стосується вчення про методи викладання конкретної науки чи предмета. У широкому сенсі, це поняття охоплює як практичні прийоми, так і наукові підходи до навчання або виконання завдань [30, с. 193]. Методика розслідування, як зазначає Р. Л. Степанюк, має включати детальний опис найбільш ефективних методів, прийомів і способів виконання діяльності, що охоплюється поняттям «розслідування». Рекомендації щодо формування таких методик належать до загальних положень криміналістичної методики, яка є частиною науки. Вони представляють собою методологію науково-практичного дослідження, включаючи систему теоретичних засад, способів і засобів організації відповідної науково-практичної діяльності [233, с. 80].

Методика базується на раціональній організації процесу розслідування, що передбачає використання оптимальних методів збору доказової інформації з урахуванням законодавчих вимог та особливостей конкретної ситуації. Це дозволяє забезпечити ефективність та результативність слідчих дій. Водночас вдосконалення теоретичних основ методики розслідування є необхідним для підвищення її практичної цінності та вирішення актуальних завдань у кримінальному провадженні [97, с. 74].

Криміналістична методика, за визначенням В. П. Бахіна, являє собою систему взаємопов'язаних елементів, які мають внутрішню структуру. Основними складовими цієї структури є криміналістичні рекомендації — науково обґрунтовані та перевірені практикою поради. Вони стосуються організації розслідування, вибору та використання техніко-криміналістичних засобів і прийомів, що враховують типові особливості розслідування злочинів певного виду [17, с. 51]. У свою чергу, методика розслідування злочинів, як зазначає Г. А. Матусовський, має дві ключові складові: практичну та теоретичну. Практична складова охоплює процес розслідування злочинів, який здійснюється уповноваженими особами за допомогою криміналістичних засобів, тактичних прийомів і спеціалізованих методів для різних видів злочинів. Теоретична складова, у свою чергу, передбачає систему криміналістичних рекомендацій, що сприяють ефективному проведенню розслідувань [130, с. 95].

У взаємозв'язку цих двох аспектів методика розслідування кримінальних правопорушень реалізує своє призначення, забезпечуючи як практичне виконання завдань слідства, так і науково обґрунтовану основу для вдосконалення процесу розслідування. Таким чином, ця категорія є важливим елементом криміналістики, що сприяє досягненню справедливості та встановленню істини у кримінальних провадженнях.

На відміну від таких позицій, В. А. Журавель наголосив, що: «... методика розслідування злочинів є науковою категорією, яка охоплює сукупність методів, прийомів та операцій, спрямованих на пізнання дійсності. Вона не є тотожною поняттям «процес розслідування» або «діяльність по розслідуванню», оскільки ці терміни стосуються безпосередньо самого процесу чи діяльності. Методика, своєю чергою, виступає як набір рекомендацій для забезпечення максимальної ефективності цієї діяльності. Отже, методика – це не сама діяльність, а інструмент для її оптимізації» [54, с. 201].

Відтак, криміналістична методика розглядається як багатовимірне поняття, що охоплює кілька аспектів. По-перше, це система наукових положень, яка формує загальну основу для криміналістичних досліджень. По-друге,

методика виступає як програма для розслідування кримінальних правопорушень певного виду чи групи, що дозволяє структурувати процес розкриття кримінальних правопорушень. І, нарешті, вона реалізується на практиці через адаптацію цієї програми до особливостей розслідування конкретного кримінального правопорушення [189, с. 6]. Відтак, на думку А. В. Іщенка, криміналістична методика є багатограним поняттям, яке охоплює як теоретичні, так і практичні аспекти розслідування злочинів. Вона включає систему наукових знань, які формують основу для розробки алгоритмів та програм, спрямованих на ефективне виявлення, документування та розкриття злочинів. Таким чином, криміналістична методика виступає не лише як теоретичний розділ науки, але й як практичний інструмент для реалізації технологій у процесі розслідування конкретних видів злочинів [62, с. 57].

Джерелами формування та розвитку криміналістичної методики наголошує С. С. Чернявський, виступають положення криміналістики, які визначають принципи та методи дослідження злочинів, норми кримінального права, що регулюють відповідальність за вчинення правопорушень, а також положення кримінально-процесуального права, яке встановлює порядок проведення слідчих дій та процедур. Важливим джерелом також є слідча практика, яка забезпечує накопичення досвіду та вдосконалення методів розслідування [259, с. 278].

Недостатня ефективність заходів у боротьбі зі службовими зловживаннями, свідчить про необхідність впровадження сучасних методик розслідування, що включає розробку чітких алгоритмів дій для слідчих, які враховують специфіку таких кримінальних правопорушень, а також підвищення обізнаності працівників щодо складних управлінських і службових процесів. Важливим аспектом є забезпечення доступу до спеціалізованої літератури, яка допоможе в організації та плануванні розслідувань. В умовах воєнного стану виклики стають ще більш актуальними, оскільки криміногенна ситуація ускладнюється, що вимагає оперативних і ефективних дій з боку правоохоронних органів.

Методика розслідування кримінальних правопорушень ґрунтується на аналізі закономірностей, які об'єднують певні їх види. Такі закономірності можуть бути побудовані на основі кримінально-правових ознак, таких як об'єкт злочинного посягання, або ж на основі інших криміналістично значущих характеристик, наприклад, елементів механізму вчинення кримінального правопорушення [35, с. 86]. Законодавство про кримінальну відповідальність та норми кримінального права відіграють ключову роль у формуванні методик розслідування. Вони визначають караність діянь, а також враховують обставини, які впливають на ступінь і характер відповідальності. Таким чином, ці положення є основою для визначення предмета доказування [34, с. 54].

Кримінально-процесуальне право, зі свого боку, регламентує сам процес розслідування, який впливає на структуру окремих методик, визначаючи форму, зміст, умови проведення та послідовність здійснення процесуальних дій. Це забезпечує системний підхід до розслідування та сприяє ефективності роботи слідчих органів [47]. КПК України [106] регламентує порядок проведення розслідування кримінальних правопорушень, встановлюючи перелік слідчих (розшукових) дій, їх межі та процедуру. При цьому визначає, хто і з якою метою здійснює розслідування, у які терміни, за яких умов та з яких джерел може бути отримана інформація, що має доказове значення. Також КПК України регулює, як така інформація фіксується, хто може брати участь у процесі та хто уповноважений приймати процесуальні рішення. Однією з ключових ознак цієї діяльності є суворе дотримання норм кримінального та кримінального процесуального законодавства.

Як зазначають Біленчук П. Д., Гель А. П., Семаков Г. С., криміналістична методика є важливим інструментом у процесі розслідування, оскільки вона спрямована на створення системи доказів, що відповідає предмету доказування. Вона не є простою комбінацією положень інших розділів криміналістики, а виступає як самостійний засіб, який дозволяє ефективно вирішувати завдання розслідування. Її основою є адаптація відповідних положень до специфіки розслідування конкретних видів злочинів [19, с. 340].

Методика включає сукупність методів розслідування, кожен з яких має власну структуру. Ця структура складається з таких елементів:

1. Понятійний апарат – визначає сутність методу та дозволяє відрізнити його від інших.
2. Спеціальні засоби (інструменти) – забезпечують виконання правил, передбачених методом.
3. Технологія методу – система операцій, яка гарантує досягнення поставлених цілей.
4. Описання методу (правил) – дозволяє застосовувати метод у широкому колі практичних ситуацій.

У структурі окремої криміналістичної методики розслідування Б. В. Щур виділяє шість ключових елементів. До них належать:

- 1) визначення кола обставин, які потребують першочергового та подальшого встановлення;
- 2) аналіз типових слідчих ситуацій, що виникають на різних етапах розслідування;
- 3) формування версій і планування ходу розслідування;
- 4) застосування конкретних методів для збирання доказової бази та іншої криміналістичної інформації;
- 5) врахування тактичних і методичних особливостей проведення окремих слідчих дій, криміналістичних операцій, а також організації взаємодії слідчого з оперативно-розшуковими органами;
- 6) використання спеціальних знань у процесі розслідування.

Ці елементи є основою для ефективного проведення слідчих (розшукових) дій та забезпечення повного і об'єктивного розслідування [274, с. 90].

В. В. Малюга виділяє десять ключових елементів, які формують структуру розслідування конкретного виду кримінального правопорушення. Ці елементи включають:

1. Криміналістична характеристика певного виду злочину.
2. Особливості порушення кримінальної справи.

3. Обставини, що підлягають встановленню, характерні для цього виду злочину.
4. Типові слідчі ситуації та основні напрями їх вирішення.
5. Тактика проведення окремих слідчих дій і оперативно-розшукових заходів на початковому та наступному етапах розслідування.
6. Взаємодія з органом дізнання під час розслідування конкретного виду злочину.
7. Використання спеціальних знань.
8. Особливості встановлення матеріальної шкоди.
9. Способи залучення допомоги громадськості до розслідування та запобігання цьому виду злочину.
10. Виявлення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину, і розробка заходів для їх усунення [126, с. 211].

Ці елементи є важливими для ефективного розслідування та запобігання кримінальним правопорушенням.

У свою чергу, в контексті предмету дослідження М. С. Федоренко, до структури криміналістичної методики розслідування перевищення влади або службових повноважень співробітниками правоохоронних органів, відніс такі елементи як: - криміналістична характеристика злочину; - обставини, що підлягають з'ясуванню; - специфіка відкриття кримінального провадження і початку розслідування; - організація та планування розслідування; - типові слідчі ситуації та версії початкового етапу розслідування і програма дій слідчого щодо їх вирішення та перевірки; - типові слідчі ситуації та версії подальшого етапу розслідування і програма дій слідчого щодо їх вирішення та перевірки; - особливості провадження окремих слідчих (розшукових) дій та забезпечувальних заходів; - протидія розслідуванню та засоби її подолання; - профілактичні дії слідчого [251, с. 217]. Однак, на нашу думку, і структурі розслідування злочинів передбачених ч. 2 ст. 365 КК України не доцільно виділяти такі елементи, як протидія розслідуванню та заходи для її подолання, а також профілактичні дії слідчого. І хоча, протидія розслідуванню є важливим

аспектом через специфіку самого злочину та активну протидію з боку зацікавлених осіб, що вимагає поглибленого додаткового аналізу та виокремлення цього питання, однак чинний КПК України не передбачає такого обов'язку слідчого, прокурора чи суду, а також обов'язку встановлювати причини та умови, які сприяли вчиненню злочинів. Відтак такі елементи не входять до методики розслідування, а поглинаються іншими.

Наведені позиції науковців свідчать про несхожість поглядів не лише на кількість елементів структури окремої криміналістичної методики, але й на їх змістове навантаження. У криміналістиці важливо враховувати, що методика розслідування злочинів не може мати єдиної універсальної структури. На думку В. В. Тіщенка та В. П. Бахіна, це пов'язано з багатогранністю злочинів і необхідністю адаптації під кожен конкретний випадок. Крім того, через криміналістичну методику здійснюється інтеграція криміналістичної техніки та тактики, що дозволяє ефективніше проводити розслідування та досягати поставлених цілей у боротьбі зі злочинністю [91, с. 235; 247, с. 39].

Методика розслідування є розділом криміналістики, який розкриває криміналістично значущі ознаки окремого виду (роду) кримінальних правопорушень та визначає тактико-організаційні прийоми їх розслідування [149, с. 212]; важливою складовою діяльності слідчого, яка забезпечує ефективне виконання завдань кримінального судочинства. Вона включає систему правил і прийомів, які при дотриманні законодавчих вимог дозволяють досягти результатів з мінімальними витратами ресурсів, часу та зусиль. Ця методика сприяє розвитку професійних навичок слідчого, допомагає формувати правильні версії, аналізувати докази та приймати тактичні рішення.

Розслідування ґрунтується на використанні широкого спектру методів практичної діяльності, які зазвичай розробляються в межах криміналістики з урахуванням досягнень інших наук. Проте не всі ці методи завжди відповідають практичним потребам: деякі з них мають суто теоретичний характер і не можуть бути застосовані для вирішення конкретних задач. Тому важливо адаптувати методику розслідування до реальних умов, забезпечуючи її ефективність та

практичну застосовність. Криміналістична методика сприяє ефективному збору, аналізу та використанню доказової інформації, що є критично важливим для успішного розслідування, у тому числі й кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності.

На думку В. В. Тіщенка, структура методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень має включати: криміналістичну характеристику; обставини, що підлягають встановленню; типові слідчі ситуації, побудову версій і планування розслідування; початкові слідчі дії й тактику проведення окремих таких дій; профілактичні дії слідчого [247, с. 39].

Як відзначає С. С. Трач, у контексті криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень важливо враховувати кілька ключових аспектів. Зокрема, структура таких методик передбачає наступні елементи: 1. Криміналістична характеристика кримінального правопорушення: вона включає відомості про предмет злочинного посягання, способи підготовки, вчинення та приховування злочину, обстановку його вчинення, слідову картину, а також інформацію про особу злочинця. Ці дані є основою для формування уявлення про механізм злочину. 2. Типові слідчі ситуації та версії: визначаються для початкового і наступного етапів розслідування. Вони включають алгоритми розв'язання таких ситуацій, планування розслідування і формулювання версій, що дозволяє ефективно організувати роботу слідчого. 3. Особливості організації й тактики проведення процесуальних дій: цей елемент охоплює детальні рекомендації щодо виконання комплексу слідчих дій, спрямованих на встановлення істини у провадженні. 4. Використання спеціальних знань: передбачає залучення експертів для проведення судових експертиз, що дозволяє отримати додаткові докази та уточнити важливі аспекти справи.

Отже, для ефективної оптимізації досудового розслідування окремих видів кримінальних правопорушень необхідно розробити спеціальну методику, яка стане алгоритмом дій для слідчих (детективів) та інших компетентних осіб, залучених до кримінального провадження. Формування такої методики потребує детального аналізу існуючих наукових позицій і теоретичних

здобутків у відповідних галузях знань, що дозволить врахувати реальний стан проблеми та забезпечити науково обґрунтований підхід до її вирішення. Тому, такі структурні елементи формують основу для побудови ефективної методики розслідування, що враховує специфіку кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності.

Як відзначають В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Самодін, внаслідок поєднання практичних знань та наукових досліджень було створено різноманітні характеристики кримінальних правопорушень, які містять опис їхніх закономірних ознак [86, с. 577]. Якісна криміналістична характеристика правопорушень [83, с. 315], пов'язаних із перевищенням влади чи службових повноважень працівником правоохоронного органу із застосуванням зброї або спеціальних засобів, є важливим елементом для створення ефективної методики досудового розслідування таких випадків. Вона дозволяє систематизувати інформацію про типові способи вчинення злочинів, мотиви, обставини, а також сприяє визначенню оптимальних шляхів збору доказів та встановлення винних осіб. Відтак, одним із головних елементів методик виступає криміналістична характеристика [35, с. 86]. Не виключенням стала й криміналістична методика в контексті предмету дослідження.

Погляди на сутність, місце та значення криміналістичної характеристики у криміналістичній літературі висловлювались прямо протилежні: від відведення їй ролі загальної криміналістичної теорії, криміналістичного вчення і на цій підставі віднесення її до методологічних основ криміналістики – до повного заперечення необхідності й доцільності розгляду цієї категорії як «криміналістичного пережитку» [139]. Тому криміналістичну характеристику почали використовувати як перший елемент кожної окремої методики розслідування, як її інформаційна основа. До того часу – приблизно до 70-х років ХХ ст. – цю функцію виконував перелік обставин, що підлягали доказуванню у справах про злочини певного виду.

Дискусії, що точилися навколо «криміналістичної характеристики», не втихають і дотепер. Так, сьогодні відсутня єдність щодо поняття, значення і

місця вказаної категорії в системі криміналістики. Скажімо, В. А. Журавель такий структурний елемент охарактеризував як модель типових ознак певного виду (групи) злочинів; систему узагальнених даних (відомостей) про типові криміналістично значущі ознаки злочинів [53, с. 74]; А. Ф. Волобуєв як наукові положення окремої методики розслідування, що є системою відомостей про елементи механізму злочину; наукову категорію, у якій описані типові ознаки і властивості події злочину [35, с. 67]; В. Ю. Шепітько як відправний елемент у структурі окремих методик розслідування злочинів; ідеальну сукупність криміналістично значущих елементів та закономірностей вчинення конкретного злочину; систему відомостей про кримінально значущі ознаки злочинів певного виду, яка відображає закономірні зв'язки між ними і слугує для побудови та перевірки слідчих версій у розслідуванні злочинів [139, с. 182]; М. В. Салтевський як інформаційну модель, що являє собою якісно-кількісну систему опису типових ознак конкретного виду (групи) злочинів, а також видова модель, яка дозволяє прогнозувати, будувати найбільш обґрунтовані версії щодо обставин конкретної події (особи, способу вчинення злочину, засобів злочину та іншого)» [203, с. 151]; М. І. Скригонюк як комплексу наукових положень, рекомендацій, прийомів, методів, щодо ефективного розкриття і розслідування злочинів, на основі їх кримінально-правових ознак та процесуальних, організаційно-управлінських, психологічних особливостей [212, с. 235]. На думку М. В. Войчишеної, криміналістична характеристика є важливою складовою методики розслідування кримінальних правопорушень. Вона являє собою сукупність типових ознак і характеристик, притаманних певному виду правопорушень, які формуються на основі аналізу багаторічної судової та слідчої практики. Ця модель дозволяє ефективно досліджувати злочини, враховуючи їхні видові особливості. Елементи криміналістичної характеристики включають: 1. Характеристику особи правопорушника: дані про соціальний статус, мотиви, поведінкові особливості. 2. Характеристику особи потерпілого: інформацію про його роль у події, можливі причини конфлікту. 3. Знаряддя та засоби вчинення правопорушення: типові предмети чи способи,

які використовуються для досягнення злочинної мети. 4. Спосіб вчинення правопорушення: послідовність дій, яка дозволяє реалізувати задум злочинця. 5. Типову слідову картину: сліди, що залишаються після вчинення злочину, та їхній аналіз. 6. Наслідки правопорушення: фізичні, матеріальні чи моральні збитки. Криміналістична характеристика є не лише теоретичною основою для вивчення злочинів, але й практичним інструментом для їх розслідування. Вона допомагає слідчим створити цілісну картину події, визначити ключові аспекти злочину та організувати ефективний процес розслідування [106].

Варто звернути увагу на систематизацію наведену В. В. Коновою. На думку вченої, для ефективного розслідування кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів у сфері службової діяльності, доцільно використовувати такі елементи криміналістичної характеристики, як: 1) особистісна характеристика злочинця – працівника правоохоронного органу, який вчинив кримінальне правопорушення у сфері службової діяльності; 2) мета та мотив вчинення працівником правоохоронного органу кримінального правопорушення у сфері службової діяльності; 3) характеристика форм порушення та використання службових повноважень працівником правоохоронного органу; 4) спосіб вчинення кримінального правопорушення; 5) типова «слідова картина» кримінального правопорушення, вчиненого працівником правоохоронного органу в сфері службової діяльності, в її широкій інтерпретації (сукупність матеріальних та ідеальних відображень у навколишній матеріальній обстановці вчиненого протиправного діяння); 6) наслідки вчиненого працівником правоохоронного органу кримінального правопорушення у сфері службової діяльності [74, с. 339].

Криміналістичні рекомендації є важливим інструментарієм суб'єктів сторони обвинувачення, що залученні до кримінального провадження – своєрідним алгоритмом дій у типових слідчих ситуаціях. Форма і зміст криміналістичної характеристики визначаються передусім класифікаційним рівнем відповідної окремої криміналістичної методики розслідування, складовою якої вона виступає. Щодо криміналістичної характеристики злочинів

з перевищення влади або службових повноважень співробітниками правоохоронних органів, то переконані у правильності позиції тих науковців, які є прибічниками визначення цієї категорії як моделі, що відбиває криміналістично значущу інформацію ретроспективної спрямованості про типові ознаки, які притаманні цьому різновиду злочинних діянь і які дозволяють його відокремити від інших груп злочинів. Як видається, у методиці з розслідування перевищення влади або службових повноважень співробітниками правоохоронних органів криміналістичну характеристику як за змістом, так і за формою слід надавати у змішаному вигляді. За змістом вона має відбивати якісно-кількісну інформацію, а за формою мати вигляд описово-статистичної моделі. Саме поєднання цих ознак дає змогу створити оригінальну, притаманну тільки розглядуваному виду злочинів криміналістичну характеристику [251, с. 210].

Беручись за вирішення питання про структуру та зміст криміналістичної характеристики перевищення влади або службових повноважень співробітниками правоохоронних органів, необхідно керуватися тим, що ця категорія є синтезом найбільш значущих для організації розслідування даних, використання яких забезпечує швидкість та ефективність кримінального провадження.

Елементами криміналістичної характеристики перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів є:

- 1) відомості про осіб, які вчинили кримінальне правопорушення.
- 2) предмет злочинного посягання;
- 3) способи вчинення;
- 4) обстановка та слідова картина;
- 5) особа потерпілого.

Отже, криміналістична характеристика перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів, як інформаційна модель, включає криміналістично значущі

дані про особу злочинця, мотиви та цілі його дій, форми і методи вчинення та приховування кримінального правопорушення, а також типові наслідки («слідову картину»), обстановку (умови, місце, час, знаряддя) і особу потерпілого. Ці дані є основою для розробки теоретичної концепції створення окремої криміналістичної методики розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень, зокрема для побудови типових версій, і можуть бути ефективно використані слідчим у кримінальному провадженні як орієнтир, що дозволяє обирати найбільш ефективні напрями та засоби організації розслідування.

Наведені елементи класифікації злочинних дій демонструють, як різні чинники впливають на їх характер і обставини. Суб'єктивні чинники, такі як особа злочинця, мотиви його дій, а також поведінка потерпілого, можуть відігравати ключову роль у формуванні ситуації. Об'єктивні чинники, зокрема місце, час і знаряддя злочину, створюють зовнішнє середовище для вчинення правопорушення. Похідні елементи, які є результатом взаємодії суб'єктивних і об'єктивних чинників, включають способи вчинення злочину, його приховування та сліди, що залишаються на місці події. Усі ці аспекти є важливими для аналізу й розуміння злочинних дій та їх розслідування [251, с. 211].

Слід зауважити, що не всі елементи криміналістичної характеристики перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронних органів є однаково релевантними та ефективними в процесі розслідування, що підтверджується результатами відповідних емпіричних досліджень. Провідне значення, згідно з оцінками слідчих, належить характеристиці особи правопорушника. Такий пріоритет обумовлений тим, що саме індивідуально-психологічні, соціальні та професійні особливості службової особи, яка вчинила протиправні дії, зумовлюють специфіку даної категорії злочинів – зокрема, визначають місце, час, механізм, послідовність дій, обрані засоби вчинення злочину, а також мотивацію протиправної поведінки. Встановлення наявності в діях конкретного суб'єкта – представника правоохоронного органу – ознак перевищення влади або службових повноважень є одним із ключових завдань

досудового розслідування. Натомість криміналістичне значення особи потерпілого в межах цієї категорії злочинів є менш вираженим, що пояснюється, зокрема, ситуативним характером її появи у відповідному кримінальному конфлікті, а також відсутністю стійких причинно-наслідкових або функціональних зв'язків між жертвою і службовою особою, яка вчинила правопорушення.

Криміналістична характеристика відіграє ключову роль у процесі розслідування кримінальних правопорушень, слугуючи основою для розробки методик, які враховують низку важливих принципів. До них належать:

1. Принцип законності – забезпечення відповідності дій слідчого та інших учасників кримінального провадження чинному законодавству.

2. Принцип наукової обґрунтованості – використання перевірених наукових підходів і методів у процесі розслідування.

3. Принцип обумовленості характеру та змісту обставинами, що необхідно встановити – побудова методик, що відповідають специфіці кожного конкретного випадку.

4. Принцип поетапності розслідування – чітке планування і послідовність дій, що дозволяє ефективно виявляти та збирати доказову інформацію.

5. Принцип оптимальної організації і тактики проведення дій – забезпечення максимальної ефективності слідчих (розшукових) дій, як відкритих, так і негласних.

6. Принцип комплексного використання засобів та можливостей – застосування всіх доступних ресурсів для швидкого і повного досягнення цілей кримінального провадження.

Дотримання цих принципів дозволяє забезпечити якісне й ефективне розслідування, що сприяє встановленню істини та справедливому вирішенню справи.

Криміналістична характеристика є ключовим елементом у розробці методик розслідування кримінальних правопорушень. Вона базується на таких принципах: 1. Законність – забезпечення відповідності всіх дій і рішень нормам

чинного законодавства. 2. Наукова обґрунтованість – використання перевірених наукових підходів і методів. 3. Обумовленість – врахування специфіки кожного конкретного випадку та тих обставин, які потрібно встановити. 4. Системність – послідовність дій, що сприяє ефективному збору доказів. 5. Оптимальність – правильне планування та проведення слідчих (розшукових) дій, у тому числі негласних. 6. Комплексність – використання всіх можливих засобів для швидкого й повного розв'язання завдань кримінального провадження.

Такі принципи забезпечують системність, ефективність і законність процесу розслідування, дозволяючи досягти максимальної точності у встановленні істини.

Підводячи підсумки підрозділу зауважимо, що в умовах воєнного стану, розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів зумовлено низкою проблем. Основними недоліками є відсутність методичних рекомендацій для слідчих. Опитування показало, що більшість слідчих і оперативних працівників вважають, що значна частина таких злочинів залишається невідомою, особливо на деокупованих територіях, або територіях прилеглих до бойових дій. Зокрема, 65% респондентів оцінюють рівень виявлення злочинів цієї категорії лише до 10%, а кожен четвертий опитаний вважає, що виявляється до 25% таких злочинів. Лише невелика частина опитаних (7%) вказує на можливість виявлення до 75% злочинів, і лише 5,3% оцінюють цей показник на рівні 95%. Ці дані свідчать про необхідність удосконалення законодавчої бази, підвищення рівня матеріально-технічного забезпечення та розробки ефективних методичних рекомендацій для покращення розслідування злочинів у цій сфері.

Розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів, передбачене ч. 2 ст. 365 КК України, є складним процесом, який потребує глибоких знань у сфері службової діяльності. Через фрагментарність досліджень у такій сфері існує низка невирішених питань, що ускладнюють

ефективну організацію слідчих (розшукових) дій. Для вирішення цих проблем необхідно розробити комплексну методику, яка включатиме криміналістичні рекомендації та сприятиме вдосконаленню тактики і організації розслідування. Такий підхід забезпечить більш ефективне застосування правових механізмів і сприятиме підвищенню результативності виявлення та розслідування.

Тому, на нашу думку, криміналістична методика розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів базується на наукових положеннях і рекомендаціях, що спрямовані на ефективне розслідування кримінального протиправного діяння й виконання завдань, передбачених ст. 2 КПК України, у кримінальному провадженні; враховує специфічні закономірності (врахування статусу особи-злочинця – працівник правоохоронного органу та мотиви його поведінки, а також потерпілого й віктимної поведінки з його боку), які впливають на процес виявлення, збирання, фіксацію, дослідження та оцінку доказів; охоплює організацію та планування розслідування; тактику проведення слідчих (розшукових) дій. Така методика ґрунтується на складових елементах криміналістичній характеристиці злочинів передбачених ч. 2 ст. 365 КК України (відомості про осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, мотиви та цілі його дій; способи вчинення; обстановка (умови, місце, час, зброя, спеціальні засоби), слідова картина (наслідки) й особа потерпілого), та спрямована на розробку практичних рекомендацій для слідчих; включає систему пошуково-пізнавальних процесів, які враховують тактичні завдання розслідування та ситуаційні особливості на початковому етапі розслідування. Основна мета полягає у створенні дієвого інструменту для допомоги органам досудового розслідування.

1.2. Криміналістична характеристика перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів

1.2.1. Особа злочинця та потерпілого

Серед елементів криміналістичної характеристики перевищення влади або службових повноважень співробітниками правоохоронних органів ключову роль відіграє особа злочинця. Саме через її аналіз встановлюються зв'язки з іншими елементами, визначається їхня щільність та взаємозалежність. Це дозволяє формувати типові версії, які спрямовують розслідування на доведення причетності конкретної особи до скоєного правопорушення.

Як стверджує Ю. А. Чаплинська, особа злочинця відіграє ключову роль у формуванні будь-якої характеристики кримінального правопорушення, зокрема в контексті кримінальних наук [255].

З точки зору кримінального права, суб'єктом перевищення влади або службових повноважень, передбаченого ст. 365 КК України, може бути лише працівник правоохоронного органу. Злочини, які становлять собою інші спеціальні види перевищення влади або службових повноважень, можуть бути вчинені лише точно вказаними у цих випадках службовими особами (спеціальними суб'єктами) і потребують кваліфікації за відповідними статтями Особливої частини КК, які встановлюють відповідальність за ці види перевищення влади або службових повноважень [141, с. 1150].

На думку С. А. Шалгунової, особа злочинця у кримінології – це сукупність істотних стійких соціальних властивостей і ознак, соціально значущих біопсихологічних особливостей індивіда, які об'єктивно реалізуючись у конкретному злочині, надають вчиненому діянню характер суспільної небезпечності, а винній в ньому особі – властивість суспільної небезпечності, у зв'язку з чим вона і притягається до кримінальної відповідальності, передбаченої кримінальним законом [263, с. 20].

Під криміналістичним вивченням особи варто розуміти встановлення криміналістично значимої інформації про особу злочинця, жертву злочинного посягання й інших учасників процесу розслідування [247, с. 28]. Інформація про особу злочинця, як зазначає Г. Ю. Нікітіна-Дудікова, дозволяє визначити напрям і способи її пошуку, вибрати найоптимальніші методи розслідування кримінальних правопорушень, спрогнозувати поведінку особи в тій чи іншій ситуації, установити зв'язок між даними про особу злочинця, спосіб досягнення кримінального протиправного результату та обставини вчинення нею злочину, отримати дані про тих, хто найчастіше вчиняє протиправні діяння такого виду [143, с. 128].

Суспільна небезпека особи злочинця є її соціальною сутністю. Це дозволяє, по-перше, відрізнити злочинця від законослухняних громадян, а по-друге, класифікувати різні типи злочинців та конкретних осіб, які вчиняють злочини. Суспільна небезпека особи визначається не лише характером скоєного злочину, але й місцем, яке займає злочинна поведінка, а також її мотивацією в контексті особистісних якостей і загальної поведінки суб'єкта. Важливим є співвідношення між соціально значущими негативними та позитивними рисами особистості.

Особистість злочинця можна охарактеризувати через певні типові ознаки, які свідчать про її схильність до вчинення кримінальних правопорушень. Ці ознаки можуть включати психологічні, соціальні, моральні та поведінкові аспекти. Їх аналіз допомагає глибше зрозуміти мотиви та обставини, що спонукають людину до порушення закону. Як підкреслюють В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, В. О. Коновалова, такий елемент криміналістичної характеристики дійсно відіграє важливу роль у процесі встановлення істини у кримінальному провадженні. Зокрема, взаємозв'язок суб'єкта кримінального правопорушення з обставинами провадження дозволяє належним чином довести такі аспекти, як подія правопорушення, винуватість особи, форма вини, а також мотиви та мету вчинення кримінального правопорушення. Це підкреслює

необхідність проведення ретельних слідчих (розшукових) дій для встановлення всіх обставин кримінального провадження [89, с. 15–16].

У свою чергу, О. І. Ромців наголошує, що з'ясування особи злочинця, який вчинив кримінальне правопорушення у сфері службової діяльності або професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, має надзвичайно важливе значення. Це дозволяє не лише звузити коло ймовірних підозрюваних, але й встановити психологічний контакт із такими особами. Завдяки цьому можна спонукати їх до співпраці з органами досудового розслідування, отримати правдиві показання, а також ефективно протидіяти тиску, який може чинитися з боку самих підозрюваних, їхніх захисників або інших осіб, що діють в їхніх інтересах [191, с. 11].

Загальна характеристика особи може бути корисною для глибшого розуміння її поведінки, зокрема в контексті аналізу кримінальних дій. Вона охоплює такі аспекти, як соціально-демографічні дані, аналіз причин і наслідків протиправної поведінки, внутрішні мотиваційні чинники, ціннісні орієнтації, а також типологію злочинців. Такий підхід дозволяє створити комплексний портрет особи, що сприяє ефективнішому вирішенню питань профілактики злочинності та реабілітації [155, с. 137]. Девіації (від лат. *deviatio* – відхилення) у поведінці зазвичай мають негативний характер й обумовлюються нездатністю чи небажанням особи засвоювати позитивний соціальний досвід, адаптуватися до загальноновизнаних правил поведінки, які, зазвичай, вона знає й усвідомлює [37, с. 201]. Поняття «особа злочинця» є складним і багатогранним, що пояснюється індивідуальністю кожної людини та різноманітністю її поведінкових проявів. Науковці, криміналісти та кримінологи досі не змогли створити універсальне визначення цього поняття, яке б охоплювало всі аспекти. Складність полягає в тому, що будь-яка людина, незалежно від її характеру чи соціального статусу, може вчинити кримінальне правопорушення під впливом емоцій чи інших внутрішніх чинників. Через це виділити чіткі риси, які б однозначно відрізняли злочинця від

законослухняного громадянина, залишається надзвичайно важким завданням для науки та практики [59, с. 85; 109, с. 43].

Криміналістична характеристика особи, за визначенням М. В. Салтевського, є комплексним описом людини як соціально-біологічної системи. Вона включає фізичні, біологічні та соціальні властивості, які відображаються в матеріальному середовищі. Ці характеристики використовуються для розслідування кримінальних правопорушень, допомагаючи сформуванню уявлення про зовнішність і внутрішні риси людини, створюючи її портрет як багатогранної істоти [202, с. 304].

Особу злочинця слід досліджувати на трьох рівнях: одиничному, груповому та загальному. На одиничному рівні аналізуються індивідуальні характеристики конкретного злочинця. Груповий рівень передбачає вивчення спільних рис злочинців, які діють у межах певної підсистеми кримінальних правопорушень. Загальний рівень охоплює дослідження загальних закономірностей і характеристик злочинців як соціальної групи [46, с. 17]. Криміналістика в Україні накопичила значний досвід у дослідженні особи злочинця, який базується на трьох основних напрямках. Перший напрям полягає у зборі інформації про злочинця через сліди, залишені на місці події. Ці сліди можуть бути як матеріальними, так і ідеальними. Вони допомагають швидко знайти злочинця, провести його затримання та ідентифікацію. Однак, цей метод дає лише приблизні висновки про ознаки та властивості особи, яка могла вчинити правопорушення. Другий напрям зосереджений на вивченні особистості підозрюваного або обвинуваченого під час досудового розслідування. Мета цього підходу – створення криміналістичної характеристики суб'єкта. Проте, цей метод також має певні обмеження, оскільки висновки про тотожність підозрюваного з особою, яка вчинила злочин, часто є лише приблизними. Третій напрям, який підтримує О. Л. Лужецька, базується на ретроспективному аналізі засуджених за вироком суду, що набрав законної сили, а також осіб, щодо яких кримінальне провадження було припинене за nereабілітуючими обставинами. Цей підхід

використовує статистичні та системні методи, а також метод узагальнення характеристик для більш точного вивчення особи злочинця [120, с. 199].

Правоохоронна функція є ключовою у системі внутрішніх функцій держави та передбачає забезпечення гарантованого захисту прав і свобод громадян шляхом встановлення ефективного правового порядку, підтримання законності, а також захисту суверенітету, територіальної цілісності, національної безпеки та державного кордону.

На думку О. Л. Соколенко, правоохоронна функція держави – це комплексний і цілісний пріоритетний напрямок державної політики, який спрямований на забезпечення охорони прав і правовідносин відповідно до принципів верховенства права та пріоритету прав людини. Така функція передбачає захист основ конституційного ладу, включаючи права, свободи і законні інтереси людини і громадянина, а також підтримку законності та правопорядку [215, с. 851]; О. С. Ярої та О. П. Світличного – один із її головних напрямів, спрямованих на гарантування прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави, що покладає на правоохоронні органи реалізацію завдань держави, діяльність яких характеризуються чітким розподілом повноважень, які під впливом різноманітних факторів можуть зазнавати змін. До специфічних ознак правоохоронної функції О. В. Зайчук та Н. М. Оніщенко віднесли особливий спосіб впливу на поведінку людей, що виражається у впливі на їх свідомість погрозою санкцій, встановленням заборон і реалізацією юридичної відповідальності; інформування суб'єктів про охорону соціальних цінностей засобами правових приписів; показник політичного і культурного рівня, гуманних засад суспільства, що містяться у праві [239, с. 326].

У сучасних умовах, під впливом військової агресії та введення воєнного стану, правоохоронна функція держави зазнала кардинальних внутрішніх змін й репрезентована необхідністю забезпечення правового режиму воєнного стану. Нині таку функцію держави та її органів неможливо розглядати без посилання на нормативні акти. Зокрема, Закон України «Про національну безпеку України» (2018 р.) [178] покладає на Національну поліцію України, Національну гвардію

України, Державну прикордонну служби України, Службу безпеки України, а також інші державні органи, окрім основних завдань, виконання окремих правоохоронних функцій в частині забезпечення національної безпеки України. Однак, такий нормативно-правовий акт не надає чіткого уявлення про те, які органи слід віднести до правоохоронних. На відміну від такого, Закони України «Про правовий режим воєнного стану» (2015 р.) [181] та «Про оборону України» (1991 р.) [180] не уточнюють, які саме правоохоронні органи повинні виконувати покладені на них функції в умовах воєнного стану [280]. Законодавча невизначеність у системі правоохоронних органів щодо реалізації правоохоронної функції держави вимагає взаємних зобов'язань держави у сфері захисту прав і свобод громадян, а також суспільних та державних інтересів.

Тому важливою складовою реалізації правоохоронної функції є чітке нормативне визначення системи правоохоронних органів держави, а також уточнення термінів «органи правопорядку» та «правоохоронні органи», оскільки їх використання в численних нормативно-правових актах як синонімів призводить до непорозумінь (наприклад, закони України «Про Державне бюро розслідувань» (2015), «Про Національну поліцію» (2015 р.), «Про Службу безпеки України» (1992 р.); Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (2023 р.) та ін.).

У свою чергу, поняття «правоохоронна діяльність» широко використовується в правовій літературі. Правоохоронна діяльність – поняття багатоаспектне, яке не має чіткого та однозначного законодавчого закріплення. Політичними, управлінськими та правовими засобами правоохоронну діяльність спрямовано на блокування соціальних відхилень з боку окремих осіб, локалізацію соціальної напруги або подолання правових конфліктів у суспільстві. До правоохоронної діяльності можна віднести: діяльність із забезпечення охорони учасників кримінального судочинства; діяльність органів прокуратури, поліції, пенітенціарних органів тощо; діяльність із виявлення, запобігання та розслідування злочинів, але і оперативно-розшукова

діяльність забезпечує діяльність перших; діяльність із захисту національної безпеки, державного кордону та правопорядку на всіх рівнях і всіма органами держави та окремими особами [80, с. 289].

Кожен із названих напрямів правоохоронної діяльності має свої власні суттєві особливості і специфічні ознаки. По-перше, ключова ознака правоохоронної діяльності полягає в її головній властивості - охороняти конституційні права та свободи фізичних та юридичних осіб за допомогою публічно встановлених процедур. Вона суттєво впливає на поведінку кожної особи за допомогою використання специфічних юридичних засобів: дозволів, приписів, процедур, заборон чи правочинів, або - до законослухняних осіб - реалізації юридичної відповідальності. Це своєрідний запобіжний та охоронний інструмент держави. По-друге, правоохоронну діяльність відрізняють чітко визначені законодавством процедури. Способи здійснення правоохоронної діяльності складаються із спеціально встановлених юридичних процедур, таких як подання заяви чи позову, звернення, опитування, допит, арешт тощо. Порушення відповідними службовими особами правоохоронних органів зазначених процедур визнається правопорушеннями. По-третє, правоохоронній діяльності притаманна професійна ознака суб'єкта (осудність, вік, освіта, досвід, допуск тощо). Здійснювати таку діяльність має лише, наприклад, компетентна в галузі права особа, котра має відповідну фахову підготовку (суддя, прокурор, слідчий, оперативний працівник, експерт тощо), спеціально уповноважена державою на виконання від її імені правових повноважень. Відповідно до визначених законом функцій така посадова особа видає нормативно-правові приписи, обов'язкові до виконання всіма органами чи посадовими особами, а також окремими громадянами. Саме тому на роботу, пов'язану із правоохоронною діяльністю, приймаються особи з юридичною освітою або такі, що, в разі потреби, проходять спеціальну профільну підготовку [164, с. 380].

Таким чином, правоохоронна діяльність – це державно-владна правомірна діяльність, що полягає у примусовому впливі на поведінку окремих

осіб з боку вповноваженої державою посадової особи шляхом примусового застосування правових приписів, відновлення порушених норм права, припинення або розгляду порушеного права, його виявлення або розслідування з обов'язковим додержанням встановлених у законі процедур.

Правоохоронний орган – це юрисдикційний орган, уповноважений державою виконувати в установленому законом порядку завдання з охорони права, забезпечення законності та правопорядку, розслідування або запобігання правопорушенням, захисту національної безпеки. Під правоохоронним органом необхідно розуміти визначену законом відповідну державну установу, яка діє в системі органів влади та управління й виконує визначені державні функції (владні, організаційно-розпорядчі, контрольні, управлінські тощо) в різних сферах внутрішньої та зовнішньої діяльності держави. Зокрема, в Законі України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів» подано перелік правоохоронних органів, до яких належать: органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [168].

На підставі вивчення правозастосовної практики, а також матеріалів медіа, нами встановлено, що підозрюваними та обвинуваченим у кримінальних провадженнях за ч. 2 ст. 365 КК України із застосуванням зброї та спеціальних засобів є такі працівники правоохоронних органів, а саме Національної поліції України (31%), Служби безпеки України (16%), прокуратури, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки України (15%), Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Служби зовнішньої розвідки України (14%), митні органи, органи охорони державного кордону (12%), органи і установи виконання

покарань, слідчі ізолятори (11%), Управління державної охорони України, Служба судової охорони (1%) (додаток В).

На основі аналізу вікових категорій осіб, які вчинили злочини, за даними кримінальних проваджень за 2016–2023 роки, найбільш активними є працівники правоохоронних органів у віці 26–30 років, що становить 33 % від загальної кількості. Молодші групи, до 25 років, займають друге місце з показником 27%. Вікові категорії 31–35 років та 36–40 років мають нижчі показники – 20 % та 12% відповідно. Особи старше 40 років становлять лише 6%. Таким чином, більшість злочинів (61%) вчиняють особи віком до 35 років.

Проведений аналіз В. Є. Боднаром, показників вікового складу колишніх працівників правоохоронної системи, які вчинили службові злочини, вказує на певні закономірності. Найбільшу частку серед засуджених становлять особи віком від 25 до 29 років, причому більшість із них належать до рядового та молодшого начальницького складу. У той же час середній і старший начальницький склад переважно представлений особами віком від 30 до 40 років. Злочини у сфері службової діяльності частіше вчиняються працівниками більш зрілого віку, що може бути пов'язано з їхнім життєвим досвідом, стажем роботи та рівнем освіти. Призначення на посади начальницького складу зазвичай вимагає наявності відповідної професійної підготовки та практичного досвіду. Однак останнім часом спостерігається тенденція до «омолодження» начальницького складу Національної поліції, що стало результатом реформування правоохоронної системи. Це може впливати на зміну вікової структури осіб, причетних до злочинів у службовій сфері [20, с. 37].

Сьогодні серед правоохоронців спостерігається тенденція до зміни вікового складу, що впливає на якість виконання службових обов'язків, особливо в бойових умовах. Більшість засуджених правоохоронців мали базову вищу освіту (58 %), з яких 79 % здобули юридичну освіту. Однак лише 27 % працівників правоохоронних органів мають юридичну освіту кваліфікаційного рівня «магістр», що може свідчити про недостатній рівень професійної підготовки для виконання складних завдань у специфічних умовах.

Важливим елементом, що характеризує особу працівника правоохоронного органу є стаж практичної діяльності. На основі наведених даних можна зробити висновок, що більшість осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, мали стаж роботи в правоохоронних органах до десяти років. Зокрема, 47% злочинців працювали в цій сфері не більше десяти років, що свідчить про певну тенденцію серед осіб із порівняно невеликим досвідом роботи.

Повертаючись до працівників правоохоронних органів, які не мають достатнього досвіду у правоохоронній сфері, то такі працівники частіше стають на шлях порушення закону. З вивчених матеріалів, що працівники, притягнуті до кримінальної відповідальності за перевищення влади або службових повноважень, протягом останнього року служби мали:

- одне-два дисциплінарних стягнення – 70%;
- пасивне ставлення до служби – 34%;
- безвідповідально ставились до виконання своїх службових обов'язків, порушували терміни виконання документів – 49 %;
- зневажливо ставились до громадян, які зверталися, були затримані або проходили у кримінальних провадженнях – 14 %;
- мали запізнення, порушували службову дисципліну – 38 %;
- мали інші порушення (створення конфліктних ситуацій на службі тощо) – 17 % [125, с. 190].

Аналізуючи наведені дані, можна зробити висновок, що рівень кримінальної активності серед працівників правоохоронних органів має певну залежність від їхньої посади. Особи, які займають високі посади, демонструють нижчий рівень залученості до кримінальних дій. Це може бути обумовлено їхнім професійним досвідом, освітою та підготовкою, а також наявністю посадового імунітету, який впливає на рівень відповідальності.

Щодо соціального статусу засуджених, більшість із них були одруженими на момент вчинення злочину, а значна частина мала дітей. Ці дані свідчать про те, що сімейний стан не є вирішальним фактором у запобіганні насильницьким

злочинам, але може впливати на психологічний стан особи та її поведінку в певних ситуаціях.

Згідно з аналізом судових справ, поведінка обвинувачених у службових злочинах насильницького характеру демонструє різну ступінь визнання вини. Лише 18 % повністю визнають свою провину, тоді як 21 % роблять це частково. Є також випадки, коли 15 % осіб спершу визнають вину під час досудового розслідування, але відмовляються від цього в суді. Водночас 28 % обвинувачених послідовно заперечують свою причетність до злочину на всіх етапах процесу. Серед них 18 % щиро розкаються та співпрацюють із правоохоронними органами для розкриття злочину. Лише половина засуджених отримує вирок у вигляді позбавлення волі на строк понад 10 років (додаток В). Це свідчить про те, що суди враховують не лише тяжкість злочину, але й поведінку обвинувачених, їхнє ставлення до вчиненого та рівень співпраці зі слідством.

Проведене дослідження, дозволяє класифікувати мотиви вчинення перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів правоохоронцями на чотири основні види, спираючись на особливості їхньої антисоціальної спрямованості та співвідношення об'єктивних і суб'єктивних факторів у формуванні злочинної поведінки. До таких мотивів належать:

1. Відомчі мотиви – пов'язані з внутрішньою структурою та функціонуванням правоохоронних органів, де злочинна поведінка може бути зумовлена корпоративними інтересами чи специфікою професійної діяльності. Відомча деформація працівників правоохоронних органів є серйозною проблемою, яка впливає на якість виконання їх професійних обов'язків. Основні прояви цієї деформації включають:

а. Відчуття вседозволеності та необмеженості власних владних повноважень, що може призводити до зловживань.

б. Ігнорування вимог нормативно-правових актів та керівних документів у повсякденній роботі, що свідчить про правовий нігілізм.

в. Довільне тлумачення законів, маніпуляція правовими категоріями, що створює правову легісломанію.

г. Суб'єктивне визначення законослухняної поведінки, яке може бути упередженим.

д. Втрата віри в ефективність боротьби зі злочинністю, що знижує мотивацію до роботи.

е. Владолобство, прагнення до пригнічення волі, честі та гідності інших осіб.

є. Нетерпимість до критичних зауважень та думок, що обмежує можливість конструктивного діалогу.

ж. Нездатність визнавати власні помилки та виправляти їх через амбіції.

з. Підлабузництво та орієнтація на думку керівництва, що може порушувати принципи об'єктивності.

і. Перетворення корпоративності у відчуття винятковості і прагнення захистити «честь мундиру» будь-якими засобами [13, с. 113].

2. Корисливі мотиви – мають матеріальну або іншу особисту вигоду як кінцеву мету, що стимулює працівника до порушення закону. Службові злочини, що становлять високу суспільну небезпеку, часто пов'язані зі стійкою криміногенною установкою правопорушників. Такі особи ставлять матеріальні цінності чи гроші на чільне місце у своєму житті, що робить їх готовими до вчинення будь-яких протиправних дій задля досягнення своїх цілей.

3. Морально-деформовані (професійні) мотиви – виникають через професійні деформації, які впливають на морально-етичну складову працівника, змінюючи його ставлення до правових норм. Професійна деформація правоохоронців та її вплив на злочинну поведінку є важливим аспектом для аналізу та запобігання протиправним діям. Вона виникає через постійний контакт працівників із криміногенним середовищем, що спричиняє формування специфічних поведінкових рис і установок. До таких ознак належать використання непристойної лексики, жаргону, грубощів, морального і фізичного приниження, а також стереотипність у діях.

Фактори, які визначають злочинну поведінку правоохоронців, можна поділити на дві основні групи: особистісні та зовнішні. Особистісні фактори охоплюють соціальну спрямованість, морально-психологічні якості, рівень професійної підготовки, інтелектуальні та емоційні особливості. Зовнішні фактори включають ставлення суспільства до закону, принципи і цінності колективу, реакцію на порушення правових норм, а також вплив найближчого оточення.

Для запобігання проявам злочинної поведінки серед працівників правоохоронних органів необхідно акцентувати увагу на ретельному відборі кандидатів, аналізуючи їх моральні якості, світогляд і життєву позицію. Особливу увагу слід приділяти таким цінностям, як справедливість, обов'язок, честь, порядність і громадянська мужність. Це дозволить формувати колективи з високим рівнем моральної відповідальності та професійної етики [38, с. 161].

В умовах бойових дій працівники правоохоронних органів стикаються з надзвичайно високим рівнем стресу, що впливає не лише на їхню професійну діяльність, але й на психоемоційний стан. Постійна напруга, ризик для життя та необхідність приймати швидкі рішення в екстремальних ситуаціях можуть призводити до моральної деформації особистості. Це проявляється у підвищеній агресивності, емоційній нестабільності, порушеннях сну, зниженні життєвого тону, а також у схильності до шкідливих звичок, таких як зловживання алкоголем чи наркотиками [138, с. 150].

Організм людини реагує на стрес автоматично, готуючи її до активної дії. Серце починає працювати інтенсивніше, кров'яний тиск зростає, м'язи напружуються – це фізіологічна готовність до боротьби або втечі. Однак така постійна мобілізація ресурсів організму може мати негативні наслідки для здоров'я та психіки. У мирний час ці реакції часто залишаються невикористаними, що може спричинити внутрішній дискомфорт і навіть агресію, спрямовану на оточуючих [27, с. 81].

Для мінімізації негативного впливу стресу на правоохоронців важливо впроваджувати програми психологічної підтримки, навчання методам

управління емоціями та забезпечувати їм можливість відновлення після виконання службових обов'язків у бойових умовах. Це допоможе зберегти їхню ефективність як у професійній діяльності, так і в особистому житті.

Психічна дезадаптація є складним процесом, що охоплює емоційний, когнітивний та поведінковий рівні функціонування особистості. На емоційному рівні вона проявляється через афективні реакції, пов'язані зі стресом, на когнітивному – через зміни в психічних процесах, а на поведінковому – через пошук нових варіантів поведінки, які можуть бути адекватними ситуації [184; 264, с. 257].

Дезадаптація впливає на зниження ефективності психічного функціонування, що веде до напруженості, втрати адекватності дій і поступової дезінтеграції діяльності. Ця дезінтеграція може проявлятися у двох формах: збудливій, яка характеризується метушливістю та використанням старих стереотипів дій, і гальмівній, що супроводжується уповільненням психічної активності, байдужістю та відчуттям приреченості [275, с. 30–31].

Подальший розвиток дезадаптації негативно впливає на міжособистісні взаємини як у професійній сфері, так і за її межами. З'являються ознаки соціально-психологічної дезадаптації, такі як порушення комунікації, відчуженість, ворожість до оточуючих, уникнення відповідальності та невпевненість у собі. У підсумку ці прояви можуть призводити до розладів психофізіологічної адаптації, що ускладнює загальний стан людини.

Формування дезадаптаційного контуру психосоматичного статусу працівників правоохоронних органів має важливе значення для розуміння їх професійної діяльності. У класичному варіанті динаміка цього процесу включає психофізіологічні, психологічні та соціально-психологічні прояви. Проте в умовах екстремального характеру роботи правоохоронців, а також з огляду на особливості їх особистісних тенденцій, порядок проявів може змінюватися. Це вказує на потребу врахування специфіки професійної діяльності при аналізі психосоматичного статусу таких працівників [150, с. 443], які визначають

індивідуально-психологічні перспективи настання того чи іншого варіанту психосоматичних розладів.

Адаптація до екстремальних умов діяльності є складним процесом, що залежить від багатьох факторів, включаючи особистісні характеристики, рівень професійної підготовки та зовнішні обставини. У правоохоронних органах виникнення гострого внутрішнього конфлікту між вимогами роботи та можливостями працівника може значно знижувати ефективність виконання службових завдань.

Згідно з дослідженнями, психоемоційні навантаження, які виникають у таких ситуаціях, здебільшого мають негативний вплив на психологічний стан особистості. Особливо це помітно в умовах бойових дій, де лише чверть військовослужбовців здатні адекватно реагувати на обстановку та ефективно виконувати завдання. У решти спостерігаються різні форми психологічної дезорганізації, від гострих реактивних психозів до стійких психічних порушень, які можуть залишатися на все життя.

Ці дані підкреслюють важливість розробки та впровадження програм психологічної підтримки та реабілітації для працівників правоохоронних органів і військовослужбовців, які стикаються з екстремальними ситуаціями. Такі заходи допоможуть мінімізувати ризики негативних наслідків та сприятимуть збереженню їхнього психічного здоров'я [205, с. 17].

4. Ситуативні мотиви – обумовлені конкретними обставинами чи ситуаціями, які тимчасово спонукають до вчинення злочину. Насильницькі злочини часто виникають через складні життєві обставини, які створюють напруження та конфлікти. Негативні емоції, як-от образи, погрози чи провокації, можуть посилювати ситуацію. Зокрема, проблеми на роботі, складнощі в сімейному житті або несприятливий збіг обставин здатні стати поштовхом до таких дій. Це підкреслює важливість раннього виявлення конфліктів і роботи над їх вирішенням задля запобігання насильницьким проявам.

Як відзначають О. М. Мартиненко та О. В. Ігнатов класифікація дає змогу глибше зрозуміти джерела мотивації злочинної поведінки, аналізувати

механізми включення криміногенного впливу в дії конкретної особи та визначати пріоритетні напрямки для ефективної профілактичної роботи. [128, с. 63].

Водночас, класифікація злочинців, які вчиняють перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів є важливим елементом розслідування таких злочинів. Вона може здійснюватися за різними критеріями, зокрема за способом вчинення злочину та службовим становищем особи. Важливо враховувати, що на момент вчинення злочину особа може перебувати на певній посаді, а на момент проведення досудового розслідування її статус може змінитися, або ж вона взагалі перестає бути службовою особою. Це створює додаткові виклики для розслідування та класифікації таких випадків. Також нижченаведена наведена класифікація правоохоронців, які вчиняють перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів має значення для встановлення обставин події й обрання тактичних прийомів проведення слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування. Відтак, правоохоронців, які вчиняють перевищення влади або службових повноважень із застосуванням зброї чи спеціальних засобів слід розподілити на:

1) *ситуативних* (43%) – правоохоронці, які не становлять суспільної небезпеки, але можуть бути дуже залежними від конфліктних ситуацій, які можуть призвести до заподіяння ними тілесних ушкоджень або смерті, а й погрозу зброєю чи спеціальними засобам. Такі працівники зазвичай характеризуються певними психологічними особливостями, які впливають на їхню поведінку в стресових або конфліктних ситуаціях. Зокрема, важливо враховувати тип темпераменту (сангвініки, холерики, меланхоліки (95%), флегматики (5%). Крім того, ці типи темпераменту можуть проявлятися в різних підтипах: постійний – стабільна поведінка в різних ситуаціях; ситуативно-вибуховий – реакція залежить від конкретної ситуації, часто супроводжується

емоційними сплесками; накопичувально-афектний – емоції накопичуються і проявляються через деякий час у вигляді афективної реакції.

– *нестійких* (34%) – правоохоронці з нестійкою психікою, активні до протиправних вчинків, не дотримуються морально-правових норм, схильні до вживання алкогольних напоїв, проявів агресивно-насильницької поведінки на службі;

– *агресивних* (23%) – працівники правоохоронних органів, які проявляють агресивно-насильницьку спрямованість, можуть створювати значні проблеми для суспільства та колег. Їхні характеристики, такі як жорстокість, озлобленість, егоцентризм, роздратованість, цинізм, нездатність співпереживати та співчувати, орієнтація на власні інтереси, невмотивована ворожість у відносинах з іншими людьми, антигромадська поведінка, деформація морально-етичних норм, емоційна нестійкість та низький рівень самоконтролю, можуть призводити до створення конфліктних ситуацій та провокацій навіть за відсутності реальних суперечностей (додаток Б).

Такі риси характеру є серйозною проблемою для ефективного виконання службових обов'язків і можуть негативно впливати на довіру громадян до правоохоронних органів. Важливо звертати увагу на психологічний стан працівників, проводити регулярну оцінку їхньої поведінки та забезпечувати необхідну підтримку для корекції або усунення таких тенденцій. Розуміння цих характеристик допомагає ефективніше взаємодіяти з працівниками та прогнозувати їхню реакцію на певні обставини.

У криміналістичній характеристиці багатьох злочинів важливим елементом є дослідження особи потерпілого. Це питання неодноразово розглядалося у спеціалізованій літературі, підкреслюючи його значення для ефективного розслідування та розуміння обставин правопорушення.

При дослідженні жертви кримінального правопорушення в рамках криміналістичної характеристики важливо враховувати закономірності віктимізації, тобто процесу, у якому особа стає жертвою. Це дозволяє глибше зрозуміти механізми взаємодії між злочинцем і потерпілим, а також причини та

умови, які сприяють виникненню кримінального правопорушення [247, с. 156; 188, с. 201] – і забезпечувати комплексний підхід до вивчення фактору «жертви кримінального правопорушення».

Звернемо увагу на класифікацію потерпілих від корисливо-насильницьких злочинів, яку запропонував В. В. Тіщенко. Виділяються чотири основні типи:

1. Необачливі – особи, які поведуться необачно, наприклад, мають при собі значну суму грошей чи цінні речі, пересуваються самі в темний час доби по погано освітлених місцях або погоджуються підвезти незнайомих людей.

2. Легковажні – люди, які проводять час у барах, ресторанах, дискотеках, зловживають алкоголем або наркотичними засобами, ведуть аморальний спосіб життя.

3. Довірливі – ті, хто вкладає гроші у сумнівні фінансові структури, наприклад, «фінансові піраміди», або дає в борг значні суми без належного юридичного оформлення.

4. Обережні – особи, які вживають заходів для захисту свого майна (встановлюють сигналізацію), уникають контактів із незнайомими людьми та психологічно готові до опору у разі нападу [246, с. 16-17].

Ця класифікація допомагає краще зрозуміти поведінкові особливості потерпілих і їхню взаємодію зі злочинцями.

Аналізуючи механізм перевищення влади або службових повноважень правоохоронцями, можна відзначити, що стосунки між потерпілим і правопорушником мають дві основні форми: опосередковану та безпосередню. Опосередкована форма є домінуючою, оскільки жертва таких злочинів найчастіше опиняється в цій ролі випадково, залежно від обставин події або навіть власної поведінки [252, с. 81].

У ході вивчення нами матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що потерпілими від перевищення влади або службових повноважень з боку працівників правоохоронних органів із застосування зброї або спеціальних засобів найчастіше є особи, які:

- мали кримінальне минуле або судимість, а також перебували під

посиленим контролем поліції («вори в законі») (32%);

- робили зауваження чи чинили опір неправомірним діям правоохоронців, намагалися захистити свої права законними засобами або попереджали правопорушення (27%);

- відмовлялися пред'являти документи, давати показання, підписувати протоколи чи надавати згоду на певні дії (20%);

- стали жертвою помсти з боку правоохоронців через необґрунтовані підозри у причетності до кримінальних правопорушень чи приховування доказів (11%);

- потрапили під перевищення повноважень через випадковий збіг обставин (участь у громадських заходах, перебування у стані алкогольного сп'яніння або аналогічний стан співробітника правоохоронного органу тощо) (10%).

1.2.2. Спосіб вчинення

Спосіб вчинення кримінального правопорушення є важливим елементом криміналістичної характеристики, що дозволяє встановити кореляційні зв'язки між ним та іншими аспектами злочину, такими як особа злочинця, слідова картина, обстановка вчинення.

Як будь-яка система, спосіб вчинення кримінального правопорушення формується та функціонує під впливом визначених закономірностей, і його дослідження є важливим моментом в плані розробки методики розслідування. Кожне окреме протиправне діяння характеризується індивідуальними, властивим тільки йому комплексом окремих дій. Дослідження способу вчинення має принципове значення, оскільки він входить до переліку обставин, які підлягають доказуванню згідно з ч. 1 ст. 91 КПК України. Це дає змогу глибше зрозуміти механізм злочину, сприяє ефективному розслідуванню та встановленню істини у кримінальному провадженні [106]; б) вивчення способів

підготовки, вчинення та приховування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів є важливим елементом у ході досудового розслідування. Аналіз способів дозволяє своєчасно виявляти ознаки злочину, розробляти ефективні методи його розслідування та виявляти обставини, що сприяють його вчиненню. Це, своєю чергою, сприяє розробці рекомендацій для запобігання таким правопорушенням у майбутньому.

Вітчизняні вчені-криміналісти активно досліджують поняття, яке стосується комплексу причинно і функціонально пов'язаних дій злочинця. Застосовуючи системно-структурний та системно-функціональний підходи, вони прагнуть сформулювати наукове визначення цієї категорії. Так, український вчений-криміналіст М. В. Салтевський трактує її як сукупність довільних (а частково й мимовільних) цілеспрямованих дій злочинця, які мають між собою причинно-наслідковий та функціональний зв'язок [203, с. 421]. Спосіб учинення кримінального правопорушення, за визначенням С. М. Зав'ялова, є комплексом взаємопов'язаних дій або бездіяльності суб'єкта, які спрямовані на досягнення мети злочину. Ці дії виконуються у певній послідовності та можуть включати використання різних знарядь і засобів [56, с. 7].

Спосіб вчинення злочину, за думкою С. С. Чернявського, є системою дій, механізмів та прийомів, які суб'єкт застосовує на етапах підготовки, реалізації та приховування кримінального правопорушення. Ця система дій характеризується як об'єктивно і суб'єктивно детермінована, тобто залежить як від зовнішніх обставин, так і від внутрішніх мотивів суб'єкта. Кожна дія залишає специфічні сліди, які можуть бути використані для аналізу події за допомогою криміналістичних методів. Це дозволяє встановити сутність злочинної події, ідентифікувати особу злочинця, визначити її причетність до правопорушення, а також знайти найефективніші шляхи для вирішення завдань досудового розслідування [258, с. 55–56].

У свою чергу, як стверджує А. Ф. Волобуєв, у сучасній криміналістиці спосіб злочину розглядається як детермінована особистістю суб'єкта,

предметом посягання (зокрема жертвою) і зовнішньою обстановкою система дій суб'єкта, спрямована на досягнення злочинної мети. А ось формування способу злочину відбувається переважно під впливом мети і мотиву злочину. Саме наявність у злочинця певних потреб визначає те, як ці потреби можуть бути задоволені. Треба зазначити, що таке розуміння способу злочину орієнтоване на вчинення умисних злочинів там, де існує вчинення суб'єктом певних дій. Способом же злочинів, що вчиняються шляхом бездіяльності, вважається невиконання (або неналежне виконання) певних дій, які особа була зобов'язана виконувати [35, с. 18].

Таким чином, спосіб вчинення кримінального правопорушення є ключовим елементом криміналістичної характеристики, який дозволяє досліджувати злочин з точки зору механізму його реалізації. У науковій літературі часто розглядають різні аспекти цього поняття, зокрема способи підготовки, вчинення та приховування слідів злочину. Однак для спрощення термінології в межах одного дослідження доцільно використовувати узагальнений термін «спосіб вчинення кримінального правопорушення». Це дозволяє уникнути суперечок щодо термінів і зосередити увагу на сутності явища. Кожна юридична дисципліна аналізує спосіб вчинення злочину через призму своїх функціональних завдань, що забезпечує комплексний підхід до його вивчення. [97, с. 97] й єдиного спільного бачення стосовно низки загальнотеоретичних питань й досі нема. Частіше за все дискутуються питання щодо поняття, ознак, структури, класифікації. Спосіб вчинення злочину є багатогранною структурою, яка охоплює правові, кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти. Згідно з дослідженнями І. В. Гори, цей спосіб включає дії, пов'язані з підготовкою, здійсненням та приховуванням слідів злочину. Він містить важливу інформацію про виконавця, використані ним засоби та їх потенціал для розкриття кримінальних правопорушень [40, с. 38].

На наше переконання, спосіб вчинення перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів, хоча й не повністю, але найбільшою мірою

відображає форму зовнішнього прояву злочинного діяння та має індивідуальні особливості. Саме тому, вчення про спосіб вчинення злочину є важливим елементом криміналістичної характеристики, який дозволяє глибше зрозуміти механізм злочинного діяння. Згідно з думкою М. І. Панової, об'єктивні ознаки способу вчинення злочину відображають фізичний динамічний процес його здійснення, тобто зовнішню сторону цього явища. Вони дають змогу визначити, яким чином, у яких умовах, а також за допомогою яких засобів і сил було скоєно діяння, що кваліфікується як злочин. Таким чином, цей аспект є ключовим для розуміння природи злочину та його розслідування. [152, с. 29].

Варто звернути увагу на поняття зброї та спеціальних засобів.

Під зброєю у ч. 2 ст. 365 слід розуміти предмети, призначені для ураження живої цілі. Вона може бути як вогнестрільною (у тому числі гладкоствольною), так і холодною. Не можуть визнаватися зброєю в розумінні ч. 2 ст. 365 сигнальні, стартові пістолети, вибухові пакети та інші імітаційно-піротехнічні та освітлювальні засоби, які не містять у собі вибухових речовин та сумішей, предмети, які мають господарське або інше призначення (сокира, столовий ніж) або не мають ніякого призначення, але пристосовані для нанесення тілесних ушкоджень (загострена палка) [140, с. 574].

Відповідно до науково-практичного коментаря до КК України [140, с. 598], вогнепальна зброя (крім гладкоствольної мисливської) – зброя, в якій снаряд (куля, шрот) приводиться в рух миттєвим звільненням хімічної енергії заряду (пороху або іншої пальної суміші). Основною ознакою вогнепальної зброї є відповідність призначенню ураження живої цілі, знищення чи пошкодження навколишнього середовища та наявність достатньої кінетичної енергії для цього. Холодна зброя – предмети, що відповідають стандартним зразкам або історично виробленим типам зброї, чи інші предмети, які справляють колючий, колючо-ріжучий, рубаючий, роздроблюваний або ударний ефект (багнет, стилет, фінський ніж, кинджал, арбалет, нунчаки, кастет тощо), конструктивно призначені для ураження живої цілі силою м'язів людини або дією механічного пристрою. Бойові припаси – патрони до нарізної

вогнепальної зброї різних калібрів, артилерійські снаряди, бомби, міни, гранати, бойові частини ракет і торпед та інші зібрані вироби, споряджені вибуховою речовиною та призначені для стрільби з вогнепальної зброї чи вчинення вибуху [140, с. 598].

Поліцейський для забезпечення публічної безпеки та порядку застосовує спеціальні засоби, визначені Законом України «Про Національну поліцію» [179]. Загальні правила застосування спеціальних засобів: 1. Кайданки та інші засоби обмеження рухомості застосовують: – до особи, яку підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення та яка чинить опір поліцейському або намагається втекти; – під час затримання особи; – під час конвоювання (доставляння) затриманого або заарештованого; – якщо особа своїми небезпечними діями може завдати шкоду собі й оточуючим; – під час проведення процесуальних дій з особами в разі, коли вони можуть створити реальну небезпеку оточуючим або собі. 2. Гумові та пластикові кийки застосовують для: – відбиття нападу на поліцейського, іншу особу та/або об'єкт, що перебуває під охороною; – затримання особи, яка вчинила правопорушення і чинить злісну непокору законній вимозі поліцейського; – припинення групового порушення громадського порядку чи масових заворушень. 3. Засоби, споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії, застосовують для: – відбиття нападу на поліцейського, іншу особу та/або об'єкт, що перебуває під охороною; – припинення групового порушення громадського порядку чи масових заворушень. 4. Засоби примусової зупинки транспорту застосовують для примусової зупинки транспортного засобу, водій якого не виконав законні вимоги поліцейського щодо зупинки транспортного засобу, або якщо дії водія транспортного засобу створюють загрозу життю чи здоров'ю людини; 5. Пристрої, гранати, боеприпаси та малогабаритні підривні пристрої для руйнування перешкод і примусового відчинення приміщень застосовують для: – затримання особи; – звільнення особи, незаконно позбавленої свободи, яка перебуває в приміщенні. 6. Електрошокові пристрої контактної та контактної-дистанційної дії застосовують для: – відбиття нападу

на поліцейського, іншу особу та/або об'єкт, що перебуває під охороною; – відбиття нападу тварини, що загрожує життю і здоров'ю особи чи поліцейського.

7. Спеціальні маркувальні та фарбувальні засоби застосовують для: – маркування особи, яку підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення; – припинення групового порушення громадського порядку чи масових заворушень з метою подальшого виявлення осіб та затримання, а також контролю за переміщенням речей.

8. Пристрої, гранати та боєприпаси світлозвукової дії, засоби акустичного та мікрохвильового впливу застосовують для: – відбиття нападу на поліцейського, іншу особу та/або об'єкт, що перебуває під охороною; – затримання особи, яка чинить збройний опір, або з метою примусити таку особу залишити територію (транспортний засіб, будівлю, споруду, земельну ділянку), де перебуває така особа; – звільнення особи, незаконно позбавленої свободи, яка перебуває в приміщенні.

9. Водомети, бронемашини та інші спеціальні транспортні засоби застосовують для: – припинення групового порушення громадського порядку чи масових заворушень; – відбиття групового нападу, що загрожує життю та здоров'ю людей; – примусової зупинки транспортного засобу, водій якого не виконав законні вимоги поліцейського зупинитися; – затримання озброєної особи, яку підозрюють у вчиненні злочину;

10. Пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, застосовують для: – захисту від нападу, що загрожує життю та здоров'ю людей, у тому числі поліцейського; – відбиття збройного нападу на об'єкти, що перебувають під охороною, конвої, житлові та нежитлові приміщення, а також для звільнення їх у разі захоплення; – затримання особи, яка підозрюється у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину і яка намагається втекти; – затримання особи, яка чинить збройний опір або намагається втекти з-під варти; – затримання озброєної особи, яка погрожує застосуванням зброї та інших предметів, що загрожують життю чи здоров'ю людей, у тому числі поліцейського; – подання сигналу тривоги або виклику допоміжних сил; – знешкодження тварини, яка загрожує життю чи

здоров'ю людей, у тому числі поліцейського; – припинення групового порушення громадського порядку чи масових заворушень; – відбиття групового нападу, що загрожує життю чи здоров'ю людей. 11. Засоби, споряджені безпечними димоутворювальними препаратами, застосовують для: – забезпечення маскуванню дій поліцейських, спрямованих на затримання особи, яка чинить збройний опір, або для того, щоб примусити таку особу залишити територію (транспортний засіб, будівлю, споруду, земельну ділянку), на якій вона перебуває; – звільнення особи, незаконно позбавленої свободи. 12. Службового собаку застосовують під час: – патрулювання; – переслідування та затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення; – конвоювання (доставлення) затриманої або заарештованої особи; – відбиття нападу на особу та/або поліцейського. 13. Службового коня застосовують під час: – патрулювання; – переслідування та затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення [1, с. 156].

До способів вчинення перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів слід віднести:

1) перевищення влади – дії працівника правоохоронного органу який, маючи повноваження, під час виконання своїх владних чи організаційно-розпорядчих функцій виходить за межі цих повноважень із застосуванням зброї чи спеціальних засобів, чим завдає істотної шкоди охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб (41%).

Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу є складним питанням, яке потребує ретельного аналізу. Для встановлення факту перевищення необхідно з'ясувати, чи дії працівника явно виходили за межі наданих йому законом повноважень. Явний вихід означає відкритість, очевидність і зрозумілість таких дій, зокрема для самого працівника.

Важливим є визначення компетенції цього працівника та її порівняння з його вчинками. Повноваження мають бути закріплені нормативно-правовими актами, такими як закони, постанови, статuti чи інструкції. Якщо працівник діяв у межах своїх повноважень, його дії не можуть бути кваліфіковані за ст. 365 КК України, хоча за певних обставин вони можуть розглядатися як зловживання владою (ст. 364 КК України) [103].

Особливу увагу слід приділяти ситуаціям надзвичайних обставин, коли працівник діє з метою запобігти тяжким наслідкам. У таких випадках застосовуються положення про крайню необхідність (ст. 39 КК України) або виправданий ризик (ст. 42 КК України). Якщо шкода від його дій є менш значною, ніж ті наслідки, яких вдалося уникнути, такі дії не вважаються злочинними. Також враховуються спеціальні обставини, наприклад, виконання завдання з розкриття злочинної діяльності (ст. 43 КК України) або затримання злочинця (ст. 38 КК України). У кожному випадку необхідний детальний аналіз дій працівника з урахуванням усіх обставин і законодавчих норм [104, с. 984].

Для застосування ст. 365 КК України необхідно, щоб дії особи були безпосередньо пов'язані з її службовим становищем та виконанням службових повноважень щодо потерпілого. Для встановлення такого зв'язку необхідно детально дослідити всі фактичні обставини, зокрема: службове становище особи, обвинуваченої у злочині, її повноваження, мотиви, мету та характер вчинених дій, а також наслідки цих дій. У разі відсутності зв'язку між діями винного та його службовим становищем, такі дії кваліфікуються за іншими статтями Кримінального кодексу, які передбачають відповідальність за злочини проти життя і здоров'я особи, власності, громадського порядку чи моральності [101, с. 634].

Так, наприклад, ОСОБА_4, Особа № 1 та Особа № 2, матеріали стосовно яких виділені в окреме кримінальне провадження, розуміючи про відсутність підстав для застосування поліцейських заходів примусу, погрожували застосуванням насильства стосовно ОСОБА_7, якщо вона не виконає їхні вимоги щодо відкриття дверей та, залякуючи ОСОБА_7, умисно незаконно

застосували наявну у них автоматичну вогнепальну зброю. Зокрема Особа № 1, матеріали стосовно якої виділені в окреме кримінальне провадження, діючи спільно з ОСОБА_4 та Особою № 2, матеріали стосовно якої виділені в окреме кримінальне провадження, без попередньої змови між собою, з метою змусити ОСОБА_7 проти її волі відкрити двері в будинок, за відсутності законних підстав та без попередження здійснив один постріл у повітря з автомату на подвір'ї вказаного житлового будинку. Своїми діями, які виразилися в перевищенні влади та службових повноважень, тобто умисному вчиненні працівником правоохоронного органу дій, які явно виходять за межі наданих йому прав та повноважень, що супроводжувалися погрозою застосування насильства, застосуванням зброї, за відсутності ознак катування, ОСОБА_4 вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 365 КК України [232].

2) перевищення службових повноважень – дії працівника правоохоронного органу, який не має владних функцій і виходить під час виконання своїх функцій за межі наданих законом повноважень із застосуванням зброї чи спеціальних засобів чим завдає істотної шкоди охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб (34%).

Наприклад, будучи одягненими у формений одяг, маючи при собі вогнепальну табельну зброю (ПМ), спеціальні засоби – кайданки та сльозогінний газ «Терен 4М», згідно розстановки нарядів на 16.05.2021, затвердженого 16.05.2021 тимчасово виконуючого обов'язків начальника ВП № 2 Черкаського районного управління поліції ГУНП і Черкаській області, здійснювали патрулювання на території Черкаською району. Усвідомлюючи, що ОСОБА_13 оголошений у державний розшук, без надання дозволу на затримання, ОСОБА_11 і ОСОБА_12 помітивши його у автомобілі «Хонда Акорд», номерний знак НОМЕР_2, почали переслідування зазначеного транспортного засобу, який зупинився на узбіччі дороги в болоті та під'їхали до нього. Вийшовши із службового автомобіля, ОСОБА_11 та ОСОБА_12 підбігли до зазначеного автомобіля «Хонда Акорд», із якого зі сторони водія вийшов ОСОБА_14.

ОСОБА_11 та ОСОБА_12, одразу підбігли до ОСОБА_15, якому ОСОБА_12 наказав залишатися на місці, а також повідомив, що до нього буде застосовано зброю, направивши свою табельну зброю в сторону ОСОБА_15. В цей час ОСОБА_11 також направив в сторону ОСОБА_15 вогнепальну табельну зброю, та наказав залишатися на місці та підняти руки до гори. Будучи розгубленим від таких раптових дій працівників поліції ОСОБА_14 попрямував в напрямку службового автомобіля, звертаючись до працівників поліції з вимогою повідомити підстави їх дій, а також представитися та пред'явити посвідчення. Однак, законні вимоги ОСОБА_15 працівники поліції не виконали, при цьому ОСОБА_11 та ОСОБА_12 продовжували направляти зброю в сторону ОСОБА_15 і наближатися до нього. Водночас ОСОБА_11 привів свою табельну зброю у готовність до стрільби, дославши патрон у патронник свого пістолету, про що свідчив характерний звук замикання затвору [223].

3) перевищення службових повноважень – дії працівника правоохоронного органу, який має владні повноваження, але у конкретному випадку перевищує не їх, а інші свої повноваження із застосуванням зброї чи спеціальних засобів чим завдає істотної шкоди охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб (25%).

Наприклад, ОСОБА_9 та Особа_2, був помічений потерпілий ОСОБА_7, який приблизно о 22 год. 45 хв. рухався в напрямку до місця свого проживання. На усну вимогу патруля зупинитися, ОСОБА_7 не відреагував та побіг, у зв'язку з чим ОСОБА_5 та Особа_2, побігли за ОСОБА_7 у тому ж напрямку. При цьому, Особа_1 та ОСОБА_9 сіли до автомобіля марки »Audi Q7«, білого кольору, та почали також переслідувати ОСОБА_7, рухаючись на вказаному автомобілі. При цьому, ОСОБА_7 добігши до будівлі АТ «Полтаваобленерго» на вимогу патруля зупинився та підняв при цьому руки догори. В цей час, ОСОБА_5, в порушення вимог ст.ст. 29, 42, 43, 44, 46 Закону «Про Національну поліцію», без заздальгідь вголос зробленого попередження про застосування фізичної сили та не надавши достатнього часу для виконання законної вимоги поліцейського,

з метою підтвердження своєї значимості, як працівника правоохоронного органу, з мотивів встановлення та доведення своєї зверхності над ОСОБА_7, застосував до потерпілого фізичну силу, а саме в стрибку правою ногою наніс удар паралельно до землі по задній частині тулуба (спині), від якого ОСОБА_7 упав на землю. Тримаючи в лівій руці ввімкнений ліхтарик, а в правій руці табельну вогнепальну зброю - пістолет ПМ № НОМЕР_1, ОСОБА_5 спрямував його на ОСОБА_7 та погрожуючи цим пістолетом, наказав потерпілому перевернутися обличчям до землі. Виконавши наказ ОСОБА_5, ОСОБА_7 перебував у положенні лежачи на трав'яному покритті та жодним чином не чинив опору. Водночас, ОСОБА_5, продовжуючи свої злочинні дії, безпідставно застосував до потерпілого поліцейські заходи примусу у вигляді фізичної сили, а саме наніс два удари паралельно до землі правою ногою по правій стороні тулуба ОСОБА_7 та ще один удар правою рукою, в якій знаходився пістолет, зверху вниз по верхній задній частині тулуба потерпілого [222].

Способи вчинення перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів (перевищення влади, перевищення службових повноважень), які явно виходять за межі наданих йому законом прав і повноважень у 87% пов'язані зі способами приховування й протидії досудовому розслідуванню.

Проведене дослідження показало, що вибір конкретного способу вчинення перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів залежить від низки обставин, які впливають на дії правоохоронця. До таких обставин належать:

- Обстановка вчинення злочину: враховується характер місця події. Цей фактор був відзначений 100% слідчих.

- Повноваження правоохоронця: наявність владних прав чи можливість здійснювати злочинні дії завдяки займаній службовій посаді. Цей аспект підтвердили всі опитані респонденти (100%).

- Особисті якості злочинця: індивідуальні риси характеру, які впливають на його поведінку. Цей фактор відзначили 71% слідчих.

- Цілі та мотиви злочину: вони є ключовими для розуміння дій злочинця. Усі респонденти (100%) наголосили на важливості цього аспекту.

- Поведінка інших осіб: взаємини з іншими людьми, зокрема наявність корумпованих осіб у керівництві, які забезпечують злочинцю безпеку для його дій. Цей фактор відзначили 91% слідчих.

Таким чином, механізм вчинення перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів є багатогранним і залежить від взаємодії низки внутрішніх і зовнішніх чинників.

1.2.3. Обстановка вчинення та слідова картина

Обстановка вчинення кримінального правопорушення є важливим елементом криміналістичної характеристики, який дозволяє зрозуміти механізм злочинних дій та закономірності формування інформації про них. Вона складається з взаємодії об'єктів, явищ і процесів, що відображають умови об'єктивної реальності до, під час та після кримінального правопорушення. Аналіз обстановки допомагає визначити оптимальні шляхи розслідування, включаючи пошук і затримання винної особи, а також встановлення чинників, які сприяли реалізації злочинного наміру. Обстановка відповідає на ключові запитання: де, коли, за яких умов та із застосуванням яких засобів був вчинене кримінальне правопорушення [186, с. 23].

Як слушно зазначає В. В. Тищенко, знання обстановки кримінального правопорушення дозволяє слідчому будувати версії щодо злочинця, цілей і мотивів. Вчений переконує, що до структури обстановки злочину входять такі елементи: час розвитку події злочину; просторові характеристики на різних етапах; матеріальна обстановка місця підготовки, вчинення і приховування злочину (якщо ці місця не збігалися); погодні та природно-кліматичні умови; поведінка учасників події; соціально-побутові та психологічні відносини між учасниками; загальні умови, на фоні яких відбувалася злочинна подія

(наприклад, суспільні або корпоративні заходи, святкування); а також обставини, які сприяли або перешкоджали підготовці, вчиненню і приховуванню злочину [248, с. 69–70].

У свою чергу, на думку В. Ю. Шепітька, формування обстановки вчинення кримінального правопорушення є важливим етапом у процесі розслідування, оскільки дозволяє встановити ключові фактори, що впливають на дії злочинця та обставини, які сприяли або перешкоджали вчиненню злочину. Для цього доцільно використовувати інформативний критерій, який враховує всі елементи, здатні вплинути на хід слідчих (розшукових) дій. Перш за все, слід звернути увагу на обставини та умови, які передували вчиненню кримінального правопорушення. Це може включати соціальні, економічні або психологічні чинники, що створювали передумови для злочину. Наприклад, економічна криза чи нестабільність у суспільстві можуть стимулювати певні види злочинної поведінки. Далі важливо дослідити обставини, які сприяли або перешкоджали вчиненню правопорушення. Це можуть бути дії третіх осіб, недоліки у системі безпеки чи навіть природні фактори. Аналіз таких умов допоможе краще зрозуміти мотиви злочинця та оцінити можливість запобігання подібним випадкам у майбутньому. Особливу увагу слід приділити обставинам, що свідчать про заздалегідь сплановане пристосування для вчинення злочину. Це може бути підготовка засобів чи способів для здійснення правопорушення, вибір часу та місця, які забезпечують мінімальний ризик викриття. Такі деталі часто вказують на рівень організованості злочинця. Фактори впливу обстановки на вибір способів, засобів вчинення правопорушення та жертви також є важливими для аналізу. Наприклад, злочинець може обирати методи дії залежно від доступних ресурсів чи особливостей місця злочину. Взаємодія суб'єктів під час вчинення злочину також дає багато інформації про характер правопорушення та можливих співучасників. Умови місця та часу вчинення кримінального правопорушення мають значний вплив на його хід. Наприклад, кримінальне правопорушення, що відбуваються у нічний час або в малолюдних місцях, часто мають свої

специфічні особливості, які необхідно враховувати при розслідуванні. Не можна залишати поза увагою і ширший контекст – економічні, соціальні та законодавчі аспекти. Наприклад, прийняття певних нормативно-правових актів може створювати умови для виникнення нових видів злочинів або змінювати характер вже існуючих. Таким чином, врахування всіх зазначених аспектів дозволяє сформувати цілісну картину обстановки кримінального правопорушення та оптимізувати процес його розслідування [267, с. 540].

Вчений стверджує, що необхідно окремо виділяти місце, час і обстановку злочину. Місце дозволяє відповісти на запитання, де саме його вчинено. Обстановка – це елемент матеріального середовища, разом з ділянкою території становить сукупність різних предметів, поведінку учасників події, психологічні відносини між ними. Урахування ж часу дозволяє: а) визначити час події злочину; б) встановити часові зв'язки між фактами; в) простежити черговість подій, дій або фактів; г) обчислити тривалість різних подій та ін. [265, с. 276-279].

Обстановка вчинення злочину включає як середовище, в якому вчиняється кримінальне правопорушення, так і об'єктивні умови, що сприяють реалізації злочинного задуму. Згідно з думкою В. О. Коновалової, це поняття охоплює широкий спектр факторів, які створюють можливість для вчинення протиправних дій [151, с. 654]. Чернявський С. С. підкреслює, що обстановка кримінального правопорушення складається із системи чинників навколишнього природного середовища, які безпосередньо впливають на кульмінаційний етап злочинної діяльності [190, с. 36].

Варто наголосити, що усі етапи перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів – від вчинення до приховання слідів відбуваються в конкретних умовах, які впливають на його перебіг. Місце події, його обстановка, час, освітленість, природно-кліматичні фактори, а також виробнича діяльність та побут створюють специфічне середовище, яке впливає на спосіб вчинення.

Такі чинники обов'язково враховуються при розслідуванні, оскільки вони визначають напрями та використання слідчими методів у роботі.

Відтак під обстановкою перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів слід розуміти сукупність різного роду матеріальних об'єктів, явищ, процесів, станів і відносин, що характеризують умови, місце, час вчинення протиправних дій правоохоронцями з використанням конкретних видів зброї чи спеціальних засобів. Криміналістична характеристика перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів включає такі елементи обстановки вчинення злочину як місце та час його вчинення, які мають надзвичайно важливе значення у встановленні обставин, його кваліфікації та ідентифікації винної особи. Час події дозволяє точно реконструювати хід злочину, визначити послідовність дій учасників, можливість перебування свідків на місці події та інші обставини, які впливають на розслідування. Важливу роль відіграє огляд місця події, під час якого збираються фізичні та біологічні сліди, що допомагають змодельовати події. Крім того, експертні висновки, отримані в рамках криміналістичних та судово-медичних експертиз, також є джерелом цінної інформації. Місце злочину є ключовим у криміналістичній характеристиці, оскільки містить матеріальні сліди вчинення та приховування злочину. Це може бути будь-який об'єкт матеріального світу – від житлових будинків до громадських місць. Аналіз місця злочину дозволяє визначити зброю чи спеціальні засоби, кількість учасників події, висунути версії та перевірити їх. Також інформація про місце злочину може дати уявлення про особистість злочинця, його психічний стан і можливі мотиви [139, с. 234-235].

Цікавими є криміналістичні дослідження проведені окремими вченими. Так, за даними І. В. Загороднього, місцем вчинення злочинів зазначеної категорії є найчастіше жилі приміщення (55%), загальнодоступні місця (44%) та автомобілі (1%) [57, с. 52]. Результати дослідження С. О. Сафронова свідчать, що навмисно заподіяні тяжкі тілесні ушкодження найчастіше відбуваються

навесні (32%), а найменше – восени (19%). З точки зору часу доби, найбільша кількість таких злочинів трапляється у вечірній час (36%), тоді як лише 4% випадків фіксується вранці [207, с. 57]. У свою чергу Т. О. Лускатова зазначає, що протягом доби найчастіше тілесні ушкодження, що призводять до смерті потерпілого, відбуваються у вечірній (44%) та нічний (36%) час. Найбільше таких злочинів трапляється у вихідні або святкові дні (50%), трохи менше – у п'ятницю або передсвяткові дні (33%), а найменше – в інші робочі дні тижня (17%). Найбільш ризикованим періодом доби є час з 16 до 24 годин (63%). Такі злочини зазвичай відбуваються на території однієї зі сторін конфлікту (61,7%), переважно в житлових приміщеннях (53,4%). Жінки зазвичай діють виключно на власній території або поблизу неї. [123, с. 8-9].

За проведеними дослідженнями нами встановлено, що у більшості випадків місцем «перевищення» виступають службові приміщення працівника правоохоронного органу; слідчий ізолятор (72%); житло потерпілого (28%), житло третіх осіб (12%), відкриті громадські місця – вулиці, парки, стадіони (27%). Результати досліджень свідчать, що вечірній час є найбільш критичним періодом для виникнення міжособистісних конфліктів. Водночас велика кількість тілесних ушкоджень, що трапляються вдень, може бути пов'язана з тим, що багато людей у цей час не зайняті роботою чи іншою корисною діяльністю. Це створює умови для неконтрольованого проведення часу, спільного вживання алкоголю та підвищення ризику конфліктів [57, с. 53].

У більшості випадків злочини мають одноразовий характер, злочинні діяння безупинні в часі. Одноразовим можна назвати злочин, що зроблено в конкретний час, де злочинне діяння мало разовий характер [23, с. 275].

Так, наприклад, *потерпіла ОСОБА_6 в судовому засіданні пояснила, що до події кримінального правопорушення вона ОСОБА_8 не знала. 28.02.2020 року вона знаходилась у себе вдома. До неї прийшов її знайомий ОСОБА_11, якого вона попросила попилити дрова, а трохи пізніше прийшли також ОСОБА_17 та ОСОБА_18. Вони разом вживали алкогольні напої, а саме пиво і горілку. Під час спілкування хлопці втрьох вийшли на вулицю і повернулись двох без*

ОСОБА_11 , сказали, що посварилися з ним. Причину конфлікту між ними вона вже не пам'ятає. В період часу з 17 до 18 години загавкала собака, і вона побачила, що до її будинку приїхали працівники поліції на білому поліцейському автомобілі. Вона, *ОСОБА_13* та *ОСОБА_19* вийшли до працівників поліції поцікавитись, чому вони приїхали, оскільки вона їх не викликала. Поліцейських було троє один з автоматом, це був обвинувачений *ОСОБА_8* , ще один, і третій не слов'янської зовнішності, вони не представилися. Вони стала питати у поліцейських, чому вони приїхали, а вони відповіли, що їх викликав через службу «102» *ОСОБА_11* . Всього спілкувалась з ними 2-3 хвилини, про що саме зараз не пам'ятає. Під час розмови вона дивилась на *ОСОБА_8* , стояла на одному місці трішки правіше від нього. У *ОСОБА_8* на шиї на ремені горизонтально висів автомат, він тримав на ньому руки. Рукояткою автомат був повернутий до неї, а дулом в інший бік. Між ними було приблизно 0,5 м. Вона ні з ким не конфліктувала. Раптово обвинувачений *ОСОБА_8* вдарив її автоматом. Удар був сильний, вона втратила свідомість. Потім *ОСОБА_20* завів її на кухню, вона почала вмиватися, бо пішла кров з рани у куточку ока. Хлопці хотіли відвезти її в лікарню, але машина не завелася. Вони втрюх ще трохи посиділи, і хлопці пішли. Наступного дня зранку їй зателефонував *ОСОБА_17* і сказав, що до нього о 06-30 год. приїжджали поліцейські. До неї поліцейські приїхали о 07-00 год., розпитували про те, що сталося. Вона не схотіла з ними спілкуватись. До лікарні звертатись вона не збиралася, бо їй було соромно, хоча щока була синя, набрякла, око не розплющувалося. 01 березня 2020 року вона зателефонувала до поліції, бо приїхав її співмешканець, який вже помер, та сказав, що так це залишати неможна. Цього ж дня знову приїхали поліцейські, розпитали і відвезли до лікарні. В лікарні її оглянув лікар, від госпіталізації вона відмовилась, бо треба було працювати, здати кров на алкоголь їй не пропонували. В подальшому більше до лікарні вона не зверталась. В своєму першому повідомленні на «102» вона зазначила, що її вдарив працівник поліції пістолетом або автоматом, бо не розбирається у зброї, не знає її складових частин [219].

Таким чином, відомості про обстановку вчинення перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронних органів становлять інформаційну основу криміналістичної характеристики й впливають на організацію початкового етапу розслідування.

Сліди, що залишаються після вчинення злочину, є важливим джерелом інформації для розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів. Вони дають змогу встановити спосіб дій правопорушника, використаним види зброї та спеціальних засобів, а також інші обставини злочину. Взаємозв'язок між слідами та способом вчинення правопорушення дозволяє ефективно аналізувати отриману інформацію: від дослідження слідів можна дійти до розуміння способу дій, а знання про спосіб сприяють пошуку і вивченню нових слідів. Такий підхід є ключовим у криміналістичній методиці та допомагає забезпечити комплексний підхід до розслідування.

Термін «слідова картина» у криміналістиці вперше запропонував М. В. Салтевський, який визначив її як наслідок вчинення злочину та один із ключових елементів криміналістичної характеристики злочинів. Він підкреслив, що це поняття є умовним і близьким до термінів «слідова обстановка» або «інформаційне середовище», включаючи як матеріальні, так і ідеальні відображення [209, с. 120]. Таким чином, «слідова картина» є абстрактною моделлю слідів злочину, які проявляються у матеріальному середовищі внаслідок його вчинення.

Сліди злочинів, пов'язаних із використанням влади чи службового становища, відіграють ключову роль у процесі розслідування. Вони надають як інформацію з криміналістичних характеристик, так і докази, які є об'єктом професійного дослідження слідчими, експертами. Поєднання цих джерел дозволяє створити ефективні методики та програми для розкриття злочинів, враховуючи їх специфіку, способи вчинення та індивідуальні особливості злочинця [4, с. 43].

На думку, Сабадаш В. П., Ларкіна М. О. питання слідової картини заподіяння тілесних ушкоджень є досить суперечливим та новим у криміналістичній літературі. Зазвичай більшість учених відносять слідову картину до числа елементів криміналістичної характеристики злочину та розглядають її з позиції матеріальної обстановки місця пригоди [201, с. 110]. І дійсно, слідова картина злочину відіграє важливу роль у криміналістиці, оскільки дозволяє встановити обставини вчинення злочину, знаряддя, що використовувались, а також кількість осіб, які брали участь у нападі. Аналіз слідів і речових доказів допомагає відповісти на ключові питання під час розслідування, спростувати неправдиві свідчення та виявити спроби приховати злочин [203, с. 476].

Таким чином, поняття «слідова картина» у структурному аспекті складається з двох семантичних компонентів: «слід», що має чотири значення (відбиток на поверхні, залишок або ознака чогось, наслідок чогось, нижня частина підошви ноги), та «картина», яка означає те, що можна бачити або уявляти у конкретних образах. Отже, «слідова картина» за своєю сутністю є єдністю джерела та інформації, яку це джерело відображає [84, с. 298].

Типові сліди кримінального правопорушення є важливим джерелом доказової інформації, яка допомагає відтворити об'єктивну картину події. Вони охоплюють різноманітні зміни, що виникають у середовищі внаслідок злочинного діяння. До таких слідів належать:

1. Матеріальні сліди:

а. зміни в обстановці – будь-які порушення або переміщення об'єктів на місці події.

б. Сліди-відображення – відбитки рук, ніг, транспорту, інструментів тощо.

в. Предмети-речові докази – об'єкти, які мають прямий зв'язок із подією злочину.

г. Документи – письмові, електронні та інші матеріали, що містять інформацію про подію.

д. Запахові сліди – специфічні запахи, які можуть бути пов’язані із злочинцем або обставинами події.

е. Сліди-мікрочастинки – дрібні частинки речовини, які могли залишитися на місці події чи на учасниках.

е. Звукові сліди – записи або відтворення звуків, пов’язаних із злочином.

2. Ідеальні сліди – інформація, що збереглася в пам’яті свідків чи учасників події.

Кожен із цих видів слідів має значення для розслідування і дозволяє відтворити хронологію подій та встановити причетних осіб [265, с. 356; 133, с. 124].

Як відзначає М. С. Федоренко, виходячи з інформаційної концепції побудови криміналістичної характеристики перевищення влади або службового становища співробітниками правоохоронних органів, до слідової картини слід включити лише матеріально-фіксованих відображень, тобто слідів контактного походження, що залишаються на багатьох об’єктах, які фігурують у механізмі реалізації злочинного задуму. При цьому кожен із цих об’єктів у криміналістично значимих слідах відображує діяльність із перевищення влади або службового становища не в цілому, а лише в окремих актах взаємодії. У загальному плані носій слідів неживої сфери службової злочинної діяльності може бути визначений як матеріальний об’єкт, який існує навколо цієї діяльності, та відображує її окремі елементи [252, с. 124].

У випадках злочинної діяльності, пов’язаної з перевищенням влади або службового становища із застосування зброї чи спеціальних засобів, основними носіями слідів є фізичні особи. Сліди такої діяльності можуть бути різноманітними:

1. Сліди на тілі та одязі потерпілого – це можуть бути сліди боротьби, побиття, катування, застосування спеціальних засобів (90%).

2. Сліди на тілі та одязі правоохоронця, який явно перевищив свої повноваження (45%).

Тут варто зауважити, що зброя і спеціальні засоби можуть залишати на тілі та одязі потерпілого різноманітні сліди, які свідчать про характер і силу травмуючого впливу. До основних видів таких ушкоджень належать:

а) садна – порушення цілісності епідермісу шкіри. Локалізація саден вказує на місце дії тупого предмета. Іноді на саднах залишаються частини знаряддя, що може допомогти в його ідентифікації.

б) синці – результат розриву кров'яних судин і накопичення крові у підшкірно-жировій клітковині. Вони допомагають визначити місце, характер дії предмета і навіть час, коли було завдано травму.

в) рани – порушення цілісності шкіри та тканин. Вони можуть бути забійними, рваними, забійно-рваними або укушеними, а їх форма залежить від форми травмуючого предмета.

г) забої – стійке зміщення суглобних кінців поєднаних кісток, що є наслідком непрямой травми.

д) переломи – порушення цілісності кістки, які поділяються на відкриті та закриті. Морфологія переломів дозволяє встановити напрямок травмуючої сили.

є) черепно-мозкові травми – різного ступеня тяжкості ушкодження голови та мозку.

е) ушкодження внутрішніх органів – включають крововиливи, розриви, відриви частин або навіть повного органу.

Ці ознаки та їх аналіз допомагають встановити характер травми, знаряддя злочину і обставини події [235, с. 236].

При пострілі в притул з вогнепальної зброї вхідна рана має більші розміри, ніж куля, через дію газів, які розривають тканини. Краї такої рани мають хрестоподібну форму. На одязі, шкірі та в рановому каналі можуть залишатися сліди кіптяви та частки згорілого пороху. Краї рани окреслені обідком. При близькій дистанції пострілу ворсинки одягу і волосся на шкірі обпалюються. Якщо постріл здійснено з дистанції 1-5 м, вхідна рана зазвичай має округлу форму, діаметр якої менший за діаметр кулі. Навколо неї помітні пасок осаднення та пасок обтирання, на яких можуть бути частки мастила, кіптяви та

металу. Вихідна рана зазвичай має щілиноподібну форму і може бути більшою за вхідну. При використанні дробової зброї можливе залишення відбитків від пижу.

Наприклад, будучи працівником правоохоронного органу, затягнув ОСОБА_6 за колону, внаслідок чого ОСОБА_6 стояв обличчям до вхідних дверей, спиною до стіни, після чого ОСОБА_4 спричинив не менше двох трьох ударів кулаком правої руки у ліву частину грудної клітини ОСОБА_6 та не менше одного удару по лівій нижній кінцівці ОСОБА_6, від чого останній повалився на підлогу. В момент коли потерпілий перебував лежачи на підлозі, ОСОБА_4 спричинив йому один удар ногою в область лівої лобно скроневої ділянки голови. Внаслідок вказаних умисних протиправних дій ОСОБА_4, ОСОБА_6 спричинено тілесні ушкодження, у вигляді множинних підшкірних крововиливів тулуба, верхніх та нижніх кінцівок, які за своїм характером належать до легких тілесних ушкоджень, що не спричиняють короточасного розладу здоров'я чи незначної стійкої втрати працездатності. Таким чином, своїми умисними діями, які виразились у перевищенні влади та службових повноважень, тобто в умисному вчиненні працівником правоохоронного органу дій, які явно виходять за межі наданих йому повноважень, що супроводжувалися насильством та болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого діями, ОСОБА_4 вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 365 КК України [224].

3. Ймовірні виділення людського організму – слина, кров, сеча, елементи ушкоджених органів потерпілого (24%).

4. Речі потерпілого або суб'єкта злочину – елементи одягу, взуття (11%). Спеціальні засоби часто залишають різні сліди на одязі, що може свідчити про їх використання. До таких слідів належать розриви тканини або окремих волокон, змінена структура тканини (наприклад, вдавнення, переміщення ворсу, кошлатіння поверхні), а також наявність залишків. У деяких випадках на тканині можуть з'являтися забруднення, які відображають форму контактуючої поверхні спеціального засобу.

5. Предмети навколишнього середовища – пляшки, залишки цигарок, частини ґрунту, фарби, мастила тощо (10%).

6. Документи – письмові чи інші матеріали, що можуть бути доказами (45%). Документи є важливим джерелом інформації для розслідування таких злочинів. До них належать різноманітні процесуальні документи, службові записи, електронні файли, аудіо- та відеозаписи, фотографії, а також дані про телефонні переговори і повідомлення. Ці документи можуть містити докази, наприклад, щодо перебування правоохоронця у певному місці чи часу або вчинення нею певних дій. Технічні засоби, такі як камери спостереження, мобільні телефони чи комп'ютери, також відіграють ключову роль у фіксації таких слідів.

Таким чином, криміналістична характеристика перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів є вагомим інформаційним інструментом, який містить дані необхідні для встановлення обставин події, виокремлення типових слідчих ситуацій, планування розслідування й вибору тактики проведення першочергових слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування.

Висновки до розділу 1

1. Криміналістична методика розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів базується на наукових положеннях і рекомендаціях, що спрямовані на ефективне розслідування кримінального протиправного діяння й виконання завдань, передбачених ст. 2 КПК України, у кримінальному провадженні; враховує специфічні закономірності, які впливають на процес виявлення, збирання, фіксацію, дослідження та оцінку доказів; охоплює організацію та планування розслідування; тактику проведення слідчих

(розшукових) дій. Основна мета полягає у створенні дієвого інструменту для допомоги органам досудового розслідування.

2. Криміналістична характеристика перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів, як інформаційна модель, включає криміналістично значущі дані про особу злочинця, мотиви та цілі його дій, форми і методи вчинення та приховування кримінального правопорушення, а також типові наслідки («слідову картину»), обстановку (умови, місце, час, зброя, спеціальні засоби) і особу потерпілого. Такі дані є основою для розробки окремої криміналістичної методики розслідування цієї категорії злочинів, побудови типових слідчих ситуацій та версій, і можуть бути ефективно використані слідчим у кримінальному провадженні як орієнтир, що дозволяє обирати найбільш ефективні напрями та засоби організації розслідування. Різні форми злочинного використання службових повноважень працівниками правоохоронних органів за допомоги зброї або спеціальних засобів утворюють центральну ланку механізму кримінального протиправного діяння передбаченого ст. 365 КК України.

3. На підставі вивчення правозастосовної практики, а також матеріалів медіа, нами встановлено, що підозрюваними та обвинуваченими у кримінальних провадженнях за ч. 2 ст. 365 КК України із застосуванням зброї та спеціальних засобів є такі працівники правоохоронних органів, а саме Національної поліції України (31%), Служби безпеки України (16%), прокуратури, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки України (15%), Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Служби зовнішньої розвідки України (14%), митні органи, органи охорони державного кордону (12%), органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори (11%), Управління державної охорони України, Служба судової охорони (1%).

4. На основі аналізу вікових категорій осіб, які вчинили злочини передбачені ч. 2 ст. 365 КК України, найбільш активними є працівники правоохоронних органів у віці 26–30 років, що становить 33 % від загальної

кількості. Молодші групи, до 25 років, займають друге місце з показником 27%. Вікові категорії 31–35 років та 36–40 років мають нижчі показники – 20 % та 12% відповідно. Особи старше 40 років становлять лише 6%. Таким чином, більшість злочинів за ч. 2 ст. 365 КК України із застосуванням зброї чи спеціальних засобів (61%) вчиняють особи віком до 35 років. Відтак серед правоохоронців спостерігається тенденція до зміни вікового складу, що впливає на якість виконання службових обов'язків, особливо в бойових умовах. Більшість засуджених правоохоронців мали базову вищу освіту (58 %), з яких 79 % здобули юридичну освіту, а 47 % працювали в правоохоронній сфері не більше десяти років.

5. Проведена класифікація правоохоронців, які вчиняють перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів, що має значення для встановлення обставин події й обрання тактичних прийомів проведення слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування на: (1) *ситуативних* (43%) – правоохоронці, які не становлять суспільної небезпеки, але можуть бути дуже залежними від конфліктних ситуацій, які можуть призвести до заподіяння ними тілесних ушкоджень або смерті, а й погрозу зброєю чи спеціальними засобам; (2) *нестійких* (34%) – правоохоронці з нестійкою психікою, активні до протиправних вчинків, не дотримуються морально-правових норм, схильні до вживання алкогольних напоїв, проявів агресивно-насильницької поведінки на службі; (3) *агресивних* (23%) – працівники правоохоронних органів, у яких чітко виражена агресивно-насильницька спрямованість (жорстокість, озлобленість, егоцентризм, роздратованість, цинізм, нездатність співпереживати та співчувати, орієнтація на власні інтереси та потреби, невмотивована ворожість у відносинах з оточенням, антигромадська спрямованість, деформація морально-етичної сфери, підвищена емоційна нестійкість, афективна ригідність, низький рівень самоконтролю), створення конфліктних ситуацій, провокування оточуючих, у тому числі в умовах відсутності яких-небудь суперечностей.

6. Матеріали кримінальних проваджень засвідчили, що потерпілими від перевищення влади або службових повноважень з боку працівників правоохоронних органів із застосування зброї або спеціальних засобів найчастіше є особи, які: характеризуються кримінального минулого або наявністю судимості, або перебували на обліку в правоохоронних органах (32%); чинили опір неправомірним діям правоохоронців, намагалися захистити свої права законними засобами або попереджали правопорушення (27%); відмовлялися посвідчувати особу, пред'являти документи, давати показання, підписувати протоколи чи надавати згоду на певні дії (20%); стали жертвою помсти з боку правоохоронців через необґрунтовані підозри у причетності до кримінальних правопорушень чи приховування доказів (11%); потрапили під протиправні дії правоохоронців через випадковий збіг обставин (10%).

7. До способів вчинення перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів віднесено: 1) перевищення влади – дії працівника правоохоронного органу який, маючи повноваження, під час виконання своїх владних чи організаційно-розпорядчих функцій виходить за межі цих повноважень із застосуванням зброї чи спеціальних засобів, чим завдає істотної шкоди охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб (41%); 2) перевищення службових повноважень – дії працівника правоохоронного органу, який не має владних функцій і виходить під час виконання своїх функцій за межі наданих законом повноважень із застосуванням зброї чи спеціальних засобів чим завдає істотної шкоди охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб (34%); 3) перевищення службових повноважень – дії працівника правоохоронного органу, який має владні повноваження, але у конкретному випадку перевищує не їх, а інші свої повноваження із застосуванням зброї чи спеціальних засобів чим завдає істотної шкоди охоронюваним законом правам та інтересам окремих

громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб (25%).

8. Обстановка перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів відзначається сукупністю матеріальних об'єктів, явищ, процесів, станів і відносин, що характеризують умови, місце, час вчинення протиправних дій правоохоронцями з використанням конкретних видів зброї чи спеціальних засобів. Для злочинів цієї категорії зазвичай характерна раптовість виникнення умислу на заподіяння тілесних ушкоджень або смерті, що у 81% трапляється під час конфліктів, сварок або з'ясування стосунків. Після вчинення злочину правоохоронці найчастіше вдаються до приховування самої події або участі в ній (49 %). Відомості про обстановку вчинення (місце, час, вид зброї, спеціальних засобів) перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронних органів становлять інформаційну основу криміналістичної характеристики й впливають на організацію початкового етапу розслідування.

Носіями інформації про обстановку найчастіше є фізичні особи: сліди на тілі та одязі потерпілого (90%); сліди на тілі та одязі правоохоронця (45%); ймовірні виділення людського організму (24%); речі потерпілого або суб'єкта злочину (11%); предмети навколишнього середовища (10%); документи (45%).

РОЗДІЛ 2.

ОРГАНІЗАЦІЯ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ПЕРЕВИЩЕННЯ ВЛАДИ АБО СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ПРАЦІВНИКОМ ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ З ЗАСТОСУВАННЯМ ЗБРОЇ ЧИ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ

2.1. Особливості початку досудового розслідування та обставини, що підлягають встановленню

Відповідно до Конституції України, органи державної влади та місцевого самоврядування, а також їх посадові особи зобов'язані діяти виключно в межах своїх повноважень і у спосіб, визначений Конституцією та законами України. Це положення є універсальним і стосується всіх службових осіб незалежно від їхньої сфери діяльності чи органу, в якому вони працюють [78].

З набуттям чинності КПК України у 2012 р. відбулися значні зміни у правовій системі, зокрема й у процедурі початку досудового розслідування. Раніше ця стадія називалася «порушення кримінальної справи» згідно з положеннями КПК 1960 р. Як зазначає Ю. П. Алєнін, одним із найскладніших аспектів роботи правоохоронних органів є забезпечення диференційованого підходу до розгляду заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення. Це пов'язано зі щорічним зростанням кількості таких звернень від громадян та юридичних осіб, тоді як механізм їх перевірки досі не врегульований належним чином [3, с. 199]. Науковець пропонує внести зміни до положень ст. 214 КПК України, які б передбачали можливість перевірки заяв та повідомлень, а також встановлювали обов'язок службових осіб приймати процесуальне рішення шляхом винесення постанови слідчим чи прокурором. Такі зміни мають включати визначення обставин, що виключають необхідність проведення досудового розслідування, що сприятиме більш ефективному функціонуванню правової системи [3, с. 203].

Внесення інформації до ЄРДР без попередньої дослідчої перевірки справді створює ризики зловживань, оскільки це може використовуватися недобросовісними особами для тиску чи компрометації інших. З іншого боку, скасування дослідчої перевірки відповідно до КПК України мало на меті спростити процедури та забезпечити оперативність у реагуванні на заяви про кримінальні правопорушення. Проте це призвело до значного навантаження на слідчих, які змушені витратити час на перевірку навіть очевидно необґрунтованих заяв, що відволікає їх від розслідування дійсно серйозних злочинів. Це свідчить про необхідність удосконалення системи, аби забезпечити баланс між оперативністю реагування та якістю розслідувань, а також уникнення випадків зловживань чи маніпуляцій із заявами [238, с. 184].

Початок досудового розслідування в Україні регламентується ст. 214 КПК України [106]. Відповідно до цієї статті, слідчий, дізнавач або прокурор зобов'язані невідкладно, але не пізніше 24 годин після отримання заяви або повідомлення про кримінальне правопорушення (або після самостійного виявлення обставин, що свідчать про його вчинення), внести відповідні відомості до ЄРДР. Після цього розпочинається досудове розслідування, і заявник має отримати витяг з ЄРДР протягом 24 годин [106].

Слідчий та прокурор розпочинають свою діяльність після отримання інформації про кримінальне правопорушення. Ця інформація може бути подана у формі заяви чи повідомлення, як усно (громадянином, з подальшим оформленням посадовою особою), так і письмово (поштою, телефоном, через рапорт, публікацію в медіа чи особисто). Також можливе подання рапорту співробітником оперативного підрозділу про виявлення ознак кримінального правопорушення.

Як засвідчує практика розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів, зазвичай, створюються спеціалізовані СОГ різних видів. Наприклад, інформація стосовно злочинів у сфері службової діяльності, учинених працівником Національної поліції України, надходить до підрозділу

внутрішньої безпеки Національної поліції України одним з таких каналів: шляхом безпосереднього звернення особи з письмовим чи усним повідомленням; поштою чи засобами телекомунікаційного зв'язку; у вигляді оперативно-розшукової інформації від негласних джерел; шляхом безпосереднього виявлення оперативним працівником унаслідок проведення оперативного пошуку [21, с. 248]. У свою чергу, відповідно до Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні таку інформацію необхідно зареєструвати та доповісти керівнику підрозділу, який після її вивчення надає доручення на її опрацювання підлеглим працівникам [170]. Підрозділ внутрішньої безпеки Національної поліції України забезпечує фіксацію та обробку інформації про можливі кримінальні правопорушення, яку надають громадяни. Оперативний працівник складає рапорт, опитуючи особу для уточнення обставин події. У разі потреби, заявнику видається довідка, яка підтверджує факт звернення та містить дані про час, місце, реєстраційний номер і номер вихідного документа. Це підтвердження може бути використане для набуття процесуального статусу потерпілого. Отримана інформація реєструється у відповідних журналах підрозділу, після чого керівник доручає її негайне опрацювання одному з працівників. Результати опрацювання інформації доповідаються керівнику для подальших дій.

Положення про ЄРДР, порядок його формування та ведення затверджуються Офісом Генерального прокурора за погодженням з МВС України, СБУ, ДБР, органом Бюро економічної безпеки України [177]. Загальний порядок реєстрації кримінального правопорушення у ЄРДР включає внесення таких відомостей:

1. Дата надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або виявлення обставин з іншого джерела, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення.

2. Прізвище, ім'я, по батькові (або найменування) потерпілого чи заявника.

3. Джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення.

4. Короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведений потерпілим, заявником або виявлений з іншого джерела.

5. Попередня правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) КК України.

6. Прізвище, ім'я, по батькові та посада службової особи, яка внесла відомості до реєстру, а також слідчого чи прокурора, який вніс ці відомості та/або розпочав досудове розслідування.

7. Інші обставини, передбачені Положенням про ЄРДР, порядком його формування та ведення [177].

Належна реєстрація відомостей до ЄРДР та оперативне розслідування є ключовими для ефективного викриття осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Затримки у розслідуванні можуть призводити до втрати важливих доказів, що ускладнює встановлення винних осіб. Для забезпечення швидкості, об'єктивності та повноти досудового розслідування необхідна тісна співпраця між дізнавачами, слідчими та оперативними підрозділами Національної поліції. Особливу увагу слід приділити покращенню взаємодії між дізнавачами та слідчими з оперативними підрозділами, адже це дозволяє ефективніше використовувати їхні процесуальні та оперативно-розшукові можливості. Така скоординована робота сприяє успішному вирішенню завдань кримінального провадження [25, с. 126].

01 травня 2022 р. набрав чинності Закон України № 2201-ІХ «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» [167]. Під час воєнного стану нормальне функціонування державних інституцій та правоохоронних органів ускладнюється через бойові

дії та окупацію окремих територій. Це створює необхідність у спеціальній регламентації процесу розслідування кримінальних правопорушень, зокрема таких, як перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів. У подібних умовах стандартні методи процесуальної фіксації стають неможливими, що вимагає адаптації підходів до проведення розслідувань [206].

Зміст і форма кримінального провадження в умовах воєнного стану повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, враховуючи особливості, передбачені розділом IX-1 КПК України, який регулює особливий режим досудового розслідування та судового розгляду під час воєнного стану [106].

У інформаційному листі Верховного Суду від 3 березня 2022 року № 1/0/2-22 зазначено, що у разі неможливості отримання витягу з ЄРДР, інформація про реєстрацію кримінального правопорушення та початок досудового розслідування може бути підтверджена мотивованою постановою органу досудового розслідування. Така постанова повинна містити всі відомості, передбачені ч. 5 ст. 214 КПК України. Цей документ є належним підтвердженням початку досудового розслідування і може використовуватися як підстава для розгляду клопотань органу досудового розслідування. Зазначене правило поширюється на всі кримінальні правопорушення без винятку [108].

Неможливість внесення відомостей до ЄРДР в умовах воєнного стану може значно ускладнити роботу органів досудового розслідування. Це пов'язано з ризиками, що виникають через технічні несправності, перебої з електропостачанням чи зв'язком, або ж фізичну недоступність необхідних ресурсів. У таких випадках важливо розробити альтернативні механізми фіксації та обробки інформації, щоб забезпечити безперервність роботи слідчих органів та захист прав громадян навіть у надзвичайних умовах [241, с. 139].

Порядок початку та проведення досудового розслідування визначений нормами Кримінального процесуального законодавства України. Оперативно-розшукову та слідчу діяльність, зазначає О. Оніщук, здійснюють у межах

єдиного процесу розслідування, а всі процесуальні дії (оперативно-розшукові, слідчі) – лише після початку кримінального провадження [146, с. 148]. Однак, на думку Л. М. Лобойко, – чинний КПК України дозволяє до внесення відомостей до ЄРДР здійснювати не лише огляд місця події, а й інші процесуальні дії. Наприклад, ст. ст. 207 і 208 КПК України передбачають законне затримання особи і затримання уповноваженою особою при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення, а також безпосередньо після його вчинення. Дізнавач, слідчий, прокурор або інша уповноважена особа вправі здійснити обшук затриманого з дотриманням правил, передбачених ст. 223 і ст. 236 КПК України. Проведення зазначених дій, як правило, передують внесенню до ЄРДР відомостей про кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким затримано особу [117, с. 134]. Згідно з наведеним текстом, положення ст. 207 КПК України дозволяє здійснити законне затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, навіть якщо це робить особа, яка не є уповноваженою службовою особою. Однак такі дії можливі лише в момент вчинення правопорушення, безпосередньо після нього або під час переслідування підозрюваної особи. Інші процесуальні дії, такі як затримання уповноваженою службовою особою, проведення обшуків чи залучення понять, можуть бути здійснені лише після внесення відомостей про правопорушення до ЄРДР та початку досудового розслідування. Також зазначено, що тимчасове вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом, можливе у випадку затримання відповідно до ст. 208 КПК України. Метою цього є припинення правопорушення або запобігання новому правопорушенню, як це передбачено ст. 148 КПК України [117, с. 135]. Відповідно до положень КПК України, досудове розслідування не може бути розпочате без внесення відповідних відомостей до ЄРДР. Виключенням є лише огляд місця події у невідкладних випадках, коли зволікання може призвести до втрати важливих доказів чи змін обстановки. Це положення є винятком, а не обов'язком для слідчого. Після внесення відомостей до ЄРДР слідчий зобов'язаний організувати взаємодію з іншими підрозділами та службовими особами. Слідчий

займає центральну роль у процесі організації та проведення досудового розслідування, виконуючи як процесуальні, так і координуючі функції. Законодавство покладає на нього відповідальність за законність і своєчасність виконання всіх процесуальних дій. Слідчий має право самостійно проводити слідчі (розшукові) дії, а також доручати їх виконання оперативним підрозділам. Оперативні підрозділи можуть виконувати такі дії лише на підставі письмового доручення слідчого в межах конкретного кримінального провадження.

Безперечно, досудове розслідування перевищення влади або службових повноважень співробітниками правоохоронних органів розпочинається з моменту внесення відомостей до ЄРДР. В. Д. Берназ та Н. В. Неледва рішення про початок досудового розслідування фактично прирівнюють до внесення до реєстру відповідних відомостей, що можуть свідчити про вчинене кримінальне правопорушення [18, с. 63].

У ході проведеного дослідження М. С. Федоренком встановлено, що джерелами таких відомостей виступають: заяви осіб, що постраждали від неправомірних дій співробітників правоохоронних органів (потерпілі) (це джерело становило 85,14% від загальної кількості узагальнених проваджень (кримінальних справ); заяви (повідомлення) заявників (ст. 60 КПК України), тобто поінформованих осіб (родичі, близькі, знайомі, колеги потерпілого, лікарі швидкої медичної допомоги або приймальних відділень лікарень, пересічні громадяни, що стали очевидцями неправомірних дій з боку співробітників правоохоронних органів) (3,14%); повідомлення (рапорти, протоколи) уповноважених осіб, які затримали суб'єкта, підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення (ст. 208 КПК України) (0,86%); оприлюднені в засобах масової інформації або в документальних кіно- чи відеофільмах, Інтернеті повідомлення про факт перевищення влади або службових повноважень співробітниками правоохоронних органів (1,43%); рапорти прокурорів, що здійснюють процесуальне керівництво розслідуванням (0,57%); рапорти співробітників Департаменту внутрішньої безпеки Національної поліції України щодо виявлення фактів неправомірних дій з боку співробітників

правоохоронних органів (7,15%); рапорти слідчих про безпосереднє виявлення ними ознак перевищення влади або службових повноважень співробітниками правоохоронних органів під час здійснення іншого досудового розслідування, тобто преюдиціальні докази (1,71%) [252, с. 124].

Варто наголосити, що застосування зброї чи спеціальних засобів працівниками правоохоронних органів здійснюється виключно у межах закону та відповідно до встановлених нормативно-правових актів й наданих повноважень. У разі, якщо працівник діє згідно з підставами для застосування зброї чи спеціальних засобів та дотримується визначеного порядку, він не несе кримінальної відповідальності за завдану шкоду. Водночас перевищення необхідних заходів або порушення встановлених правил може вважатися незаконним і тягнути за собою відповідальність. Виявлення ознак та перевірка заяв і повідомлень щодо перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів – це здійснення передбаченої кримінальним процесуальним законом процедури, яка полягає в у проведенні слідчих (розшукових) дій з метою встановлення, або підтвердження наданих заявником обставин, що можуть свідчити про вчинення явно неправомірних дій працівником правоохоронного органу.

У ході проведеного власного дослідження й вивчення матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що в умовах воєнного стану й особливого режиму досудового розслідування, приводами до початку досудового розслідування за фактами перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів можуть виступати:

а) заяви, повідомлення потерпілих про застосування зброї чи спеціальних засобів або погрозу такого (38%). Під час особистого звернення заявника до органу Національної поліції, із заявою (повідомленням) про вчинене кримінальне правопорушення та інші події, незалежно від місця і часу їх учинення, повноти отриманих даних, особи заявника оперативний черговий або

інша службова особа здійснює цілодобово, безперервно та невідкладно прийняття цих заяв в кімнаті для приймання громадян, після чого реєструє їх в журналі єдиного обліку заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події (далі – журнал ЄО) або в інформаційно-телекомунікаційній системі «Інформаційний портал Національної поліції України» (далі – ІТС ІПП). Уповноважена службова особа оформлює та видає заявникові талон-повідомлення ЄО про прийняття і реєстрацію заяви (повідомлення) про кримінальне правопорушення та іншу подію. Корінці талонів-повідомлень зберігаються в уповноваженої службової особи.

Із заявою чи повідомленням може звернутися як заявник, так і потерпілий. Так, заявником є фізична або юридична особа, яка звернулася із заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення до органу державної влади, уповноваженого розпочати досудове розслідування, і не є потерпілим (ст. 60 КПК України) [106].

Потерпілим, згідно ст. 55 КПК України є фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди, а також адміністратор за випуском облігацій, який відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» діє в інтересах власників облігацій, яким кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди [106].

Права і обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення.

Потерпілому вручається пам'ятка про його процесуальні права та обов'язки особою, яка прийняла заяву про вчинення кримінального правопорушення (ч. 2 ст. 55 КПК України).

Слід зазначити, що потерпілим є також особа, яка не є заявником, але якій кримінальним правопорушенням завдана шкода і у зв'язку з цим вона після початку кримінального провадження подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого. При цьому необхідно врахувати, що потерпілим не

може бути особа, якій моральна шкода завдана як представнику юридичної особи чи певної частини суспільства.

Проте, за наявності очевидних та достатніх підстав вважати, що заява, повідомлення про кримінальне правопорушення або заява про залучення до провадження як потерпілого подана особою, якій не завдано шкоди, слідчий або прокурор повинен винести вмотивовану постанову про відмову у визнанні потерпілим. Така постанова може бути оскаржена слідчому судді.

Необхідно пам'ятати, що в разі вчинення кримінального правопорушення настала смерть особи або особа перебуває у стані, який унеможлиблює подання нею відповідної заяви, потерпілим визнається одна особа з числа близьких родичів чи членів сім'ї, яка подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого, а за відповідним клопотанням – потерпілими може бути визнано кілька осіб.

Після того, як особа, яка перебувала у стані, що унеможлиблював подання нею відповідної заяви, набуде здатності користуватися процесуальними правами, вона може подати заяву про залучення її до провадження як потерпілого.

Якщо ж особа не подала заяву про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяву про залучення її до провадження як потерпілого, то слідчий, прокурор, суд має право визнати особу потерпілою лише за її письмовою згодою. За відсутності такої згоди особа в разі необхідності може бути залучена до кримінального провадження як свідок.

б) заяви, повідомлення опосередкованих осіб (родичі, близькі, знайомі, колеги, лікарі, очевидці) (32%). Повідомлення про кримінальні правопорушення та інші події, отримані оператором телефонної лінії «102», реєструються в ІТС ПНП з автоматичним присвоєнням порядкових номерів ЄО. Отримавши по телефону повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, інспектор чергової частини негайно направляє на місце події чергову слідчо-оперативну групу у повному складі для перевірки факту вчинення кримінального правопорушення. В разі підтвердження отриманої інформації вживає заходів

щодо своєчасного надання відповідної інформації до органу досудового розслідування для початку досудового розслідування. У разі, якщо поліцейський незалежно від місця свого перебування виявив або отримав інформацію про кримінальне правопорушення та іншу подію чи до нього звернулися громадяни із заявою (повідомленням), повинен невідкладно повідомити про це за скороченим номером екстреного виклику поліції «102» та зобов'язаний ужити заходів щодо запобігання правопорушенню, його припинення, рятування людей, надання допомоги особам, які її потребують, установлення і затримання осіб, які вчинили правопорушення, та охорони місця події. Поліцейський у разі самостійного виявлення з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про кримінальне правопорушення, невідкладно, але не пізніше 24 годин рапортом доповідає про це керівникові органу (підрозділу) поліції або особі, яка виконує його обов'язки. За рішенням керівника органу (підрозділу) поліції або особи, яка виконує його обов'язки, відомості про виявлене кримінальне правопорушення уповноважена службова особа реєструє в ІТС ПНП (журналі ЄО в разі тимчасової відсутності технічних можливостей унесення таких відомостей до ІТС ПНП) та невідкладно, але не пізніше 24 годин реєстрації передаються: до органу досудового розслідування для внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань або передання цих відомостей до органів (підрозділів) поліції нижчого рівня та їх внесення до ЄРДР; у міжрегіональних територіальних органах поліції та їх територіальних (відокремлених) підрозділах - до органів (підрозділів) поліції, на території обслуговування яких сталася така подія, для прийняття відповідних рішень та внесення до ЄРДР [162]. Датою подання заяви (повідомлення) до органу (підрозділу) поліції вважається дата реєстрації такої заяви (повідомлення) в ІТС ПНП (журналі ЄО). Інформацію, яка надійшла до органу (підрозділу) Національної поліції про вчинене кримінальне правопорушення та іншу подію на території обслуговування іншого органу (підрозділу) Національної поліції, уповноважена службова особа невідкладно реєструє в ІТС ПНП (журналі ЄО) та невідкладно інформує про це той орган, на території оперативного

обслуговування якого мала місце така подія. Орган (підрозділ) поліції, на території обслуговування якого сталася така подія, реєструє невідкладно указане повідомлення до ІТС ІПНП (журналі ЄО). Реєстраційний номер ІТС ІПНП (журналу ЄО) поінформованого органу (підрозділу) поліції уповноважена службова особа також уносить в ІТС ІПНП (журнал ЄО). Матеріали з відомостями, що вказують на кримінальне правопорушення, незалежно від місця його вчинення, без їх реєстрації в ІТС ІПНП (журналі ЄО) та внесення цих відомостей до ЄРДР заборонено передавати з одного територіального (відокремленого) підрозділу поліції до іншого територіального (відокремленого) підрозділу поліції [187, с. 17];

в) повідомлення інформаторів (21 %). Анонімність повідомлень про факти перевищення влади правоохоронцями є поширеною практикою, оскільки заявники часто побоюються за свою безпеку. Це обґрунтовано, враховуючи можливу кругову поруку серед співробітників. Важливо, щоб такі анонімні заяви реєструвалися відповідно до існуючих інструкцій. Якщо в анонімній заяві міститься інформація про суспільно небезпечне діяння, вона повинна бути зареєстрована в підрозділах документального забезпечення та передана для перевірки. Лише після підтвердження ознак кримінального правопорушення результати перевірки можуть слугувати підставою для внесення відомостей до ЄРДР.

При отриманні анонімної заяви необхідно враховувати її потенційну роль як речового доказу в кримінальному провадженні. Анонімність такого доказу не впливає на його доказове значення, оскільки першоджерелом є сам предмет. Наприклад, письмове повідомлення про підготовку до отримання неправомірної вигоди може стати речовим доказом у справі про завідомо неправдиве повідомлення про тяжкий злочин. У випадках, коли анонімна заява має ознаки майбутнього речового доказу, важливо забезпечити збереження всіх слідів, які можуть бути на ній. Це включає відбитки пальців, мікрочастинки, почерк, хімічний склад паперу чи чорнил тощо. Такі заходи сприяють належному

використанню заяви як доказу у правовому процесі та забезпечують її автентичність [28, с. 184].

У разі отримання повідомлень про перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів телефонним зв'язком правоохоронцям слід зібрати таку інформацію:

- Ім'я, прізвище та контактні дані інформатора (заявника) (номер телефону, електронна адреса, рід занять, стать, вік). У разі бажання залишити анонімне повідомлення, варто за можливості отримати контактну інформацію для зворотного зв'язку.

- Детальний опис кримінальної протиправної події та факту застосування зброї чи спеціальних засобів чи погрози такого працівником правоохоронного органу.

- Місце і час де стався випадок.

- Час і спосіб, яким інформатор (заявник) дізнався про цей випадок.

- Інформація про те, чи знають інші особи про цей випадок, і якщо так, чи може інформатор надати дані про цих осіб.

- Чи траплялися подібні випадки раніше і чи повідомлялося про них.

- Інформація про те, чи подавалася інформація про зазначений випадок до інших інстанцій (куди і кому).

- Додаткові коментарі чи інформація, яку інформатор (заявник) бажає додати.

З огляду на отримання інформації, слідчий, прокурор, у випадку отримання інформації про обставини, що свідчать про можливе вчинення кримінального правопорушення можуть визначити документи та предмети, які матимуть доказове значення та запланувати проведення комплексу першочергових слідчих (розшукових) та НСРД для належного документування, виявлення та фіксації слідів, які в подальшому будуть мати доказове значення [136, с. 18].

г) самостійне виявлення слідчим, прокурором або співробітниками служб внутрішньої безпеки з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення злочину (інформації, яка опублікована в медіа, анонімна заява та ін.) (7%);

д) публікації в медіа, матеріали журналістських розслідувань (2 %).

Заява про вчинення кримінального правопорушення повинна містити відомості, які можуть бути використані як докази факту або обставин, що свідчать про кримінальне правопорушення. Відповідно до законодавства України, таке повідомлення має відповідати вимогам, визначеним у ч. 1 ст. 99 КПК України, щоб бути визнаним джерелом доказів. Верховний Суд України уточнює, що досудове розслідування розпочинається лише за наявності вагомих обставин у заяві чи повідомленні, які можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, а не за будь-якими зареєстрованими зверненнями [163].

Процесуальний порядок включає в себе прийняття і реєстрацію інформації про вчинене кримінальне правопорушення (або про таке, що готується), яке регламентується відомчими нормативно-правовими актами [162; 177]. Відповідно до положень Інструкції, заяви та повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення приймаються цілодобово без зволікань тим підрозділом, куди вони надходять, незалежно від місця, часу, даних про заявника чи повноти наданої інформації. При подачі інформації про зловживання впливом слідчим або прокурором, заявник має бути попереджений про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення згідно зі ст. 383 КК України. Також відсутність документів, що посвідчують особу, не є перешкодою для прийняття заяви. У таких випадках дані про заявника записуються зі слів, але згодом обов'язково перевіряються [148, с. 23]. Якщо ж заявник відмовляється повідомити дані про себе, то його заяву (повідомлення) слід розцінювати як анонімну [28, с. 182–183].

Якісне досудове розслідування значною мірою залежить від оперативності та якості проведення першочергових слідчих та розшукових дій. Важливо,

щоб слідчі та оперативні підрозділи на початковому етапі розслідування зібрили достатню доказову базу. Це допоможе виконати завдання, передбачені статтею 2 КПК України [26, с. 34].

Відповідно до ч. 1, 2 ст. 84 КПК України – доказами в кримінальному провадженні є істотні фактичні дані за допомогою яких можливо встановити наявність чи відсутність обставин, що мають істотне значення для кримінального провадження [106].

У кримінальному процесі предмет доказування охоплює обставини, які необхідно встановити для прийняття рішення судом. Це включає реальні події або факти, на які спрямована діяльність суб'єктів доказування. Їх встановлення є ключовим для правильного вирішення справи [109, с. 111]. М. Є. Шумило вказує на те, що для формування доказів у кримінальному провадженні необхідна цілеспрямована діяльність у рамках кримінального процесу. Фактичні протиправні діяння самі по собі не є доказами, оскільки вони лише відображаються в реальності. Докази формуються через процесуальну діяльність, яка дозволяє суб'єктам влади пізнати обставини, що мають значення для справи, у встановленому законом порядку [269, с. 41].

Збирання доказів у кримінальному провадженні є складним процесом, що передбачає виконання низки заходів, спрямованих на пошук, вивчення, фіксацію та забезпечення доказів. Ці заходи включають пошукові дії, що допомагають виявити інформацію, яка може бути пов'язана зі злочином. Пізнавальні заходи дозволяють глибше зрозуміти сутність і значення знайденої інформації. Посвідчувальні заходи забезпечують фіксацію доказів у процесуальних актах, що підтверджують їх автентичність і достовірність. Правозабезпечувальні заходи гарантують, що всі зібрані докази будуть використані відповідно до законодавства. Цей процес є ключовим для формування фактичної основи доказів, яка може бути створена як в межах кримінального провадження, так і за його межами. Таким чином, збирання доказів не просто є механічним процесом збору інформації, а складним формуванням доказової бази, що вимагає ретельного і систематичного підходу

для забезпечення справедливості і законності в судовому процесі [107, с. 432]. Аналогічну точку зору висловлює й Ю. М. Серeda [208, с. 91]. Кримінальний процесуальний доказування складається з кількох етапів, які охоплюють різні аспекти роботи з доказами. Згідно з пропозицією С. О. Ковальчука, перший етап цього процесу можна назвати «формуванням доказів». Цей етап включає в себе:

1. Збирання доказів: це процес, що відбувається як під час досудового розслідування, так і під час судового провадження. У першому випадку збирання здійснюється сторонами кримінального процесу через способи, визначені чч. 2-4 ст. 93 КПК України. У другому випадку – судом через проведення судових дій, передбачених ст.ст. 332, 333, 351-360, 361 КПК України. Збирання також включає закріплення або фіксацію доказів.
2. Перевірка доказів: цей етап включає в себе перевірку достовірності та надійності зібраних доказів.
3. Оцінка доказів: на цьому етапі здійснюється аналіз значимості та вагомості доказів для справи. Виділення цих етапів дозволяє більш повно відобразити зміст процесу доказування як пізнавальної діяльності [65, с. 234].

Традиційна концепція кримінального процесуального доказування має своїх прибічників, які висловлюють певні заперечення проти використання терміна «формування доказів». Зокрема, В. Г. Гончаренко зауважує, що такий підхід ускладнює визначення етапу та способу, коли і як зібрана інформація може бути використана як доказ. Це може призводити до постійних сумнівів щодо обґрунтованості процесуальних рішень, які приймаються у кримінальному провадженні [39, с. 24–25].

Слід звернути увагу на те, що окремі вітчизняні науковці, заперечуючи доцільність використання в якості початкового етапу кримінального процесуального доказування як терміну «збирання доказів», так і «формування доказів» [116, с. 41–43]. Однак, варто наголосити, що єдиним засобом доказування в кримінальному процесі є докази, які являють собою фактичні дані отримані з перерахованих в законі джерел визначеними способами, на підставі

яких встановлюються обставини, що мають значення для правильного вирішення провадження [234, с. 187].

С. М. Стахівський та Ю. М. Грошевий висловлювали думку, що слідчі та процесуальні дії не можуть вважатися засобами доказування. Вони аргументували це тим, що ці дії спрямовані на збирання доказової інформації, а не на саме доказування [42, с. 146]. На думку Л. Д. Удалової, важливо розрізняти засоби доказування і способи їх отримання. Вона вважає, що слідча дія не може бути засобом оцінки доказів, а самі докази є справжніми засобами доказування [250, с. 197–198].

Початковий етап розслідування щодо перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів є важливим етапом розслідування кримінальних правопорушень. На цьому етапі слідчий проводить слідчі (розшукові) дії для встановлення усіх обставин злочину та ідентифікації підозрюваного. Це включає збір доказів, опитування свідків, експертні дослідження та інші заходи, спрямовані на з'ясування істини. Ефективність цього етапу може суттєво вплинути на подальший хід розслідування та судового розгляду. Відтак, як відзначають А. Ф. Волобуєв та М. А. Погорецький, коло обставин, що підлягають встановленню ширше за типовий предмет доказування, оскільки містить у собі будь-які відомості та інформаційні джерела, що впливають із кримінально-правової характеристики кримінального правопорушення [160, с. 16; 36, с. 18]. Правильно сформульована криміналістична характеристика кримінального правопорушення, як зазначає С. С. Чернявський, повинна органічно включати обставини, що підлягають встановленню. Це означає, що немає потреби додатково включати цей елемент до структури окремої методики, оскільки він вже є невід'ємною частиною характеристики [254, с. 101].

Предмет доказування в кримінальному процесі є чітко визначеною конструкцією, встановленою законодавством, і не підлягає зміні. Натомість обставини, що підлягають встановленню, є частиною методики криміналістики і можуть змінюватися залежно від характеру злочину та конкретної ситуації

розслідування. Ці обставини включають в себе не лише прямі докази, але й іншу криміналістично значущу інформацію, яка допомагає спрямовувати та організувати розслідування [259, с. 345].

У криміналістичних методиках важливо розробляти переліки обставин, які необхідно встановити для ефективного розслідування кримінальних правопорушень. Ці обставини систематизують за різними критеріями, такими як елементи складу кримінального правопорушення або елементи предмета доказування. Це допомагає слідчим зосередитися на ключових аспектах справи та забезпечити всебічний підхід до розслідування, що підвищує шанси на успішне вирішення справи [86, с. 456].

Отже, систематизація етапів досудового розслідування є важливим інструментом для успішного вирішення організаційно-тактичних завдань на кожному з них. Вона допомагає слідчому оптимально визначити напрями діяльності, оскільки кожен етап розслідування має свої специфічні завдання та методи їх вирішення. Етап розслідування можна розглядати як систему взаємопов'язаних дій, які об'єднані спільною метою, умовами виконання та специфічними криміналістичними прийомами.

На початковому етапі розслідування важливо орієнтуватися в усіх обставинах події, яку потрібно дослідити. Це включає з'ясування фактів, які повинні бути досліджені, та отримання вихідних даних для планування розслідування. Також необхідно зібрати та зафіксувати докази, які можуть бути втрачені протягом короткого часу, а також встановити, знайти та затримати злочинця по гарячих слідах. На наступному етапі розслідування проводиться збирання, перевірка та оцінка доказів для повного встановлення всіх обставин кримінального провадження.

Основна спрямованість початкового етапу розслідування – інтенсивний пошук, виявлення і закріплення доказів шляхом проведення СРД [270, с. 90]. На цьому етапі розслідування важливо забезпечити якісний збір доказів та ідентифікацію підозрюваних у злочині, пов'язаному з незаконним поводженням зі зброєю та вибуховими речовинами. Слідчий повинен зосередитися на точному

документуванні матеріальних слідів на місці події, що є ключовим для успішного розкриття справи. Важливо також визначити свідків, які можуть надати цінну інформацію, та призначити необхідні судові експертизи для підтвердження доказів.

Початковий етап розслідування включає організаційні заходи, такі як планування та висунення версій, а також вибір стратегії взаємодії з особами, які можуть сприяти розслідуванню. Процесуальні та організаційні рішення мають бути прийняті з урахуванням типових слідчих ситуацій та криміналістичних характеристик, що сприяють ефективному вирішенню завдань на цьому етапі.

Одним із ключових аспектів успішного розслідування кримінальних проваджень про перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронних органів є своєчасність. Важливо, щоб ознаки можливого злочину були виявлені якомога швидше, що дозволяє негайно внести інформацію до ЄРДР. Це забезпечує оперативність і ефективність подальших слідчих дій, особливо у випадках застосування зброї чи спеціальних засобів.

Кримінальним процесуальним законодавством (ст. 91 КПК України) закріплено узагальнений перелік обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні: 1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); 2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення протиправного діяння; 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; 6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або

призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення [106].

Розглядаючи питання щодо кримінальної відповідальності службової особи, А. Б. Балонь наголошує на врахуванні низки факторів, які допоможуть визначити ступінь її вини та можливі наслідки. Перш за все, важливо оцінити службовий статус особи, яка підозрюється у вчиненні злочину, оскільки це може вплинути на кваліфікацію діяння. Не менш важливим є аналіз характеру, умов та особливостей роботи підприємства, установи або організації, де було вчинено злочин. Це дозволяє зрозуміти, наскільки дії службової особи були пов'язані з її професійними обов'язками і чи використовувала вона своє службове становище для досягнення злочинних цілей. Час і місце вчинення злочину також відіграють значну роль у розслідуванні, оскільки можуть свідчити про попередню підготовку або спонтанність дій. Важливо встановити причинний зв'язок між діями особи та шкідливими наслідками, що виникли внаслідок її дій або бездіяльності. Розмір заподіяної шкоди є ключовим фактором, який впливає на міру відповідальності. Форми вини, мотиви і мета злочину допомагають зрозуміти внутрішні спонукання особи, що може вплинути на рішення суду щодо покарання. Кількість злочинів, вчинених з використанням службових повноважень, може свідчити про систематичність або епізодичність протиправної поведінки. Також варто враховувати зв'язок з іншими злочинами або правопорушеннями, особливо якщо вони пов'язані з корупцією. Обтяжуючі або пом'якшуючі обставини можуть змінити характер покарання, а в деяких випадках навіть звільнити особу від кримінальної відповідальності. Останнім, але не менш важливим фактором є характеристика особи підозрюваного чи обвинуваченого, яка включає його соціальний статус, моральні якості та попереднє судове минуле. Врахування всіх цих аспектів дозволяє здійснити

об'єктивний аналіз ситуації та прийняти справедливе рішення щодо кримінальної відповідальності службової особи [12, с. 56].

Виходячи з положень ст. 91 КПК України, початок досудового розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів зумовлений особливим режимом досудового розслідування в умовах воєнного стану й переліком обставин, які підлягають встановленню, а саме: (1) загальними:

а) наявністю факту кримінального протиправного діяння передбаченого ч. 2 ст. 365 КК України;

б) способом вчинення, що пов'язаний із застосуванням зброї чи спеціальних засобів;

в) місцем і часом вчинення кримінального протиправного діяння;

г) особою злочинця – працівник правоохоронного органу, який явно перевищив межі наданих повноважень; наявність співучасників. Обставини, що характеризують особистість підозрюваного та його правовий статус, мають важливе значення в процесі розслідування кримінальних правопорушень, особливо коли вони вчинені працівниками правоохоронних органів у сфері їхньої службової діяльності. Слідчий або детектив повинен з'ясувати час і місце прийняття на службу та призначення на посаду підозрюваного, його службові права, обов'язки та функції, а також коло службових повноважень і їх співвідношення з фактичними діями, що містять ознаки кримінального правопорушення. Важливо також врахувати освіту і кваліфікацію працівника, інформацію з особової справи, включаючи результати психологічних перевірок, а також відомості про фінансове та матеріальне становище підозрюваного і, за потреби, його близьких родичів;

д) незаконністю застосування зброї чи спеціальних засобів; мотивом і метою дій працівника правоохоронного органу;

є) сліди перевищення, застосування зброї чи спеціальних засобів;

е) наявність потерпілого та його дані;

ж) наслідками – вид і розмір шкоди, завданої протиправним діянням.

(2) спеціальними:

а) вид та кількість зброї чи спеціальних засобів, їх характерні ознаки;

б) відомості щодо спеціального статусу особи правопорушника – працівника правоохоронного органу й наявності дозволу на право володіння та користування зброєю.

Аналіз основних завдань, що вирішуються при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених з використанням службової особи своїх повноважень, є важливим аспектом правозастосування. Ці завдання можна поділити на загальні та специфічні. Загальні завдання стосуються організації розслідування незалежно від його етапу. Вони включають висунення версій залежно від слідчої ситуації, планування розслідування, економічність його організації, забезпечення умов для застосування науково-технічних засобів, використання криміналістичних і інших обліків, а також чітко налагоджену взаємодію учасників розкриття і розслідування злочину. Специфічні завдання стосуються роботи за «гарячими слідами». Вони передбачають широке поєднання типового планування дій з індивідуальністю та конкретністю розслідування, невідкладне залучення всіх сил і засобів у роботу з розкриття злочину, чіткий вибір, високу оперативність запланованих слідчих (розшукових) дій, а також використання технічних засобів для досягнення максимальної повноти фіксації інформації при мінімальній витраті часу.

Важливо також відмітити, що нині актуальним є аналіз проблем, які виникають при правозастосуванні кримінального процесуального законодавства. Це стосується не тільки початку досудового розслідування, а й всього кримінального провадження в цілому. Особливу увагу слід приділити проблемам забезпечення діяльності органів досудового розслідування і шляхам їх вирішення. Це є одним із головних завдань кримінальної процесуальної політики держави, яка повинна враховувати консенсус між правами людини та інтересами держави для встановлення ефективного режиму правозастосування процесуальних норм.

Отже, основна спрямованість початкового етапу розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів спрямована на інтенсивний пошук, виявлення і закріплення доказів. Основними завданнями, що постають перед слідчим на такому етапі є збір і фіксація, як матеріальних так і ідеальних слідів вчинення кримінального правопорушення.

2.2. Типові слідчі ситуації та версії, що виникають під час розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів

Ситуаційний підхід у криміналістиці є одним із найбільш актуальних напрямків вирішення різноманітних завдань щодо вдосконалення та оптимізації методів, прийомів і засобів розкриття та розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень. Значущість цього підходу зумовлена самою природою криміналістики і насамперед складністю об'єктів її пізнання, залежністю їх розвитку та функціонування від широкого кола внутрішніх і зовнішніх чинників. Основне значення ситуаційного підходу в науці полягає в спробі теоретично сформулювати, емпірично перевірити і потім практично рекомендувати різні рішення стосовно кожної з типових ситуацій [67, с. 106].

Ситуаційний підхід у криміналістиці є важливим інструментом для вдосконалення процесу розслідування кримінальних правопорушень, який на думку В. В. Тіщенка дозволяє оптимізувати методи та засоби, які використовуються для збирання доказів і визначення головних напрямів розслідування конкретних видів кримінальних правопорушень. Завдяки цьому підходу можна створити алгоритми, які допоможуть ефективніше виявляти протиправні діяння та забезпечувати розслідування. Криміналістика, як наука, постійно розвивається, і ситуаційний підхід є одним із найактуальніших

напрямків для її вдосконалення, що підкреслює його важливість у сучасній практиці. [248, с. 270].

Криміналістика є надзвичайно складною галуззю, оскільки її об'єкти пізнання постійно змінюються і залежать від багатьох внутрішніх і зовнішніх факторів. Це вимагає всебічного підходу до вивчення та аналізу, аби точно оцінити всі можливі впливи на розвиток і функціонування об'єктів дослідження. На підтвердження цього, А. Ф. Волобуєв зауважує: «...механізм кримінального правопорушення тісно пов'язаний із поняттям слідчої ситуації, яка виконує важливу функцію в криміналістиці, забезпечуючи ситуаційний підхід до розслідування. Слідча ситуація може бути конкретною, що означає сукупність всіх умов, в яких здійснюється розслідування на певному етапі. Ця ситуація включає компоненти інформаційного, процесуального, психологічного, тактичного та матеріально-технічного характеру. Також існує типова слідча ситуація, яка представляє сукупність інформації (доказів та оперативно-розшукових відомостей), що є найбільш характерною для певного етапу розслідування у кримінальних справах окремих категорій» [267, с. 549].

Ситуаційний підхід у криміналістиці є важливим інструментом, який дозволяє адаптувати рішення до конкретних обставин. Він надає можливість теоретично обґрунтувати, емпірично перевірити та практично застосувати різні методи для вирішення типових ситуацій. Цей підхід не лише інтегрується в усі аспекти криміналістики, але й виступає ключовою концепцією, яка формує систему знань у цій галузі. Як зазначає В. А. Журавель, ситуаційний підхід є основою для розробки ефективних стратегій та методів у криміналістичних дослідження [53, с. 272].

Вперше визначення слідчої ситуації запропонував О. М. Колесніченко: «...Слідча ситуація – це певне становище у розслідуванні злочину, що характеризується наявністю тих чи інших доказів та інформаційного матеріалу й виникаючими у зв'язку з цим конкретними завданнями його збирання і перевірки» [70, с. 24]. Слідча ситуація є складним комплексом фактичних даних, які встановлюються під час розслідування. Вихідні дані враховуються разом із

джерелами їх отримання, що дозволяє формувати цілісне уявлення про обставини кримінального провадження. В. В. Тіщенко пропонує розглядати слідчу ситуацію саме в такому контексті, наголошуючи на важливості врахування всіх аспектів, що впливають на процес розслідування [247, с. 156]; В. К. Лисиченко визначає цю категорію як криміналістичну, яка формується на основі аналізу слідчої практики. Вона є частиною реальної обстановки, в якій проводиться розслідування певного злочину, та виконує орієнтовно-методичну функцію [115, с. 24]; Г. А. Матусовський визначає це як «об'єктивно повторюване в процесі розслідування становище, обумовлене фактичними даними, яке визначає процес виявлення, збирання доказів». Це означає, що під час розслідування виникають певні ситуації або обставини, які постійно повторюються і впливають на те, як збираються та аналізуються докази. Ці обставини можуть включати різні фактори, такі як тип злочину, місце події, наявність свідків або інших доказів. Важливо розуміти ці фактори для ефективного проведення розслідування та прийняття обґрунтованих рішень [131, с. 26]; слідча ситуація, за визначенням В.В. Лисенка, є комплексом фактичних даних, що відображають суттєві аспекти подій і формують уявлення про них на різних етапах розслідування злочинів. [114, с. 94]; В.А. Журавель вважає, що слідча ситуація є важливим аспектом розслідування злочинів. Вона являє собою об'єктивну реальність, яку слідчий повинен оцінити для ефективного проведення своєї роботи. Віддзеркалення цієї реальності в свідомості слідчого є частиною його пізнавальної діяльності, що спрямована на дослідження злочину як соціального явища. Це допомагає слідчому зрозуміти всі аспекти справи та прийняти правильні рішення в процесі розслідування [55, с. 156].

У наукових колах часто обговорюється важливість розуміння слідчої ситуації в контексті криміналістики. Це поняття трактується як сукупність інформаційних чинників, що впливають на процес розслідування. Дослідники наголошують, що особа, яка проводить досудове розслідування, не завжди може повністю оцінити всі умови, що впливають на розслідування. Це ускладнює

правильну оцінку ситуації та типізацію криміналістичних ситуацій для різних категорій правопорушень. Тому важливо виділяти типові ситуації на основі інформації про конкретні обставини злочину на різних етапах розслідування [185, с. 204–207]. Так, сучасник І. В. Яковчук, під слідчою ситуацією розслідування зловживання впливом розуміє певне становище як динамічна система, що складається у ході слідчої (детективної) діяльності, змінюється під впливом важливих криміналістичних об'єктивних і суб'єктивних обставин, впливає на хід кримінального провадження та на встановлення обставин, що підлягають доказуванню, ефективна оцінка якої сприятиме вирішенню завдань досудового розслідування [279, с. 1098].

Узагальнюючи наявні наукові підходи, слід констатувати, що в межах криміналістичної теорії сформувався концепція, яка розкриває зміст категорії «слідча ситуація» як багатокомпонентного явища, що включає як зовнішні, так і внутрішні характеристики. Зовнішній аспект відображає об'єктивний стан досудового розслідування на певному етапі його розвитку, тоді як внутрішній – охоплює сукупність умов і факторів, які безпосередньо впливають на хід та ефективність слідчої діяльності в конкретний момент. Слідча ситуація виступає ключовим елементом організації та планування розслідування, оскільки вона детермінує вибір оптимальних тактичних прийомів, засобів і методів для досягнення процесуальних завдань. Ретельний аналіз слідчої ситуації сприяє більш глибокому розумінню фактичних обставин кримінального провадження та забезпечує адаптивність слідчого процесу до змінюваних умов.

На нашу думку, *слідча ситуація* – це певне становище, що складається на момент (а) початку досудового розслідування кримінальних правопорушень, (б) слідчої діяльності у ході досудового розслідування і характеризується сукупністю умов та обставин, взаємовідносинами слідчого з іншими суб'єктами криміналістичної діяльності, а його правильна оцінка сприяє вирішенню окремих завдань розслідування кримінального правопорушення відповідно до ст. 2 КПК України.

Інтеграція ситуаційного підходу в методіку розслідування кримінальних правопорушень становить важливий етап у підвищенні ефективності досудового розслідування. Застосування цього підходу сприяє не лише раціоналізації процесуальних дій, а й забезпечує практикоорієнтовану адаптацію теоретичних положень криміналістики до реальних умов діяльності слідчих та інших уповноважених суб'єктів. Ситуаційний підхід дозволяє формувати більш гнучкі, контекстуально обумовлені стратегії розслідування, що підвищує ефективність реагування на конкретні виклики слідчої практики. У результаті його застосування зростає ймовірність своєчасного, повного й об'єктивного встановлення обставин кримінального правопорушення, що, у свою чергу, сприяє досягненню цілей кримінального провадження та забезпеченню принципу справедливості.

У різні часи в криміналістичній літературі були спроби розробити систему типових слідчих ситуацій стосовно розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, у тому числі й у сфері службової діяльності [10, с. 12]. Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності можуть бути різноманітними за своїм характером, а їх розслідування на початковому етапі може супроводжуватися різними слідчими ситуаціями. Ці ситуації визначаються не лише обсягом та змістом інформації, яка є у слідчого, але й тим, наскільки зацікавлені особи обізнані про хід та результати слідства. Крім того, важливою є можливість слідчого використати елемент несподіванки, що може сприяти ефективності розслідування [22, с. 12].

Варто наголосити, що на всіх етапах розслідування і з урахуванням обставин вчинення кримінального правопорушення виникає різна ситуація, що характеризується різноманітною кількістю доказової інформації. Як зауважує Веліканов С. В., діяльність правоохоронних органів здійснюється у певних умовах часу, місця, середовища, у взаємозв'язку з іншими процесами об'єктивної дійсності, поведінкою осіб, що потрапили до сфери кримінального судочинства [31, с. 10].

На жаль, більшість запропонованих у літературі класифікацій слідчих ситуацій не дістали належного застосування на практиці. Це пов'язано з тим, що вони занадто загальні та абстрактні, не враховують індивідуальних особливостей окремих видів злочинів та специфіку їх розслідування. Крім того, ці класифікації не несуть конкретного інформаційного навантаження, яке могло б бути корисним для слідчих. Тривалі дискусії лише ускладнюють ситуацію, породжуючи плутанину та суперечності щодо вирішення проблем слідчих ситуацій.

Так, в якості суб'єктивних чинників, які впливають на формування слідчої ситуації, виступають психологічний стан осіб, що проходять у розслідуваній справі; психологічний стан слідчого, рівень його знань і умінь, практичний досвід; здатність слідчого приймати і реалізовувати рішення в екстремальних умовах; протидія встановленню істини з боку злочинця і його зв'язків, а іноді і потерпілого, і свідків; сприятливий (безконфліктний) стан розслідування; зусилля слідчого, спрямовані на зміну слідчої ситуації в сприятливий для слідства бік; наслідки помилкових дій слідчого, експерта, понятих; наслідки розголошення даних досудового слідства; непередбачені дії потерпілого чи осіб, непричетних до розслідуваної події. Індивідуальність слідчої ситуації у певний момент розслідування обумовлює сукупність і результати впливу перерахованих вище факторів (умов) [66, с. 210]. Водночас, на думку більшості вчених, на формування слідчої ситуації впливають певні обставини, сукупність яких розкриває особливості розслідування злочину на певний момент його проведення. Зміст цих обставин називають елементами (компонентами) слідчих ситуацій [94, с. 432].

У свою чергу, Г. А. Матусовський визначає різні типи ситуацій, що стосуються злочинів. Він розрізняє криміногенні ситуації, в яких відбуваються злочини, та кримінальні ситуації, що виникають внаслідок вчинення злочинів. Окрім того, він виділяє слідові ситуації, де проявляються ознаки (сліди) злочину, та пошукові ситуації, коли оперативно-розшукові органи виявляють ці сліди.

Також існують слідчі ситуації, що стосуються проведення початкових дій у розслідуванні [131, с. 26].

Типові слідчі ситуації є важливим інструментом у кримінальному розслідуванні, оскільки дозволяють слідчим ефективніше орієнтуватися в процесі збору доказів та оперативної інформації. Вони формуються на основі узагальненого досвіду минулих розслідувань і допомагають визначити найбільш характерні ознаки для певних етапів розслідування. Це дозволяє слідчим швидше і точніше приймати рішення, враховуючи специфіку конкретної справи. Водночас, конкретні (індивідуальні) ситуації вимагають від слідчих творчого підходу, адже кожен випадок має свої унікальні обставини, які можуть впливати на хід розслідування. Таким чином, поєднання типових і конкретних ситуацій забезпечує комплексний підхід до розслідування злочинів [202, с. 236].

Належна їх оцінка, зазначає Л. П. Ковтуненко, дозволяє зорієнтуватися в наявних фактичних даних, висунути вірогідні версії, намітити комплекс слідчих й оперативно-розшукових заходів, визначити їх оптимальну сукупність і послідовність. Особливою сферою реалізації ситуаційного підходу є криміналістична тактика, і це невипадково, оскільки прийняття тактичного рішення, обрання найбільш раціональної системи тактичних прийомів чи тактичних комбінацій насамперед залежить від ситуації, що виникає у ході проведення окремих СРД [66, с. 210].

Виходячи з вищевикладеного, варто підтримати Д. Д. Зайця і наголосити, що типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування варто класифікувати за такими підставами:

- за формою існування: об'єктивна чи реальна слідча ситуація, що існує незалежно від її оцінки слідчим; суб'єктивна слідча ситуація – це реальна слідча ситуація, яка вивчена й оцінена слідчим і визначає вибір тактичного прийому;
- за ступенем інформаційної визначеності: проста слідча ситуація, в якій слідчий має достатньо корисної інформації; складна слідча ситуація, що характеризується інформаційною невизначеністю;

- за ступенем збігу цілей в учасників розслідування: конфліктна слідча ситуація, у якій слідчий та інші учасники розслідування прагнуть досягнення різних цілей; безконфліктні ситуації, у яких цілі слідчого й інших учасників кримінального провадження в основному збігаються;

- за ступенем складності організаційних питань: організаційно упорядкована слідча ситуація, коли слідчий чітко уявляє завдання, що стоять перед ним, має час, сили і засоби їх досягнення; організаційно неупорядкована ситуація, у якій є труднощі в плануванні, організації роботи та ін.;

- за кількістю елементів, що визначають характер слідчої ситуації: комплексні ситуації, у яких слідчому доводиться одночасно враховувати матеріальну обстановку, взаємовідносини учасників, їхні психологічні особливості та ін.; спрощені ситуації, у яких слідчий враховує один домінуючий елемент [58, с. 259].

Виходячи з вищевикладеного варто говорити про «ситуацію слідчих (розшукових) дій», під якою слід розуміти певне становище, яке складається при підготовці і проведенні слідчих (розшукових) дій, характеризується сукупністю умов та обставин, що враховуються слідчим при визначенні кола організаційних заходів, процесуальних правил і виборі тактичних прийомів необхідних для проведення слідчих (розшукових) дій відповідно до вирішення завдань кримінального провадження на початковому та наступних етапах розслідування.

До таких варто віднести:

а) сприятливі чи несприятливі, залежно від можливостей вирішення визначених завдань;

б) типові або конкретні, за ступенем узагальнення;

в) конфліктні чи безконфліктні, залежно від розбіжності чи не розбіжності цілей слідчого і учасників слідчих (розшукових) дій;

г) двосторонні конфліктні ситуації або багатосторонні конфліктні ситуації, залежно від того, з одним чи кількома учасниками слідчої дії може виникнути в слідчого конфлікт;

д) ситуації, у яких можливе одержання позитивного результату чи ситуації, у яких можливе настання негативного результату слідчих (розшукових) дій, залежно від ступеня ризику;

ж) ситуації, що виникають на початковому етапі проведення слідчих (розшукових) дій або ситуації, що виникають на наступному, за черговістю проведення слідчої (розшукової) дії в ході розслідування.

Конкретна ситуація слідчих (розшукових) дій складається безпосередньо при проведенні такої й у її ході пізнається й оцінюється слідчим на основі загальних закономірностей розвитку процесу пізнання. Ця ситуація завжди індивідуальна. Вона визначається безліччю специфічних рис, властивих обстановці проведення слідчих (розшукових) дій. Різноманіття зовнішніх і внутрішніх факторів, які впливають на проведення до певного її етапу, завжди формує конкретну ситуацію як єдине ціле з усією сукупністю зв'язків і відносин, що її складають.

Алгоритм дій слідчого у випадку розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів, включає кілька ключових етапів. Спочатку слідчий оцінює вихідну слідчу ситуацію, яка склалася на момент внесення відомостей до ЄРДР. Після цього висуваються можливі версії події, які потребують перевірки. Наступним кроком є постановка тактичних завдань та планування початку розслідування. Потім планується та проводиться низка слідчих (розшукових) дій, а також тактичних операцій, спрямованих на перевірку висунутих версій та вирішення поставлених завдань.

У процесі типізації слідчих ситуацій, характерних для початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із перевищенням влади або службових повноважень, доцільно орієнтуватися не на повний перелік усіх складових, що формують слідчу ситуацію, а на окремі, найбільш значущі їх групи. Типізація може здійснюватися як за сукупністю декількох ключових компонентів, так і на підставі одного домінуючого елемента. На нашу думку, таким визначальним компонентом доцільно вважати наявну інформацію щодо

факту вчинення злочину та осіб, які були до нього причетні. Саме цей інформаційний масив має істотне значення для побудови обґрунтованої версії розвитку слідчої ситуації та формування відповідної тактичної стратегії досудового розслідування.

У ході проведеного вивчення матеріалів кримінальних проваджень та опитування слідчих встановлено, що на початковому етапі розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів, можуть виникати такі типові слідчі ситуації виходячи з:

(1) особи-злочинця:

а) у розпорядженні слідчого є відомості, що, прямо або побічно, вказують на особу – працівника правоохоронного органу який незаконно, явно застосував або погрожував до застосування зброї чи спеціальних засобів (65%). Розслідування проводиться у напрямі доведення обставин вчинення злочину;

б) у розпорядженні слідчого відсутні відомості, що вказують на особу – працівника правоохоронного органу який вчинив дії передбачені ч. 2 ст. 365 КК України (35%). Розслідування проводиться за напрямом встановлення особи-злочинця й механізму злочину (взаємозв'язок «механізм злочину – працівник правоохоронного органу»).

Відносно особи-підозрюваної складаються такі слідчі ситуації:

а) особа, підозрювана у вчиненні злочину повністю визнає свою вину (31%). Така слідча ситуація виникає, коли тілесні ушкодження потерпілому завдано через раптову сварку на ґрунті неприязних відносин зі знайомими або родичами. Зазвичай, джерелом повідомлення про такий злочин є заява від самого потерпілого, його близьких родичів або інформація з медичних установ, які надали медичну допомогу. Хоча на перший погляд ситуація може здаватися сприятливою для розслідування, на практиці виникають значні труднощі. Це пов'язано з тим, що основними носіями доказів є особи, зацікавлені у закритті справи, зокрема сам потерпілий може цього просити [24, с. 89].

Основне завдання розслідування в таких випадках полягає у зборі та аналізі доказів із вже відомих джерел, що здійснюється через огляд місця події, допит потерпілого (найкраще безпосередньо на місці або в лікарні), а також проведення допиту свідків щодо часу і місця злочину, осіб, які нанесли тілесні ушкодження, причин конфлікту та їхніх стосунків із потерпілим. Слід також оглянути одяг потерпілого, призначити та провести судово-медичні та криміналістичні експертизи. У разі затримання підозрюваного важливо його допитати, перевірити особисті речі та провести медичний огляд.

б) Підозрюваний визнає, що застосував незначне насильство до потерпілого, але заперечує свою причетність до завданих ушкоджень (27%). За його словами, тілесні ушкодження у потерпілого могли з'явитися до інциденту або після завершення сутички. Головним завданням розслідування є встановлення зв'язку між діями підозрюваного та отриманими тілесними ушкодженнями. Для цього необхідно розширити коло свідків і провести слідчий експеримент на місці події, залучивши потерпілого, підозрюваного та судово-медичного експерта. Після цього експерименту слід призначити судово-медичну експертизу;

г) підозрюваний визнає факт насильства, але вказує, що діяв у стані самозахисту або афекту (28%), при цьому зазначає, що ініціатором бійки був сам потерпілий, який її спровокував шляхом приниження честі і гідності правоохоронця чи навіть заподіяння тілесних ушкоджень, а підозрюваний вже діяв в стані афекту у результаті образи чи захищаючись від нанесення тілесних ушкоджень з боку потерпілого. У таких ситуаціях ключовою метою розслідування є визначення, чи мало місце насильство або інші провокації стосовно підозрюваного, які могли б спричинити його сильне душевне хвилювання. Для цього слід здійснити медичне обстеження підозрюваного з метою виявлення тілесних ушкоджень; провести ретельний огляд його речей; а також оглянути місце події, приділяючи особливу увагу пошуку фізичних доказів, що підтверджують поведінку потерпілого в момент завдання ушкоджень, а також спосіб і механізм їх нанесення. Необхідність у проведенні

судово-медичних і криміналістичних експертиз виникає для встановлення деталей механізму завдання тілесних ушкоджень. Крім того, варто призначити судово-психологічну експертизу з метою з'ясування психологічного стану підозрюваного до, під час та після інциденту нанесення ушкоджень потерпілому;

д) підозрюваний відмовляється від факту застосування насильства щодо потерпілого, а факт наявності тілесних ушкоджень у останнього пояснює його необережністю, випадковим збігом обставин або обмовою з боку потерпілого (16%).

(2) обставин події:

1) обставини перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів встановлено на місці події (27%);

2) обставини перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів встановлено на підставі заяви потерпілого, який постраждав від неправомірних дій правоохоронців. Про цей інцидент також повідомили інші особи, які були обізнані про ситуацію (47%).

3) обставини перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів оприлюднено в засобах медіа (8%);

4) обставини перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів встановлено з оперативно-розшукових, перевірочних матеріалів, а також з матеріалів підрозділів внутрішньої безпеки, прокурорів, що здійснюють процесуальне керівництво розслідуванням, розслідування інших кримінальних правопорушень (18%).

Зазначені обставини розслідування злочинів, пов'язаних із перевищенням влади або службових повноважень, передбачають детальне дослідження фактів та обставин провадження. Це включає перевірку версій щодо можливого

перевищення повноважень правоохоронцями, обмову з боку заявника чи інші правопорушення, такі як зловживання владою. Особлива увага приділяється встановленню часу, місця, способу вчинення дій, а також аналізу мотивів, мети та вини суб'єкта злочину відповідно до положень ст. 365 КК України. Відтак, типовою програмою дій слідчого у таких ситуаціях є: огляд місця події; відкриття кримінального провадження і занесення відомостей до ЄРДР; допит потерпілого (заявника); допит свідків-очевидців та свідків; встановлення і розшук додаткових свідків та їх допит; проведення пред'явлення для впізнання; звернення до слідчого судді з поданням на отримання дозволу на тимчасовий доступ до документів; здійснення тимчасового доступу до документів; отримання дозволу на проведення обшуку, проведення обшуку, звернення до слідчого судді про накладання арешту на те майно, яке вилучене в ході обшуку і не вказане у дозволі на його проведення; відібрання зразків для експертизи; залучення експертів для проведення судових експертиз; проведення слідчого експерименту; повідомлення особі про підозру; допит підозрюваного; обрання запобіжного заходу [252, с. 114–115].

Очевидно, що специфіка формування версій і ситуаційний характер початкового етапу розслідування випадків перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів мають тісний взаємозв'язок. У цьому контексті можна спостерігати не лише їх взаємозв'язок, але й взаємозалежність. Деякі версії можуть бути сформульовані під час розслідування будь-якого кримінального провадження щодо таких випадків, незалежно від конкретної слідчої ситуації. Для забезпечення повноти й об'єктивності розслідування дотримання правил побудови та перевірки версій є ключовим. З кожної непевної чи сумнівної обставини вчиненого злочину мають бути висунуті й ретельно перевірені всі можливі версії. Це положення набуває особливої ваги під час розслідування тяжких тілесних ушкоджень, що призводять до смерті потерпілого, коли злочин зазвичай вчинюється без свідків. Недопустимо надавати перевагу певним версіям і нехтувати іншими з огляду на їхню первинну малоймовірність. Кожна

версія повинна мати достатнє обґрунтування і підлягати детальному розгляду. Нехтування цим принципом може призвести до упередженості в розслідуванні, що частіше є наслідком однобічного захоплення слідчого певною версією, яку він спочатку вважає ймовірнішою. Один із методів запобігання такій упередженості полягає у постійному самоконтролі слідчого, критичному ставленні до одержуваної інформації та всебічному аналізі висунутих версій [94, с. 272].

Різноманітність слідчих версій може бути обумовлена їх масштабом: вони можуть зосереджуватися на конкретній деталі події або включати декілька взаємопов'язаних аспектів. У межах однієї версії часто інтегруються різні припущення щодо обставин злочину, такі як суб'єкт, мотив, час, місце і метод вчинення. Лише висококваліфікований і досвідчений слідчий здатний ефективно аналізувати та перевіряти такі комплексні версії. У складних кримінальних провадженнях з багатьма епізодами зазвичай варто пропонувати кілька версій, кожна з яких розглядає окремий аспект тяжких тілесних ушкоджень, що призвели до смерті потерпілого. Це веде до збільшення кількості версій, але полегшує їх аналіз і перевірку. Слідчі версії є ключовим елементом будь-якого плану розслідування. Ефективність плану, правильність обраних напрямів і загальний успіх досудового розслідування значною мірою залежать від висунення достовірних версій, оснований на реальних факторах, а не лише на необґрунтованих припущеннях. Щоб кожна версія була життєздатною, вона повинна базуватися на достовірній фактичній основі і відповідати правилам логіки при формуванні висновків з наявних даних

На думку В. В. Конової, об'єктивними чинниками, що впливають на слідчі ситуації під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів у сфері службової діяльності є:

1. Встановлення факту вчинення злочину та наявність фактичних даних про це у слідчого на момент розслідування.
2. Документаційне підтвердження злочинної поведінки, яке може включати паперові, матеріальні та електронні джерела інформації.

3. Існування ризиків знищення доказів або можливість їх знищення.
4. Можливість зберігання слідів правопорушення.
5. Період часу між вчиненням правопорушення та внесенням даних до ЄРДР.
6. Організаційно-управлінське та техніко-криміналістичне забезпечення розслідування.
7. Інформація від контролюючих органів про правопорушення за результатами перевірок.
8. Інформація від оперативних підрозділів про правопорушення за результатами оперативно-розшукової діяльності [77, с. 187].

До суб'єктивних авторка віднесла зазначила, що у процесі розслідування кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів, важливо враховувати декілька ключових факторів. Перш за все, це рівень професіоналізму слідчого, його обізнаність та досвід у таких справах. Важливим є також те, наскільки підозрюваний усвідомлює наявність у слідчого доказів проти нього. Психологічний контакт та взаємини між слідчим і підозрюваним можуть суттєво вплинути на хід розслідування. Посада підозрюваного та його службові повноваження також мають значення, оскільки вони можуть впливати на ставлення до виконання службових обов'язків іншими учасниками провадження. Особливу увагу слід приділити протидії розслідуванню з боку підозрюваного, а також врахувати позицію потерпілої сторони. У процесі досудового розслідування можуть виникати помилки або упущення з боку слідчого, які потрібно враховувати. Нарешті, публічність та актуальність таких кримінальних проваджень можуть стимулювати або обмежувати діяльність слідчого. Кожен з цих чинників потребує ретельного аналізу для забезпечення ефективного розслідування [76, с. 368].

Варто також виокремити й розглянути проблемні слідчі ситуації, що виникають під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів із застосуванням зброї чи спеціальних засобів, зокрема:

1. На початковому етапі досудового розслідування в цій категорії кримінальних проваджень особи, що брали участь у злочині, залишаються невідомими. Така ситуація часто пов'язана з несвоєчасним витокм інформації, коли підозрювані співробітники правоохоронних органів вже знають про те, що їхні дії перебувають під слідством або оперативними заходами. У такому випадку слідчий або детектив повинен забезпечити максимально можливу конфіденційність даних щодо цього кримінального провадження. Це особливо важливо під час збору оперативної інформації про інших учасників злочину. Практично лише так можна встановити особистості всіх учасників злочину. Слідчому або детективу необхідно спочатку встановити механізм вчинення кримінального правопорушення, що дозволить визначити всіх потенційних учасників незаконної діяльності. Також слідчому слід ретельно вивчити службові та позаслужбові зв'язки підозрюваного працівника правоохоронного органу. Цей процес може включати аналіз телефонних розмов, протоколи допитів його близьких, друзів та колег, а також врахування особливостей особистого життя й професійної діяльності даного працівника.

2. На початковому етапі досудового розслідування не вилучено всі документи та предмети, що становлять інтерес для слідчого. Документальне підтвердження злочинів, вчинених правоохоронцями є головним, а тому, під час огляду та обшуку слід вилучити якомога більше документів, комп'ютерів, серверів, флешок тощо. Доцільно також провести обшуки на всіх нерухомих об'єктах підозрюваного(их) працівника(ів), у його(їх) службовому кабінеті та інших приміщеннях, де можуть перебувати документи. Варто зазначити, що бракуючі документальні докази можна компенсувати лише ретельними показаннями свідків.

3. На початковому етапі досудового розслідування підозрюваний, який є працівником правоохоронного органу, може відмовитися давати свідчення, висуваючи неправдиву версію своєї непричетності до злочину або наполягаючи на відсутності у своїх діях складу злочину. Така ситуація може виникнути навіть за наявності достатніх доказів, зібраних на початковому етапі розслідування.

Оскільки підозрюваний обізнаний з тонкощами слідчої та оперативної діяльності з розслідування кримінальних проваджень, а також знає кримінальні процесуальні норми та способи протидії розслідуванню, слідчому може бути досить складно вплинути на ситуацію навіть з використанням певних тактичних прийомів. У разі такої слідчої ситуації слідчий повинен ретельно зафіксувати усі свідчення підозрюваного у протоколі і тільки після цього приступити до їх спростування, проводячи слідчі (розшукові) дії або доручаючи їх проведення оперативним підрозділам.

4. На початковому етапі досудового розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів не виявлено засобу вчинення злочину – зброї або спеціального засобу.

5. Під час досудового розслідування кримінального провадження підозрюваний працівник правоохоронного органу змінює свої показання або відмовляється давати показання. Щоб уникнути такої ситуації, важливо провести ретельно підготовлений попередній допит підозрюваного, який є співробітником правоохоронного органу. У випадку зміни свідчень або їх ненадання доцільно зосередитися на інших доказах у справі. Слідчому або детективу слід уважно переглянути всі наявні докази, щоб виявити та оцінити інформацію, що вказує на причетність та винуватість підозрюваного. Необхідно першочергово досліджувати документальні джерела, що стосуються кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності правоохоронців, залучаючи для цього профільних експертів.

У криміналістиці проблема дослідження слідчих ситуацій і ситуацій слідчих (розшукових) дій нерозривно пов'язана з проблемою тактичних рішень, які приймає слідчий у ході розслідування. Зазначені проблеми в науці криміналістиці і слідчій практиці органічно взаємозалежні, тому варто розглянути деякі аспекти їх взаємного впливу.

У юридичній літературі тактичне рішення розглядають, як правило в рамках загальних положень криміналістичної тактики й у зв'язку з тактикою

проведення окремих слідчих (розшукових) дій і визначають як «вибір мети тактичного впливу на слідчу ситуацію в цілому чи окремі її компоненти, на хід і результати розслідування і його елементи і визначення методів, прийомів і засобів досягнення мети» [209, с. 272].

Тактичне рішення структурно складається з трьох елементів:

- інформаційного (що полягає в аналізі й оцінці слідчої ситуації і її компонентів, стратегічних і тактичних цілей);

- організаційного (що містить висновок про розподіл функцій, форми і напрямки взаємодії, можливості, що наявні в резерві проведення необхідних організаційних заходів);

- операційного (що полягає у встановленні мети тактичного впливу, умов і способів її досягнення, прогнозу результатів реалізації рішення) [79, с. 77–105].

Тактичне рішення у слідчій діяльності є важливим елементом, який допомагає слідчому ефективно вирішувати завдання розслідування. Для прийняття такого рішення необхідно ретельно аналізувати наявну інформацію, оцінюючи її з різних аспектів [82, с. 160]. Основними цілями тактичного рішення можуть бути зміна ситуації на більш сприятливу для слідства, модифікація окремих елементів ситуації або навіть використання несприятливих обставин на користь розслідування. Важливо, щоб рішення базувалося на вірогідних обставинах, які визначаються слідчим через побудову версій. Нестача або суперечливість інформації про подію може ускладнювати процес прийняття рішення, але це також стимулює активний пошук нових даних та їх аналіз [99, с. 321].

На думку більшості дослідників цієї проблеми, інформація, що визначає зміст слідчої ситуації при підготовці тактичного рішення, може бути оцінена двома способами. Такої ж оцінки підлягає і ситуація слідчої дії. Зокрема, перший спосіб полягає в постійному і всебічному врахуванні змін кожного компонента ситуації незалежно від типу тактичного рішення, що готується. Аналізуються не лише доказові дані, які не завжди є ключовими, але й орієнтовна, оперативна та інша інформація. Наприклад, на початковому етапі розслідування, коли у

слідчого мало доказів, рішення розробляються на базі оцінки інших елементів ситуації. Другий спосіб передбачає першочерговий і максимально повний аналіз тих елементів слідчої ситуації, які є визначальними для тактичного рішення (наприклад, наявність доказів, психологічний стан слідчого та інші компоненти). Оцінка інших, менш актуальних для конкретного рішення елементів може бути зайвою, оскільки вона знижує його оптимальність. Оптимальність тактичного рішення означає досягнення найкращих результатів з мінімальними витратами часу, зусиль і ресурсів на стадіях прийняття і виконання рішення, а також під час оцінки його результатів [89, с. 198].

Аналіз наукових поглядів дослідників проблем тактичних рішень дозволяє дійти висновку, що тактичне рішення повинно бути оптимальним за умови, що процеси його розробки, реалізації та оцінки результатів не були тривалими, не потребували обробки неактуальної інформації, а ефективність передбачених заходів була досить високою. Тому під час підготовки тактичних рішень доцільно використовувати другий спосіб оцінки ситуації слідчої дії, оскільки він сприяє оптимізації процесу розробки тактичного рішення та проведення слідчої дії. Підготовка тактичних рішень передбачає попередній аналіз ситуації з метою визначення її елементів для всебічної оцінки. Водночас ігнорується інформація, яка не відноситься до конкретного рішення. Професійні знання, навички слідчого, його досвід, а також рекомендації, розроблені в межах криміналістики, слугують основою для виділення елементів ситуації.

Ситуація проведення окремих слідчих дій постійно змінюється а тому слідчому доводиться її неодноразово оцінювати, оскільки зміна деяких елементів значно змінює характер усієї ситуації (наприклад, коли при добровільному ви-кладенні вільної розповіді під час допиту підозрюваний зненацька відмовляється від давання показань). Таким елементам необхідно приділяти особливу увагу при розробці тактичного рішення. Найбільш динамічними є елементи, що включають орієнтовну і доказову інформацію, а стабільними – елементи, що характеризують організаційно-технічну діяльність слідчого. Слідчий найчастіше в змозі визначити, які елементи ситуації можуть

заспати змін в обстановці, що склалась, тому їх, в першу чергу, треба виділяти і враховувати при розробці тактичного рішення [192, с. 108].

З огляду на викладене, слід дійти висновку, що належна оцінка поточної ситуації виступає необхідною передумовою для прийняття слідчим обґрунтованого тактичного рішення. Таке рішення охоплює визначення виду слідчої (розшукової) дії, формування оптимальних умов для її реалізації, вибір найбільш ефективних тактичних прийомів, а також встановлення кола конкретних осіб, залучених до її проведення, із чітким розподілом функціональних ролей і завдань. Такий підхід забезпечує цілеспрямованість, оперативність і результативність процесу досудового розслідування, особливо в умовах складних або конфліктних слідчих ситуацій.

Підсумовуючи, можна сказати, що типові слідчі ситуації під час розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів носять значну інформаційну вагу і слугують основою для ефективної організації та планування розслідування. Однією з ключових умов успішного досудового розслідування такої категорії правопорушень є професійні навички слідчого, його аналітичні здібності і вміння правильно оцінювати обстановку вчинення й слідчу ситуацію, яка склалася у кримінальному провадженні, що забезпечує повноту та точність висунутих слідчих версій й прийняттям тактичних рішень.

2.3. Протидія розслідуванню та засоби її подолання

Протидія досудовому розслідуванню є серйозною проблемою кримінального процесу, оскільки вона заважає ефективному, повному і неупередженому встановленню обставин злочину. Це явище охоплює різноманітні дії з боку підозрюваних, обвинувачених чи інших зацікавлених осіб, спрямовані на утруднення слідства або уникнення кримінальної відповідальності. Згідно з практичними спостереженнями, в сучасних умовах

все ще актуальною залишається боротьба з протидією розкриттю та розслідуванню злочинів правоохоронними органами [113, с. 278]. Така протидія може набувати різних форм – від приховування доказів до тиску на учасників процесу. Даний огляд систематизує поняття і форми протидії досудовому розслідуванню, аналізує її правові ознаки за законодавством України, окреслює процесуальні інструменти подолання протидії, розглядає приклади судової практики та наводить порівняння із зарубіжними підходами.

Протидія розслідуванню в кримінальних провадженнях є складним і багатогранним явищем, яке може мати різні форми та прояви. Активна протидія встановленню об'єктивної істини з боку зацікавлених осіб є найбільш характерною ознакою досудового розслідування злочинів у сфері службової діяльності, зокрема діянь з перевищення влади або службових повноважень. У криміналістиці під протидією розслідуванню зазвичай розуміють сукупність умисних дій (або бездіяльності) винних осіб чи їхніх спільників, що спрямовані на перешкоджання виконанню завдань кримінального провадження – розкриттю злочину та притягненню винних до відповідальності. Зокрема, в літературі протидію визначають як «будь-які дії винних та сприяючих їм осіб, вчинені з метою зменшення суворості кримінальної відповідальності або уникнення її взагалі» [9]. Іншими словами, протидія – це цілеспрямована поведінка, що створює штучні перешкоди слідству. При цьому науковці наголошують, що протидія може бути як незаконною (протиправною), так і формально законною (тобто такою, що не порушує прямо закон, але утруднює розслідування) [193, с. 114]. Наприклад, незаконна протидія включає злочинні методи (шантаж свідків, фальсифікацію доказів тощо), тоді як «законна» протидія може полягати у використанні передбачених прав (скажімо, реалізація права підозрюваного на мовчання або подання численних скарг і клопотань) – такі дії уповільнюють слідство, але прямо не заборонені законом. Таким чином, важливо розрізнити добросовісне здійснення процесуальних прав і зловживання ними з метою перешкод слідству.

Як зазначає Б. В. Щур, протидія розслідуванню може бути визначена як діяльність зацікавлених осіб, спрямована на перешкоджання розкриттю і розслідуванню злочинів за допомогою створення перешкод на шляху встановлення істини у провадженні [273, с. 176]. У свою чергу А. П. Шеремет наголошує, що термін «протидія» необхідно характеризувати загалом як протидія слідству, тактика сумлінних учасників слідчих дій може виражатися у пасивному та активному опорі зусиллям слідчого встановити істину у справі. «Перешкоджання розслідуванню», за його визначенням, полягає у недопущенні включення відповідної доказової інформації до сфери кримінального судочинства та використання у процесі розслідування. Ця діяльність здійснюється різними способами приховування злочину. Якщо раніше під протидією розслідуванню розуміли переважно різні форми та способи приховування злочинів, то зараз це поняття наповнилося більш широким змістом і може бути визначено як навмисна діяльність з метою перешкоджання вирішенню завдань розслідування і зрештою – встановленню істини у кримінальній справі. Далі автор визначає протидію як перешкоджання здійсненню особами, які провадять досудове розслідування, їх процесуальних повноважень [268, с. 128]; Макаренко Є. І. зазначає, що протидія може включати як умисні дії, так і бездіяльність, спрямовані на перешкоджання встановленню об'єктивної істини [124, с. 275]. Однак, Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. не погоджуються з тим, що протидія може бути бездіяльністю, оскільки вважає, що вона завжди є дією, яка заважає іншій дії [121, с. 194]. В. Л. Ортинський розширює таке визначення, вказуючи на активний або пасивний опір учасників злочинної діяльності та пов'язаних з ними осіб, що може включати приховування слідів злочинів, вплив на суб'єктів розслідування або створення перешкод під час встановлення ознак злочину та формування доказів у кримінальному провадженні [147].

Протидія розслідуванню злочинів є складним процесом, який може проявлятися на різних етапах – до, під час або після скоєння злочину. Слідчий повинен ретельно оцінювати та перевіряти всі зібрані фактичні дані, аналізувати

обставини, події та показання, навіть якщо вони здаються неправдивими. Це допомагає виявити «допоміжну інформацію», яка може стати ключовою у подальшому розслідуванні. Важливу роль відіграють психологічні прийоми, які допомагають у процесі допиту або інших слідчих дій. Наприклад, створення враження у особи про те, що слідчий не володіє всіма фактами, може змусити її проговоритися та надати важливу інформацію. Метою протидії розслідуванню є запобігання розкриттю злочину, і вона може включати як активні дії, так і бездіяльність, спрямовану на перешкоджання досягненню цілей слідства [260, с. 114].

В. О. Коновалова та В. Ю. Шепітько зазначають, що поведінці особи, яка вчинила злочин, притаманні певні закономірності. Типовими формами такої поведінки можуть бути: 1) каяття у вчиненні злочину (явка з повинною, дії з відшкодування збитків тощо); 2) протидія розслідуванню (приховування слідів злочину, схиляння тих чи інших осіб до дачі неправдивих свідчень, отримання інформації про хід розслідування, повідомлення неправдивої інформації тощо), 3) продовження злочинної діяльності, вчинення нових злочинів [73, с. 226].

Протидія розслідуванню кримінальних правопорушень є складним процесом, який може мати різні форми та прояви. Вона може виникати на різних етапах: перед вчиненням злочину, під час його вчинення або після. Важливо розуміти, що протидія не обмежується лише маніпуляцією доказами, а може включати також психологічні прийоми, які використовуються для введення слідчого в оману. Слідчий, виконуючи свою роботу, повинен бути уважним до всіх деталей, вміти аналізувати та співставляти інформацію, навіть якщо вона здається неправдивою. Інколи така інформація може містити важливі підказки або допоміжні дані, які сприятимуть розкриттю злочину [44, с. 98].

Під час проведення слідчих (розшукових) дій, таких як допит, використання тактичних прийомів з елементами психологічного впливу може бути особливо ефективним. Наприклад, створення у підозрюваного враження, що слідчий не володіє важливою інформацією, може спонукати його до необережних висловлювань, які можуть виявитися корисними для

розслідування. Загалом, протидія розслідуванню спрямована на перешкоджання розкриттю злочину і досягненню справедливості. Тому важливо мати чітку стратегію і використовувати всі можливі методи для подолання таких перешкод [2, с. 221].

Протидія може проявлятися у різних формах залежно від методів, що використовуються для утруднення слідства. І. В. Грицюк виділяє різні форми протидії розслідуванню, такі як підкуп, залякування, насильство щодо потерпілих, свідків та їхніх родин; незаконні дії з боку захисників, обвинувачених, підозрюваних; спроби впливу на слідство через засоби масової інформації тощо [41, с. 101]. Проте цей перелік відображає способи протидії, а не її форми. Р.В. Мудрецький пропонує систему актів протидії з такими формами:

1) активна протидія – це свідома діяльність, спрямована на зрив або зміну цілей слідчої дії, що полегшує ухилення від кримінальної відповідальності.

2) пасивна протидія – це бездіяльність, яка зовні не перешкоджає слідству, але внутрішньо бажає його зриву. Проявляється у відмові від дачі показань, неявці за викликом, симуляції захворювання та інших подібних діяч.

3) опосередкована протидія – викликана об'єктивними факторами, такими як природні умови (дощ, сніг), що можуть знищити докази [135, с. 11].

У сою чергу, В. М. Плетенець, на основі аналізу судово-слідчої практики виділяє типові методи протидії на початковому етапі розслідування. Серед них: приховування або знищення, коригування чи підміна слідів та засобів вчинення злочину – 87 %; зміна місця перебування та уникнення явки до правоохоронних органів – 71 %; скарги від учасників провадження, таких як потерпілі чи свідки – 67 %; погрози на адресу учасників розслідування або їх близьких з метою змусити їх відмовитися від участі у процесі або змінити свою позицію – 54 %; провокації щодо неправомірної вигоди, неналежної поведінки або упередженого ставлення – 35 %; пошкодження або знищення матеріалів провадження, таких як протоколи, постанови, експертні висновки, знаряддя, речові докази, документи тощо, під час проведення процесуальних дій – 17 % [159, с. 235].

Практичні дослідження, з урахуванням раніше проведених [261, с. 140; 113, с. 280; 158, с. 209] дозволили виявити найбільш поширені види протидії, до яких належать такі форми:

- Приховування злочину та його слідів: свідоме приховування фактів вчинення злочину, замаскування події або обставин злочину, створення помилкової «слідової картини». Сюди входять приховування слідів злочину, замітання слідів, використання засобів для знищення чи приховання речових доказів, організація алібі тощо. Це типова початкова форма протидії, коли злочинець намагається взагалі не допустити внесення відомостей до ЄРДР.

- Знищення або фальсифікація доказів: умисне пошкодження, знищення або приховання речових доказів (документів, зброї, спеціальних засобів, відеозаписів, інших предметів), а також підроблення доказів з метою введення слідства в оману. Наприклад, підозрювані можуть знищувати документи чи електронні носії, що їх викривають, або ж створювати фальшиві докази своєї невинуватості.

- Неправдиві свідчення та інформаційна дезінформація, що може відбуватися через підкуп або тиск на свідків та потерпілих, які надають хибні показання, що збивають слідство з правильного шляху. Така дезінформація може поширюватися не лише в офіційних процесуальних документах, але й через медіа. Зацікавлені особи можуть навмисно запускати чутки або фейки, аби скомпрометувати розслідування чи відволікти увагу громадськості від важливих фактів. Особливо це характерно для резонансних справ, де спотворення фактів може мати значний вплив на хід розслідування та суспільну думку [147].

- Тиск на свідків, потерпілих або експертів: протиправний вплив на осіб, здатних дати свідчення чи висновки у справі, з метою змусити їх відмовитися від дачі показань, змінити показання на неправдиві або не з'явитися для участі у слідчих діях. Такий тиск може набувати форми погроз фізичної розправи, шантажу (наприклад, погроза розголошення ганебної інформації), залякування родичів або підкупу свідків та потерпілих [253, с. 277]. Як зазначається в наукових працях, підозрювані, особливо якщо займають впливове становище,

часто здійснюють психологічний тиск на свідків через погрози звільнення з роботи, дисциплінарні стягнення чи інші каральні заходи по службі, обіцянки вигоди, а то й прямі погрози життю і здоров'ю свідків та їхніх близьких.

- Тиск або вплив на суб'єктів сторони обвинувачення (слідчих, оперативників, прокурорів) чи суддів: протиправне втручання в діяльність посадових осіб, що здійснюють розслідування або правосуддя, з метою змусити їх діяти в інтересах винних. Це може бути погроза або насильство щодо слідчого, прокурора чи судді, вимога прийняти незаконне рішення, або ж спроби підкупу посадовців. Зокрема, існує поняття корупційного впливу – коли злочинці задіюють підкуп правоохоронців чи використовують їхні зв'язки, щоб «зам'яти» справу [278, с. 191].

- Фізичне протиборство, опір і саботаж слідчих (розшукових) дій: це активні дії, спрямовані на зрив конкретних слідчих заходів. Наприклад, опір під час затримання чи обшуку, напади на працівників поліції при спробі вилучити докази, організація втечі або переховування розшукуваного. Фізичне перешкоджання може виражатися і в пошкодженні технічних засобів спостереження, у створенні небезпечних ситуацій для слідчих груп тощо. Такі способи часто застосовуються учасниками організованих груп, щоб утримати контроль над ситуацією.

Варто зазначити, що наведені форми можуть поєднуватися. На практиці протидія слідству нерідко є комплексною: приміром, підозрюваний одночасно знищує частину доказів, впливає на свідків і через знайомства тисне на слідчих. У розкритті складних злочинів (особливо за участю організованих груп чи корумпованих правоохоронців) слідство часто стикається з цілим комплексом перешкод, що вимагає застосування системних засобів нейтралізації.

Як відзначає В. М. Плетенець, криміналістичне забезпечення подолання протидії досудовому розслідуванню включає в себе кілька важливих аспектів. По-перше, це розробка криміналістичних рекомендацій, які допомагають у виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень. По-друге, важливо доводити до відома співробітників органів досудового розслідування результати

аналізу їхньої діяльності, зокрема щодо виявлення злочинної діяльності та ефективного застосування методів протидії злочинності. Нарешті, безпосереднє використання цих рекомендацій правоохоронними органами є ключовим для успішного розслідування. Криміналістичне забезпечення можна розглядати як систему, що складається з трьох підсистем: криміналістичних знань, які розробляються науковцями; криміналістичної освіти, що забезпечує підготовку фахівців; та криміналістичної техніки, яка включає засоби і методи для роботи у цій сфері. Цей комплексний підхід забезпечує ефективну протидію злочинності та підтримує процес досудового розслідування [159, с. 256].

До форм протидії розслідуванню з боку працівників правоохоронних органів, що перевищили владу або службові повноваження, а також інших зацікавлених осіб, М. С. Федоренко віднесла:

- вплив на заявника або потерпілого, їхніх рідних та членів сім'ї шляхом шантажу, погроз або підкупу з метою зміни змісту заяви, раніше наданих показань або для дачі неправдивих показань;
- схиляння або примушування свідків, особливо серед співробітників правоохоронних органів, до дачі показань на користь підозрюваних;
- знищення або приховування слідів злочину, окремих речових доказів, підроблення записів у журналах обліку затриманих, знищення записів з камер відеоспостереження;
- вплив на судово-медичних експертів з метою фальсифікації висновків про ступінь тяжкості тілесних ушкоджень потерпілого;
- заявлення необґрунтованого алібі, включаючи фальсифікацію документів та пошук лжесвідків;
- симуляція психічного розладу;
- інформування підозрюваного, що перебуває під вартою, і пов'язаних з ним осіб про плани щодо розслідування, розголошення інформації про свідків з боку обвинувачення;
- вплив на слідчого шляхом обіцянки незаконної винагороди, просування по кар'єрі, нагадування про корпоративні стосунки або «честь» мундира для

схиляння до прийняття законного, але більш м'якого рішення або ухвалення незаконного рішення;

- дискредитація слідчого через подання численних скарг на начебто порушення ним процесуальних та етичних норм, його упередженість у провадженні, вимагання неправомірної вигоди та висвітлення ходу розслідування в медіа негативного характеру;

- відсторонення слідчого від здійснення кримінального провадження через подачу скарг на нібито неправомірні дії або вплив через вищих за посадою працівників правоохоронних органів, прокуратури та ін.;

- навмисне затягування строків кримінального провадження через безпідставне вилучення матеріалів для проведення перевірки, відмову процесуального керівника в узгодженні рішень слідчого, зволікання в наданні необхідних сил та засобів для забезпечення належного проведення розслідування [253, с. 277].

У цілому варто погодитися з такими висновками. Водночас, варто наголосити, що спосіб приховування кримінальних правопорушень – це заснований на реалізації системи суб'єктивних факторів дійсності комплекс дій чи бездіяльність особи, що приховує кримінальне протиправне діяння до, у момент або після вчинення злочину [97, с. 232]. Водночас, приховування злочину можна визначити і як діяльність, спрямовану на перешкоджання розслідування шляхом приховання, знищення, маскування чи фальсифікації слідів злочину, злочинця, а також засобів і знарядь вчинення злочину або предметів, здобутих злочинним шляхом. Діяльність за таких умов охоплює не лише активну форму людської поведінки, а й пасивну – бездіяльність [262, с. 152].

Крім того, у випадках, коли службовій особі правоохоронних органів вручалось повідомлення про підозру у вчиненні злочину досліджуваної категорії, дана особа намагалася приховати свої злочинні дії шляхом:

- знищення окремих документів, предметів, що містили ознаки злочину, вчиненого з використанням службовою особою своїх повноважень;

- відмови від надання показань та надання завідомо неправдивих показань;
- примушування свідків до відмови від первинних показань, або зміни показань на вигідні для злочинця;
- переховування від правоохоронних органів;
- симуляція захворювання;
- вплив на слідчого, який проводить розслідування за допомогою корумпованих зв'язків у правоохоронних структурах та органах влади та управління;
- створення перешкод для розслідування [11, с. 55].

Виходячи з вищевикладеного, з урахуванням опитування слідчих відзначимо, що способи протидії розслідуванню перевищенню влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів необхідно систематизувати за спрямованістю протидії на:

- а) перешкоджання встановленню фактичних даних та обставин, що мають значення для кримінального провадження (30%);
- б) знищення доказової інформації та її носіїв (матеріальних та ідеальних) (25%);
- в) введення в оману органи досудового розслідування, затягування розслідування (24%);
- г) позбавлення інформації, що зібрана у кримінальному провадженні, доказового значення (11%);
- д) перешкоджання проведенню розслідування і судового розгляду (10%).

До суб'єктивних чинників можна зарахувати особистісні риси суб'єкта протидії, його цілі, мотиви, бажання та потреби, які спонукають до дій. Залежно від особистісних характеристик, таких як вид діяльності, професійність, життєвий досвід, інтелектуальні можливості, винахідливість, комунікабельність, наявні ресурси та соціальний статус, можуть бути прийняті відповідні заходи для протидії досудовому розслідуванню. Цілі, які переслідує

особа, полягають у створенні умов, що ускладнюють або роблять неможливим виконання завдань кримінального провадження. Для різних суб'єктів ці цілі можуть мати різний результат. Наприклад, правоохоронець має більше переваг у реалізації протидії та ускладненні судової перспективи кримінального провадження в порівнянні іншими.

Виходячи з вищевикладеного, типовими формами протидії розслідуванню у таких кримінальних провадженнях є:

– вплив на слідчого (85%) з використанням корупційної складової (52%).

Наприклад, показовим є випадок, розглянутий Верховним Судом у 2020 році: ОСОБА_1 впливав на своїх підлеглих з метою примусити їх сфальсифікувати результати перевірки за фактом вчинення злочину передбаченого ч. 2 ст. 365 КК України. Як встановили суди, він у категоричній формі, з використанням свого авторитету та обіцянками «вирішити проблеми по службі», вимагав від двох працівників скласти протоколи про адміністративні правопорушення на громадян без законних підстав [165]. Таким чином, високопосадовець намагався домогтися прийняття неправомірного рішення – класичний приклад протидії слідству/правосуддю шляхом зловживання службового становища. Місцевий суд визнав його винним за ч.2 ст. 343 КК (втручання, вчинене службовою особою) та призначив покарання; цей вирок був залишений без змін апеляцією і підтверджений Верховним Судом. Верховний Суд у постанові наголосив, що кваліфікація за ч.2 ст. 343 КК України правильна, оскільки діяння здійснене службовцем з використанням влади, а втручання охоплює будь-які дії з метою перешкодити виконанню правоохоронцями обов'язків чи схилити їх до незаконного рішення [165]. Даний кейс демонструє, що спроби тиску «зверху» на слідство не залишаються безкарними: винну особу (навіть якщо це офіцер поліції) притягують до відповідальності, тим самим відновлюючи справедливість і даючи сигнал про неприпустимість такого втручання;

– відмова від дачі показань та надання завідомо неправдивих показань (68%);

– примушування свідків, потерпілих до відмови від первинних показань, або зміни показань (51%). Нерідко в ході розслідування тяжких злочинів передбачених ч. 2 ст. 365 КК України підозрювані намагаються нейтралізувати свідків. Як приклад, підозрювані «перевертні», дізнавшись про намір одного зі свідків дати викривальні показання, почали погрожувати йому фізичною розправою та пошкодженням його майна. Прокурор ініціював застосування щодо цього свідка заходів безпеки – його тимчасово перемістили в інший регіон і надали охорону. У результаті свідок під захистом дав потрібні показання, а самих зловмисників додатково звинуватили за ч.2 ст. 386 КК України (як група осіб, що погрожувала свідку з метою змусити відмовитися від показань). Суд визнав їх винними не лише у перевищенні, але й у перешкоджанні правосуддю, призначивши більш суворі вироки. Цей приклад (умовно змодельований на основі типових ситуацій у судовій практиці) показує, що при належному реагуванні – а саме оперативному захисті свідків і кваліфікації тиску на них як окремого злочину – спроби залякування провалюються, а винні отримують додаткове покарання;

створення перешкод для розслідування (27%) з фальсифікацією (23%), знищенням (7%) доказів;

переховування від правоохоронних органів (22%); симуляція захворювання (17%).

За таких способів і форм протидії, завдання слідчого та інших учасників кримінального провадження – нейтралізувати перешкоди розслідуванню, забезпечити виконання принципів повноти і об'єктивності слідства. Засоби подолання протидії поділяються на правові (процесуальні) та криміналістичні (тактичні). Правові засоби закріплені в законодавстві і надають уповноваженим особам інструменти для примусового припинення протидії, тоді як криміналістичні – це прийоми й методи роботи, вироблені наукою та практикою, які допомагають обходити або нейтралізувати протидію.

Процесуальні механізми і повноваження слідчого. Кримінальний процесуальний закон наділяє слідчого та прокурора низкою інструментів, що

дозволяють запобігти перешкоджанню здійсненню кримінального провадження й виконання завдань такого передбачених ст. 2 КПК України, а саме:

- Обрання запобіжних заходів відносно підозрюваного. Якщо є дані, що підозрюваний може знищити докази, впливати на свідків чи іншим чином перешкоджати досудовому слідству, слідчий за погодженням із прокурором має право звернутися до слідчого судді з клопотанням про застосування запобіжного заходу (наприклад, тримання під вартою або домашнього арешту). КПК України [106] прямо відносить до підстав тримання під вартою ризик тиску на свідків чи спотворення/знищення доказів [236]. Обрання запобіжного заходу у вигляді ізоляції підозрюваного істотно обмежує його можливості втручатися у хід слідства (наприклад, із СІЗО важче контактувати зі свідками або приховувати речі). Навіть м'якші заходи, як-то застава з покладеними обов'язками (не відлучатися, не спілкуватися з певними особами), можуть запобігти знищенню доказів чи змові. Таким чином, інститут запобіжних заходів – ключовий юридичний засіб проти протидії з боку підозрюваного.

- Примусовий привід свідків та інших учасників. Якщо свідок ухиляється від явки, слідчий за рішенням суду може ініціювати привід – примусове доставлення особи до слідчого або суду. Це дозволяє нейтралізувати пасивну протидію у вигляді ігнорування повісток. Окрім того, за злісне ухилення свідка від явки може наставати адміністративна відповідальність (ст. 185 КУпАП) [68], а за відмову без поважних причин давати свідчення – навіть кримінальна (ст. 385 КК) [103]. Ці норми стимулюють свідків виконувати свій обов'язок і тим самим зменшують можливості затягування розслідування.

- Обшук та тимчасовий доступ до речей. Слідчий має право ініціювати обшуки помешкань, транспортних засобів, інших місць, де можуть знаходитися докази, а також тимчасово вилучати предмети і документи. Швидке і раптове проведення обшуку – один із тактичних способів випередити злочинців, що планують знищити докази. Наприклад, якщо є ризик, що підозрюваний знищить документи, слідчий суддя може невідкладно санкціонувати обшук, аби врятувати ці докази. Таким чином, своєчасне застосування слідчих

(розшукових) дій є засобом нейтралізації протидії у формі приховування речових доказів.

- Тимчасове вилучення майна та арешт майна. Щоб унеможливити знищення або переховування певних об'єктів, слідчий може вилучити їх ще до рішення суду (тимчасово) і звернутися за арештом майна. Наприклад, вилучення сервера з записами камер спостереження, на який здійснено замах, убезпечує ці відеодокази від знищення. Це процесуальний спосіб збереження доказової бази.

- Відкриття окремого провадження за фактом протидії. Якщо під час розслідування слідчий чи прокурор виявляють, що хтось вчиняє дії з метою перешкодити слідству (наприклад, стороння особа погрожує свідку або посадовець втручається в роботу слідчого), вони мають право внести відомості до ЄРДР як окреме кримінальне провадження за ст. ст. 343, 345, 386 КК України тощо) і розслідувати вже цей факт. Усвідомлення невідворотності покарання часто само по собі стримує потенційних порушників від подальших спроб втручання.

- Застосування заходів безпеки щодо учасників процесу. Закон України *«Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»* (№ 3782-12) передбачає систему захисту для свідків, потерпілих, експертів, а також правоохоронців та членів їх сімей, якщо їм загрожує небезпека у зв'язку з участю у справі. Серед заходів – охорона, зміна місця проживання, документів, навіть зміна зовнішності, конфіденційність даних тощо. В контексті подолання протидії це надзвичайно важливо: якщо свідок перебуває під державною охороною, можливості вплинути на нього шляхом погроз чи насильства різко знижуються. Слідчий або прокурор, за погодженням з органом, що здійснює захист, може ініціювати включення особи до програми захисту, що нейтралізує спроби залякати чи підкупити цю особу. Так само і щодо самих слідчих/прокурорів можуть вживатися заходи безпеки, коли є загрози з боку кримінальних елементів.

- Роз'яснення правових наслідків і офіційні застереження. В деяких випадках ефективним кроком є офіційне попередження потенційному

порушнику (наприклад, викликати особу, що погрожує свідку, і роз'яснити їй кримінальну відповідальність за ст. 386 КК України). Хоч формально КПК прямо не передбачає процедури «застереження», на практиці слідчі та оперативні працівники можуть профілактично впливати – повідомляти особі про те, що її дії зафіксовані і у разі продовження вона буде притягнута до відповідальності. Така психологічна міра часто зупиняє подальші спроби протидії.

Роль прокурора і суду. Прокурор, як процесуальний керівник, зобов'язаний координувати і забезпечувати ефективність досудового розслідування. Він має право давати письмові вказівки слідчому щодо необхідних заходів (наприклад, доручити перевірити факти можливого тиску на свідків, ініціювати обрання запобіжного заходу тощо). Прокурор також стежить, щоб слідчі (розшукові) дії проводились своєчасно і повно – це запобігає ситуаціям, коли зволікання дає змогу винним організувати протидію (скажімо, відкладений на місяць обшук дає час знищити докази).

Слідчий суддя та суд на стадії судового розгляду також відіграють важливу роль у подоланні протидії. Слідчий суддя санкціонує заходи на кшталт обшуків, арештів, прослуховувань – і він повинен оперативно це робити при наявності підстав, аби не допустити втрату доказів. На етапі судового розгляду, якщо виявляється, що мало місце втручання в показання свідків або фальсифікація доказів, суд може реагувати окремою ухвалою (наприклад, звернутися до правоохоронних органів для розслідування такого факту).

Крім того, суд забезпечує належні умови допиту свідків, яких залякували: може провести судові засідання у закритому режимі, застосувати дистанційний допит в режимі відеоконференції, за потреби – програму захисту свідків навіть під час суду. Такі заходи знижують ефект попереднього тиску на свідка – людина почуватиметься безпечніше і зможе дати правдиві показання, незважаючи на спроби протидії.

Криміналістичні методи та тактичні прийоми. Окрім суто процесуальних інструментів, важливим є тактичний арсенал слідчого, напрацьований

криміналістикою. Якщо протидія носить прихований характер, то застосування нетрадиційних прийомів може стати вирішальним. Ось декілька прикладів методик, що рекомендуються для подолання протидії:

- Використання фактору раптовості. Тактичний прийом раптового проведення слідчої (розшукової) дії (без попередження) часто дозволяє випередити зловмисників. Наприклад, несподіваний обшук одночасно в кількох місцях, зменшує шанси винних щось приховати або знищити. Слідчі хитрощі – такі як інсценування помилкової ситуації, непрямий допит, створення у підозрюваного помилкового враження про обізнаність слідства – теж можуть розхитати впевненість винного і змусити його припинити протидію чи ненароком видати цінну інформацію [147].

- Розподіл фігурантів і пошук «слабкої ланки». Якщо протидію чинить група осіб (наприклад, організована група з числа правоохоронців, де всі мовчать або узгоджено дають неправдиві свідчення), слідчий прагне виявити того з учасників, хто найменш мотивований триматися змови. Застосовуються тактичні прийоми окремого допиту, пропозиції угоди зі слідством менш винному, створення конкуренції довіри. Як тільки одна ланка проривається і дає правдиві свідчення, вся конструкція протидії групи може зруйнуватися. Цей метод особливо ефективний проти змови кількох співучасників.

- Активне документування протидії. Слідчий повинен не тільки розслідувати основний злочин, а й фіксувати всі спроби перешкодити досудовому слідству. Для цього широко застосовуються аудіо-, відеозапис слідчих (розшукових) дій, а також негласні слідчі (розшукові) дії, як от – оперативна відеозйомка зустрічей, контроль телефонних розмов (за ухвалою суду) та ін. Наприклад, якщо є підозра, що посадова особа тисне на свідка, можна провести негласне спостереження або запис їхніх розмов – це дасть доказ для притягнення впливової особи за ст. 386 КК України чи ст. 343 КК України, а також убезпечить свідка (бо впливовий зловмисник, знаючи про фіксацію, утримається від подальших погроз). Таким чином, сучасні технічні засоби – важлива складова подолання протидії.

На такому криміналістичному методі протидії варто зупинити увагу й наголосити, що одним із дієвих засобів протидії розслідуванню перевищенню влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів є проведення негласних слідчих (розшукових) дій підрозділами внутрішньої безпеки за дорученням слідчого, спрямування яких визначається самою протидією з боку зацікавлених осіб. Негласні слідчі (розшукові) дії мають виключний характер (проводяться у випадках, якщо відповідні відомості неможливо отримати гласними слідчими (розшуковими) діями) та являють собою найсерйознішу форму втручання у права людини, яке має бути необхідним і пропорційним, а тому їх проведення повинно бути проведено до того, як працівник правоохоронного органу набуде процесуального статусу підозрюваного (особа перевіряється на причетність до вчинення злочину, тобто встановлюється зв'язок між правопорушенням і конкретною фізичною особою).

Відповідно до ст. 246 чинного КПК України негласними слідчими (розшуковими) діями визнається різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню та проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб [106]. Згідно з ч. 1 ст. 223, ч. 1 ст. 256 КПК України негласні слідчі (розшукові) дії, як різновид слідчих дій, у цілому також спрямовані на формування та перевірку доказів сторони. Своєю чергою, здобуті в результаті їх проведення речові докази і документи відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК України, необхідно розглядати як процесуальні джерела доказів сторони. Водночас вони можуть мати і розшуковий характер, наприклад, у разі встановлення місцезнаходження особи, яка переховується від органів досудового розслідування, слідчого судді чи суду та оголошена в розшук [183, с. 53–54].

Варто вказати, що під час проведеного опитування 92 % оперативних працівників, 87 % слідчих наголосили на тому, що негласні слідчі розшукові дії

є дієвим засобом запобігання протидії розслідуванню. Таку ж позицію підтримало 91 % опитаних прокурорів та 89 % опитаних суддів.

НСРД мають виключний характер (проводяться у випадках, якщо відповідні відомості неможливо отримати гласними слідчими діями) та являють собою найсерйознішу форму втручання у права людини, яке має бути необхідним і пропорційним. Більшість негласних заходів проводяться до того, як особа набуває процесуального статусу підозрюваного (особа перевіряється на причетність до вчинення злочину, тобто встановлюється зв'язок між правопорушенням і конкретною фізичною особою).

Для прикладу, з огляду на практику роботи підрозділів внутрішньої безпеки Національної поліції, алгоритм дій у цій ситуації є таким:

1) слідчий прокуратури вносить відомості до ЄРДР про вчинений злочин і розпочинає досудове розслідування, направляє прокурору відповідне повідомлення;

2) за клопотанням підрозділу внутрішньої безпеки Національної поліції слідчий виносить постанову про проведення негласної слідчої (розшукової) дії, у якій зазначається, що про результати проведення поінформувати саме слідчого;

3) цю постанову слідчий погоджує з прокурором, який здійснює нагляд за додержанням законності під час досудового розслідування у формі процесуального керівництва;

4) слідчий надає доручення щодо проведення негласної слідчої (розшукової) дії (установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу), яке направляє підрозділу оперативно-технічного забезпечення, до компетенції якого належить її проведення. За таким етапом варто наголосити, що негласні слідчі (розшукові) дії може проводити слідчий або за дорученням уповноважений оперативний підрозділ [33, с. 109]. У разі необхідності провести негласну слідчу (розшукову) дію, здійснення якої неможливе без оперативного забезпечення, слідчому слід рекомендувати спрямовувати доручення на її проведення з комплектом необхідних документів до уповноваженого підрозділу внутрішньої безпеки (який дає завдання з комплектом необхідних документів безпосередньо

в підрозділи оперативної служби чи оперативно-технічних заходів). Протокол про результати проведення негласної слідчої (розшукової) дії з відповідними додатками складається уповноваженим оперативним підрозділом. Порядок взаємодії слідчих та співробітників оперативних підрозділів під час організації і проведення негласних слідчих (розшукових) дій передбачає такі спільні заходи:

а) складання слідчим клопотання про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії (ч. 2 ст. 248 КПК України) та погодження його з прокурором (ч. 3 ст. 246 КПК України);

б) подання клопотання про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії слідчому судді, у межах територіальної юрисдикції якого перебуває орган досудового розслідування (голова чи інший визначений ним суддя апеляційних судів АРК, областей, м. Києва та Севастополя (ст. 247 КПК України);

в) розгляд клопотання слідчим суддею протягом шести годин з моменту отримання такого звернення за участі слідчого або прокурора (ч. 1 ст. 248 КПК України) і, якщо злочин відповідної тяжкості, за можливості отримати докази, які мають значення для провадження (ч. 3 ст. 248 КПК України), і неможливості отримати їх іншим шляхом (ч. 2 ст. 246 КПК України), постановлення ухвали про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії;

г) складання слідчим у двох примірниках доручення на проведення негласної слідчої (розшукової) дії на офіційному бланку органу досудового розслідування та надання його разом з ухвалою слідчого судді керівнику підрозділу внутрішньої безпеки, під юрисдикцією якого знаходиться місце вчинення кримінального правопорушення і у складі якого знаходяться оперативні підрозділи, уповноважені на її проведення;

д) визначення керівником підрозділу внутрішньої безпеки, під юрисдикцією якого перебуває місце вчинення кримінального правопорушення і у складі якого знаходяться орган розслідування та/або оперативні підрозділи, виконавця доручення слідчого (оперативні підрозділи внутрішньої безпеки, інші

оперативні підрозділи) залежно від функціональних повноважень підрозділу та скерування доручення до виконання;

ж) з урахуванням встановленого в ухвалі слідчого судді строку безпосереднє проведення негласної слідчої (розшукової) дії підрозділом-ініціатором у взаємодії з підрозділом, який залучений;

є) виготовлення додатків до протоколу, упакування їх з метою надійного збереження, а також засвідчення підписами осіб, які виконували негласну слідчу (розшукову) дію (ст. 105 КПК України);

е) ужиття співробітниками (працівниками) оперативних підрозділів необхідних заходів щодо забезпечення збереження і цілісності одержаних матеріалів у період до передачі їх прокурору;

з) складання уповноваженим працівником підрозділу-ініціатора протоколу за результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії (ст. 252 КПК України), підготовка рапорту начальника уповноваженого оперативного підрозділу та надання прокурору, зазначеному в дорученні, протоколу з додатками не пізніше 24 годин після його складання [106; 21, с. 246].

Опитані працівники підрозділів внутрішньої безпеки Національної поліції зазначають, що під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності, учинених працівниками Національної поліції, найчастіше проводяться наступні негласні слідчі (розшукові) дії: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України) (33%); зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України) (48%); обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України) (45%); встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України) (55%).

5) керівник оперативного підрозділу визначає виконавця, який оформляє результати проведення негласної слідчої (розшукової) дії протоколом;

б) слідчий звертається до слідчого судді (апеляційного суду) з клопотанням про надання дозволу на проведення вже фактично розпочатої негласної слідчої (розшукової) дії [33, с. 108].

Також варто наголосити, що ч. 2 ст. 248 КПК України не визначає категорію осіб щодо яких можуть проводитися НСРД, проте п. 5 цієї норми передбачає наявність у клопотанні про надання дозволу обставин, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні злочину, а саме в протидії розслідуванню. Разом з тим у ч. 1 ст. 253 Кодексу використовується конструкція «особи, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення НСРД, а також підозрюваний...», що передбачає можливість проведення негласних заходів щодо ширшої категорії осіб, ніж підозрюваний.

Згідно п. 6 листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про окремі питання здійснення слідчим суддею суду апеляційної інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні» від 29.01.2013 р. № 223-58/04-13 НСРД, з огляду на застереження, вміщене у ч. 1 ст. 253 КПК, проводиться не лише стосовно підозрюваного, а й щодо будь-якої іншої особи, за наявності згідно ст. 246 КПК достатніх підстав вважати, що відповідна процесуальна дія є необхідною для отримання (збирання) доказів або перевірки вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні, а інформацію про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб.

Досліджуючи критерій підстав підозрювати особу у вчиненні злочину, слідчий суддя встановлює, що в цьому кримінальному провадженні певна особа перевіряється на причетність до вчинення протидії розслідуванню, а за допомогою відповідних негласних слідчих (розшукових) дій така причетність може підтвердитися, і відповідно, трансформуватися в підозру, або, навпаки, бути спростована [213].

Отримані в ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій результати, що набули значення доказів у кримінальному провадженні, можуть використовуватися слідчим ще на стадії досудового розслідування як підстави для проведення інших процесуальних дій з метою отримання нових доказів або

перевірки раніше отриманих; для оцінки фактичних даних та їх джерел, що ще не набули значення доказів у кримінальному провадженні;

- Залучення зовнішніх ресурсів та контроль чесності. У випадках, коли протидія спричинена корупційними чинниками всередині правоохоронних органів (наприклад слідчий сам «зливає» інформацію підозрюваним), доцільно залучати внутрішню безпеку органів або інші незалежні структури. Наприклад, антикорупційні органи можуть паралельно контролювати хід резонансного розслідування, щоб викрити можливі спроби саботажу зсередини. Це більш організаційний захід, але він теж спрямований на подолання протидії, коли її джерело – *власне не доброчесність* окремих слідчих.

Протидія досудовому розслідуванню є багатоаспектним негативним явищем, що охоплює широкий спектр протиправних (та інколи формально правомірних) дій, спрямованих на заваду досудовому слідству. Вона може проявлятися через приховування злочину, нищення або фальсифікацію доказів, тиск на свідків і правоохоронців, дезінформацію та інші способи. Вітчизняне законодавство дає чітку юридичну характеристику таким проявам: КК України встановлює відповідальність за ключові форми протидії (втручання в діяльність органів досудового розслідування, погрози свідкам, приховування кримінальних правопорушень, неправдиві свідчення тощо), а КПК України містить механізми запобігання (обрання запобіжних заходів при ризиках впливу на свідків чи знищення доказів та ін.).

Відтак, доцільно розглядати протидію розслідуванню як складову частину методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності, а саме протидії розслідуванню перевищенню влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів. Це дозволяє систематизувати знання про форми, види, методи та суб'єктів протидії розслідуванню, що сприяє розробці науково-методичних рекомендацій для нейтралізації дій, які заважають вирішенню певних завдань розслідування та загалом проведенню всебічного, повного й об'єктивного кримінального провадження. Наукові дослідження підкреслюють, що ефективна стратегія

подолання протидії базується на *комплексному підході* – поєднанні процесуальних і тактичних заходів. Саме вміле поєднання кримінального процесуального закону і криміналістичної тактики дозволяє нейтралізувати навіть витончені способи протидії. Забезпечення невідворотності покарання за втручання в розслідування та створення умов, за яких такі спроби стають марними, є запорукою успішного функціонування системи правосуддя та виконання її головної мети – невідкладного і повного розкриття злочинів передбачених ч. 2 ст. 365 КК України в умовах законності.

Висновки до розділу 2

1. Встановлено, що причинами до початку досудового розслідування за фактами перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів можуть виступати: а) заяви, повідомлення потерпілих про застосування зброї чи спеціальних засобів або погрозу такого (38%); б) заяви, повідомлення опосередкованих осіб (родичі, близькі, знайомі, колеги, лікарі, очевидці) (32%); в) повідомлення інформаторів (21 %); г) самостійне виявлення слідчим, прокурором або співробітниками служб внутрішньої безпеки з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення злочину (інформації, яка опублікована в медіа, анонімна заява та ін.) (7%); д) публікації в медіа, матеріали журналістських розслідувань (2 %).

2. Аргументовано, що застосування зброї чи спеціальних засобів працівниками правоохоронних органів здійснюється виключно у межах закону та відповідно до встановлених нормативно-правових актів й наданих повноважень. У разі, якщо працівник діє згідно з підставами для застосування зброї чи спеціальних засобів та дотримується визначеного порядку, він не несе кримінальної відповідальності за завдану шкоду. Водночас перевищення необхідних заходів або порушення встановлених правил може вважатися

незаконним і тягнути за собою відповідальність. Виявлення ознак та перевірка заяв і повідомлень щодо перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів – це здійснення передбаченої кримінальним процесуальним законом процедури, яка полягає в у проведенні слідчих (розшукових) дій з метою встановлення, або підтвердження наданих заявником обставин, що можуть свідчити про вчинення явно неправомірних дій працівником правоохоронного органу.

У разі отримання повідомлень про перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів телефонним зв'язком слід зібрати таку інформацію: ім'я, прізвище та контактні дані інформатора (номер телефону, електронна адреса, рід занять, стать, вік) або отримати контактну інформацію для зворотного зв'язку; детальний опис кримінальної протиправної події та факту застосування зброї чи спеціальних засобів чи погрози такого працівником правоохоронного органу.; місце і час де стався випадок; час і спосіб, яким інформатор дізнався про такий випадок; про третіх осіб (свідків), яким відомий даний випадок, і якщо так, чи може інформатор надати дані про них; чи траплялися подібні випадки раніше і чи повідомлялося про них.

3. Слідча ситуація – це певне становище, що складається на момент (а) початку досудового розслідування кримінальних правопорушень, (б) слідчої діяльності у ході досудового розслідування і характеризується сукупністю умов та обставин, взаємовідносинами слідчого з іншими суб'єктами криміналістичної діяльності, а його правильна оцінка сприяє вирішенню окремих завдань розслідування кримінального правопорушення відповідно до ст. 2 КПК України. Звернуто увагу на «ситуації слідчих (розшукових) дій», які складаються безпосередньо при виборі й проведенні слідчих (розшукових) дій з розподілом за (а) часом виникнення в процесі розслідування на: ситуації, що виникають на початковому етапі розслідування; ситуації, що виникають на наступних етапах розслідування; (б) черговістю проведення на ситуації, що виникають при

первинному проведенні слідчої (розшукової) дії; ситуації, що виникають при повторному (додатковому) проведенні; (в) ступенем збігу цілей учасників на конфліктні та безконфліктні. Виникнувши ситуація завжди індивідуальна, визначається специфічними рисами, властивими обстановці проведення. Різноманіття зовнішніх і внутрішніх факторів, які впливають на проведення до певного її етапу, завжди формує конкретну ситуацію як єдине ціле з усією сукупністю зв'язків і відносин, що її складають.

Зазначені обставини розслідування злочинів, пов'язаних із перевищенням влади або службових повноважень, передбачають детальне дослідження фактів та обставин провадження. Це включає перевірку версій щодо можливого перевищення повноважень правоохоронцями, обмову з боку заявника чи інші правопорушення, такі як зловживання владою. Особлива увага приділяється встановленню часу, місця, способу вчинення дій, а також аналізу мотивів, мети та вини суб'єкта злочину відповідно до положень ст. 365 КК України.

4. Алгоритм дій слідчого у випадку розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів, включає кілька ключових етапів. Спочатку слідчий оцінює вихідну слідчу ситуацію, яка склалася на момент внесення відомостей до ЄРДР. Після цього висуваються можливі версії події, які потребують перевірки. Наступним кроком є постановка тактичних завдань та планування початку розслідування. Потім планується та проводиться низка слідчих (розшукових) дій, а також тактичних операцій, спрямованих на перевірку висунутих версій та вирішення поставлених завдань.

5. Способи протидії розслідуванню перевищенню влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів систематизовані на ті, що спрямовані на: а) перешкоджання встановленню фактичних даних та обставин, що мають значення для кримінального провадження (30%); б) знищення доказової інформації та її носіїв (матеріальних та ідеальних) (25%); в) введення в оману органи досудового розслідування, затягування розслідування (24%); г) позбавлення інформації, що

зібрана у кримінальному провадженні, доказового значення (11%); д) перешкоджання проведенню розслідування і судового розгляду (10%). Типовими формами протидії розслідуванню у таких кримінальних провадженнь є: вплив на слідчого (85%) з використанням корупційної складової (52%); відмова від дачі показань та надання завідомо неправдивих показань (68%); примушування свідків, потерпілих до відмови від первинних показань, або зміни показань (51%); створення перешкод для розслідування (27%) з фальсифікацією (23%), знищенням (7%) доказів; переховування від правоохоронних органів (22%); симуляція захворювання (17%).

б. Організація розслідування перевищенню влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів в умовах протидії здійснюється за основними запобіжними напрямками: встановлення факту, способів та форм протидії розслідуванню слідчим; планування розслідування, визначення тактичних дій на основі висунутих версій з урахуванням протидії; обрання та проведення контрзаходів слідчим на подолання протидії, а саме кримінальних процесуальних (обрання запобіжних заходів щодо підозрюваного; примусовий привід свідків та інших учасників; проведення обшуків; тимчасового доступу до речей; тимчасове вилучення майна та арешт майна; відкриття окремого провадження за фактом протидії; застосування заходів безпеки щодо учасників процесу) та криміналістичних (роз'яснення правових наслідків і офіційні застереження; використання фактору раптовості й хитрощів; розподіл фігурантів і пошук «слабкої ланки»; активне документування протидії; залучення зовнішніх ресурсів та контроль чесності).

РОЗДІЛ 3.

ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПЕРЕВИЩЕННЯ ВЛАДИ АБО СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ПРАЦІВНИКОМ ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ З ЗАСТОСУВАННЯМ ЗБРОЇ ЧИ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ

3.1. Огляд

Проведення початкових слідчих дій у розслідуванні службових злочинів у плані їх послідовності, терміновості і змісту значною мірою залежить від: виду службового злочину, що розслідується, а також від ситуації, тобто від обставин, за яких було розпочато кримінальне провадження; характеру матеріалів, які перебувають у розпорядженні слідчого; обізнаності щодо джерел одержання доказової інформації; відомостей про виконану оперативну роботу та її результати; відомостей про те, які із запланованих слідчих дій і оперативно-розшукових заходів ще не проведено і чому; даних, що характеризують поведінку підозрюваних, потерпілих, свідків; наявності у даний момент у розпорядженні слідчого необхідних сил, засобів, часу і можливостей для проведення роботи оптимальним чином [85, с. 767].

Кримінальні правопорушення, пов'язані з перевищенням влади або службових повноважень правоохоронцями, становлять серйозну загрозу для прав людини та авторитету державної влади. Одним із найбільш небезпечних проявів злочинного зловживання посадою є перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронних органів із застосуванням зброї чи спеціальних засобів. Особливо небезпечними є випадки, коли правоохоронець застосовує насильство, спецзасоби чи зброю проти громадян без законних на те підстав. Такі дії не лише становлять серйозну загрозу для життя і здоров'я громадян, а й підривають довіру до державних інституцій. Відтак, у

кримінальних провадженнях огляд стає ключовим засобом встановлення механізму події, виявлення речових доказів і реконструкції протиправної поведінки, а тактика проведення такої слідчої (розшукової) дії спрямована на виявлення, фіксацію та вилучення речових доказів.

Огляд регулюється ст. ст. 237–241 КПК України, які передбачають можливість огляду місця події, речей, документів, тіла особи, трупа [106]. Огляд є слідчою (розшуковою) дією, спрямованою на безпосереднє сприйняття, фіксацію та оцінку обстановки, предметів, документів, тілесних ушкоджень або ж інших матеріальних об'єктів, що мають доказове значення для кримінального провадження. Законодавче визначення міститься у ст. 237 КПК України, згідно з якою огляд проводиться з метою виявлення слідів кримінального правопорушення, знарядь його вчинення, предметів правопорушення, а також інших обставин, які мають значення для кримінального провадження [106].

Серед основних різновидів огляду виділяють:

- огляд місця події (ст. 237 КПК України);
- огляд трупа на місці його виявлення (ст. 238 КПК України);
- огляд тіла особи (ст. 241 КПК України);
- огляд предметів та документів (ст. 239 КПК України);
- огляд житла чи іншого володіння особи (ст. 233 КПК України, у виняткових випадках – за рішенням слідчого судді) [106].

Ці дії є важливими джерелами первинної слідчої інформації, відтак особливої уваги потребує їх тактичне забезпечення.

Огляд місцевості передбачає дослідження конкретної території (наприклад, ділянки земної поверхні або водного простору), на якій можуть знаходитися об'єкти злочинного посягання, а також сліди дій, спрямованих на приховування кримінального правопорушення. Такий вид огляду також здійснюється з метою виявлення особи, яка його вчинила, а також встановлення місць її перебування як до, так і після вчинення протиправних дій. Огляд приміщення проводиться з метою виявлення речових доказів, слідів кримінального правопорушення, а також встановлення можливого місця

перебування підозрюваної особи [144]. Огляд речей передбачає дослідження окремих предметів. Якщо між цими об'єктами та подією кримінального правопорушення наявний причинний зв'язок, мова йде про огляд речових доказів відповідно до положень ст. ст. 98–100 КПК України [106].

Важливим джерелом відомостей про протиправну службову діяльність є документи, які можуть містити як пряму, так і непряму доказову інформацію. До таких джерел належать процесуальні документи (наприклад, протоколи затримання, проведення окремих слідчих (розшукових) дій), а також внутрішньослужбова документація – щоденники планування роботи, розпорядження, накази, службові записки, журнали реєстрації подій (зокрема, записи про доставлення особи до чергової частини поліції), порядок денний нарад, зборів тощо. Під час вивчення зазначених документів слідчому необхідно звертати увагу не лише на їх змістовне наповнення, а й на зовнішні характеристики документів, які можуть свідчити про втручання в їх цілісність. Особливу увагу слід приділяти наявності матеріальних змін – таких як дописки, виправлення, підчистки або хімічне травлення – які можуть свідчити про спробу спотворити первинну інформацію. Наприклад, внесення неправдивих змін у графік часу доставлення затриманого до чергової частини може бути використане службовою особою з метою створення фіктивного алібі та уникнення відповідальності за перевищення повноважень або інші протиправні дії. У таких випадках правильне документування та криміналістична експертиза матеріальних слідів у документах мають ключове значення для встановлення істини у кримінальному провадженні [60].

Огляд місця події, ділянок місцевості та приміщень має низку важливих особливостей, що обумовлюють необхідність дотримання відповідної тактики дій. До загальних тактичних принципів, яких повинен дотримуватися слідчий (або детектив) під час проведення огляду, Н. І. Клименко відносить: своєчасність, невідкладність, об'єктивність, повноту, активність, методичність і послідовність, а також єдине керівництво процесом огляду [144, с. 5–6].

Огляд місця події дозволяє виявити: місце та час вчинення кримінального правопорушення; кількість осіб, які брали участь у вчинення кримінального правопорушення; спосіб вчинення кримінального правопорушення; обставини, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення; дії злочинців на місці події; на кого було спрямовано злочинне діяння; фізичні та психічні особливості потерпілого; ймовірні дії постраждалого, характер та механізм відповідних пошкоджень. Найбільша результативність у розслідуванні злочину досягається, коли необхідними спеціальними знаннями, досвідом і навичками достатньою мірою володіє сам слідчий. Проте застосування спеціальних знань слідчим самостійно не завжди є можливим або доцільним та процесуально дозволеним. Тому за сучасних умов науково-технічного прогресу великого значення набуває широке залучення слідчим спеціалістів у процесі досудового слідства [145, с. 67].

Безпосередньо перед початком огляду слідчий, самостійно або за участю спеціаліста, проводить інструктаж усіх учасників щодо дотримання заходів безпеки. Такий інструктаж повинен містити чіткі та практичні рекомендації, які враховують стан і характер об'єктів, що підлягають огляду. Наприклад, криміналіст-інспектор може пояснити порядок пересування у приміщенні або на відкритій місцевості з метою збереження слідів взуття злочинця; правила поводження з предметами – як їх правильно брати до рук, пакувати або транспортувати з потенційно небезпечної зони; а також інструкції щодо збереження ізоляційної стрічки, кріпильних елементів, мотузок, маскувальних матеріалів тощо [166, с. 139].

Залежно від конкретної ситуації на місці події, слідчий обирає найбільш доцільний спосіб огляду території. Серед основних методів можна виокремити: огляд із рухом по концентричних колах різного радіуса; огляд із просуванням від центру до периферії або в зворотному напрямку – від зовнішнього периметра до центру; а також лінійний (фронтальний або маршрутний) огляд відповідно до ситуації [5, с. 107]. Обраний спосіб має забезпечувати повноту виявлення доказів

та уникнення їх пошкодження. Під час огляду суворо забороняється переміщення предметів без попередньої фіксації їх первинного положення.

Згідно з ч. 3 ст. 214 КПК України, у невідкладних випадках огляд місця події може бути проведений до внесення відповідних відомостей до ЄРДР, причому таке внесення має відбутися негайно після завершення огляду [106]. Проведення огляду здійснюється відповідно до загальних тактичних положень, детально викладених у криміналістичній літературі [211, с. 106; 154, с. 199].

Водночас, аналіз сучасної слідчої практики при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із перевищенням влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів, свідчить про наявність методичних помилок, які іноді допускаються працівниками правоохоронних органів саме під час проведення огляду місця події.

Варто наголосити, що у таких кримінальних провадженнях огляд найчастіше застосовується для:

- фіксації обстановки події (відділок, службовий кабінет, авто);
- виявлення слідів боротьби, біологічного матеріалу;
- вилучення службової зброї, спецзасобів;
- встановлення тілесних ушкоджень потерпілого.

Огляд проводиться з дотриманням принципів об'єктивності, повноти, процесуальної форми та фіксації всіх результатів на носіях інформації [43, с. 189].

Огляд у кримінальних провадженнях про перевищення влади або службових повноважень правоохоронцем має певну специфіку:

- часто здійснюється із запізненням після інциденту, що ускладнює фіксацію слідів застосування сили чи зброї;
- потребує участі представників ДБР, прокурора та незалежного експерта для уникнення конфлікту інтересів;
- потребує відеофіксації дій слідчої групи для легітимації зібраних доказів у подальшому судовому процесі.

Так, наприклад у справі № 761/11507/20 [228], яка розглядалася Печерським районним судом м. Києва, огляд квартири, де правоохоронець перевищив повноваження при затриманні, було визнано недопустимим доказом через відсутність санкції слідчого судді. Як наслідок, частина речових доказів була визнана недійсною.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень свідчить, що однією з основних причин неякісного проведення огляду місця події є дезорганізація роботи, що виникає внаслідок прибуття на місце великої кількості осіб, які безпосередньо не залучені до проведення огляду, зокрема керівників правоохоронних органів різного рівня. Для усунення зазначеного недоліку, на нашу думку, необхідно забезпечити безумовне виконання усіма присутніми на місці події осіб вказівок та вимог слідчого, незалежно від їхньої посади чи службового статусу. Своєю чергою, слідчий до виїзду на місце події повинен переконатися в наявності повного складу співробітників, необхідного для ефективної діяльності слідчо-оперативної групи. Також важливо заздалегідь уточнити в оперативного чергового, чи організовано охорону місця події до прибуття групи, що є прямим обов'язком відповідної посадової особи.

Окрім загального огляду, обов'язковому дослідженню підлягають обстановка місця події, наявні сліди боротьби, а також інші матеріальні об'єкти, що можуть свідчити про насильницький характер злочину та його окремі обставини. Особливої уваги потребує фіксація та вилучення мікрослідів, які можуть міститися на одязі загиблого, поверхні його тіла, а також на предметах, що, ймовірно, були знаряддями спричинення тілесних ушкоджень.

Аналіз таких слідів дозволяє в подальшому встановити факт фізичного контакту між потерпілим і злочинцем, локалізувати справжнє місце вчинення злочину або приховування тіла (у випадку, якщо воно відрізняється від місця виявлення трупа), а також ідентифікувати особу невстановленого правопорушника.

Огляд виступає ключовим інструментом у встановленні обставин, які дозволяють:

- підтвердити або спростувати застосування сили, спецзасобів (газових балонів, кайданків, гумових кийків, електрошокерів тощо);
- встановити місце розташування тілесних ушкоджень на потерпілому (у співпраці з судово-медичним експертом);
- вилучити службові накази, інструкції, схеми розміщення сил, які могли бути використані для зловживання [85, с. 274].

Важливою складовою є правильна фіксація огляду, зокрема: топографічна схема, фототаблиця, протокол із фіксацією часу, залучених осіб, виявлених об'єктів. Так, наприклад у кримінальному провадженні № 42017000000001813 (розслідуваному Генеральною прокуратурою України) [45], огляд місця події (коридору ізолятора тимчасового тримання) зафіксував залишки крові на підлозі, які не були помічені охороною. Експертиза встановила відповідність ДНК потерпілого, що стало одним із ключових доказів перевищення повноважень.

До основних матеріальних джерел доказів, що досліджуються в межах огляду, належать:

- місце події (відділок, автомобіль поліції, службовий кабінет, місце затримання на вулиці);
- тілесні ушкодження потерпілого (синці, садна, переломи), які фіксуються через огляд тіла (ст. 241 КПК України України);
- одяг потерпілого чи службовця з плямами крові, розривами, слідами технічного впливу;
- зброя та спецзасоби – гумові кийки, кайданки, балончики, електрошокери, службова вогнепальна зброя (із ідентифікацією за серійним номером);
- відео- та аудіозаписи – з камер відеоспостереження, бодікамер, записів очевидців чи ЗМІ;
- службові документи – рапорти, накази, журнали чергувань, схеми розташування особового складу.

Так, наприклад у справі № 214/8956/19 [218] суд використав як ключовий доказ відеозапис із бодикамери працівника патрульної поліції. На записі було зафіксовано відсутність опору з боку затриманого, у той час як у службовому рапорті правоохоронець стверджував протилежне. Суд визнав дії працівника такими, що виходять за межі повноважень.

У випадках, коли кримінальне правопорушення вчиняється працівником поліції із застосуванням вогнепальної зброї, особливого значення набуває тактика проведення огляду місця події з метою виявлення, фіксації та вилучення зброї як потенційного джерела доказів. Зброя, зазвичай, є ключовим елементом у справі, що дозволяє підтвердити або спростувати факт перевищення службових повноважень.

Так, під час огляду місця події необхідно детально зафіксувати місце розташування зброї, її стан, наявність на ній слідів крові, відбитків пальців, біологічних матеріалів, а також слідів використання (наприклад, нагар у стволі, характер ушкоджень, кількість відстріляних гільз тощо). Усе це має бути ретельно задокументовано у протоколі огляду місця події, доповненому фото- та відеофіксацією відповідно до вимог ст. 104 КПК України [106].

Важливим аспектом є встановлення обставин закріплення зброї за конкретним працівником поліції, що можливо шляхом витребування даних з табельного журналу, внутрішніх наказів та реєстраційних документів щодо обліку й видачі зброї. Наприклад, у судовій справі № 757/27806/20-к Печерського районного суду м. Києва встановлено, що працівник поліції, перебуваючи поза службою, використав закріплений за ним табельний пістолет «Форт-17», внаслідок чого було завдано тілесних ушкоджень цивільній особі. Під час огляду місця події було вилучено пістолет, дві гільзи, одна з яких мала сліди деформації, та магазин з набоями [226]. Проведене згодом балістичне дослідження підтвердило використання саме цієї зброї (висновок судово-балістичної експертизи № 1468/20 від 25.07.2020).

У ще одному випадку (справа № 761/12345/21-к, Шевченківський районний суд м. Києва), огляд місця події дозволив встановити, що працівник

поліції відкрив вогонь під час затримання особи без наявності безпосередньої загрози життю чи здоров'ю. Було вилучено табельний пістолет «Глок-17», п'ять гільз і сліди пострілів на асфальтовому покритті. Недотримання порядку вилучення зброї – зокрема, відсутність фотофіксації моменту вилучення – ускладнило подальше провадження, оскільки захист поставив під сумнів автентичність доказу [230].

Таким чином, методично грамотне проведення огляду місця події з дотриманням вимог процесуального закону, а також належне вилучення і фіксація зброї, дозволяє забезпечити допустимість і належність доказів у кримінальному провадженні. Порушення вказаних вимог – зокрема, відсутність документального підтвердження належності зброї, слідів на ній, або умов її застосування – суттєво знижують ефективність розслідування та можуть призвести до виправдувального вироку.

Розглянемо специфіку проведення огляду на окремих криміналістичних етапах.

Підготовчий етап: забезпечення технічних засобів, участь експертів, фіксація обстановки. Тактична ефективність огляду значною мірою залежить від якісної підготовки, що включає:

- визначення об'єктів огляду (місце події, службове приміщення, тіло потерпілого, зброя);
- забезпечення участі понятих, прокурора, експерта (судово-медичного, криміналіста);
- відеофіксація всієї процедури з використанням бодікамер або мобільних пристроїв;
- підготовка засобів документування – фототехніки, рулеток, шаблонів, мірної лінійки, протоколів.

Рекомендовано: використовувати портативні комплекси криміналістичної фіксації типу «Сігма», «Фотон» тощо – для зйомки слідів тиску, плям крові, мікрооб'єктів у місці події.

Основний етап: відтворення механізму події, локалізація слідів застосування сили чи спецзасобів. Тактика огляду місця події повинна відповідати таким критеріям:

- фіксація вихідної обстановки без змін до прибуття слідчої групи;
- локалізація слідів боротьби – сліди взуття, волокон, залишків біологічного походження;
- аналіз конфігурації простору – для реконструкції механізму подій (відстані, розміщення об'єктів, слідів ударів тощо);
- виявлення слідів спецзасобів – сліди газу на поверхнях, уламки кийків, залишки балончиків.

Так, наприклад у справі № 760/4890/20 [227], під час огляду коридору районного управління поліції, були зафіксовані сліди крові на стіні, що відповідали траєкторії удару головою об тверду поверхню. Це суперечило рапорту, в якому зазначалося, що потерпілий «впав сам».

Не потрібно робити попередній висновок про систему зброї, якщо на місці події не виявили гільзи, оскільки вони можуть бути забрані злочинцями чи випадковими перехожими або відкинуті автотранспортом, що проїздив. Під час викидання зі зброї гільзм може бути знайдена у різних місцях, навіть у непередбачених. У практиці траплялися випадки, коли гільзи знаходили на павутинні, за картиною, у відрах, каструлях, взутті. Тому для пошуку гільз у приміщенні оглядаються усі закутки, під ковдрами, меблями тощо. Працюючи на відкритій місцевості під час огляду, ділянку необхідно поділити на окремі квадрати та поступово їх оглядати. З метою пошуку гільз на землі, у траві, снігу, воді можна застосувати металошукач. Також ефективно застосовувати службово-пошукових собак і термовізор. Знайдені гільзи нумеруються з прив'язкою до предметів обстановки, визначається їх точне місцезонашування відносно двох постійних орієнтирів. Після цього гільзи оглядаються й фіксуються у протоколі огляду місця події [132, с. 23].

Огляд слідів, залишених на кулях та гільзах, є важливим етапом під час огляду місця події у кримінальних провадженнях, пов'язаних із застосуванням

вогнепальної зброї. Найбільш ефективно таке дослідження може бути проведено за участі фахівця у галузі судової балістики, якого доцільно залучати до слідчо-оперативної групи.

За характерними слідами на стріляних кулях та гільзах можливо встановити модель (систему) зброї, з якої було здійснено постріли, а також визначити спосіб її виготовлення – заводський чи саморобний. Аналіз слідів на об'єктах, що стали перешкодами для кулі, дозволяє ідентифікувати тип пошкоджень як вогнепальний, визначити тип і калібр боєприпасів, напрямок стрільби, а також інші обставини події [203, с. 442].

У випадках потрапляння кулі в тверді перешкоди (наприклад, дерево, бетон, метал) вона може частково або повністю зруйнуватися. Це особливо характерно для свинцевих куль, які використовуються, зокрема, у малокаліберній зброї або револьвері системи «Наган». У таких ситуаціях, коли куля не виявлена в цілому вигляді, необхідно здійснювати ретельний пошук уламків, які найчастіше розташовуються безпосередньо перед перешкодою або одразу за нею – у випадку наскрізного поранення.

Для локалізації ймовірного місцезнаходження кулі або встановлення напрямку стрільби доцільно застосовувати метод візування у зворотному напрямі – тобто з урахуванням вхідного отвору. Знаючи ймовірне положення стрільця, за виявленими пошкодженнями можна визначити можливу траєкторію польоту кулі. Якщо куля застрягла в об'єкті, з допомогою металевого стрижня визначається глибина проникнення, напрямок польоту та кут входження, що надалі дозволяє обчислити приблизну дистанцію пострілу.

Особливу увагу необхідно приділяти процесу вилучення кулі з тіла перешкоди. Його слід здійснювати обережно, щоб уникнути механічних пошкоджень або нанесення подряпин, які унеможливають балістичну експертизу. Рекомендовано вирізати фрагмент об'єкта (наприклад, частину деревини), після чого обережно розколоти його на частини. Розділені фрагменти потрібно зберігати для подальших досліджень і точного встановлення напрямку польоту кулі. Якщо такий спосіб вилучення неможливий, допускається

застосування спеціального інструменту для вирізання отвору навколо кулі діаметром 3–5 см із попереднім маркуванням точки входження.

Виявлення гільз на місці події також вимагає моделювання механізму пострілу, положення стрільця, напрямку та типу зброї. Після пострілу гільза, як правило, викидається під дією екстрактора й відбійника в певному напрямку (вперед, назад, праворуч або ліворуч) на визначену відстань. Це враховується під час формування слідчої версії.

На завершальному етапі огляду важливо встановити перелік речових доказів, які підлягають вилученню та приєднанню до матеріалів кримінального провадження. Перед їх вилученням обов'язково проводиться детальна фіксація та відповідне упакування.

Згідно з результатами опитування слідчих 70% зазначили, що під час вилучення або пакування речових доказів (особливо перероблених під вогнепальну зброю об'єктів) виникали труднощі. При цьому 45% опитаних пов'язали це з браком практичних навичок у роботі зі зброєю.

Упакування зброї має здійснюватися з дотриманням вимог безпеки та забезпечення її збереження від впливу вологи, атмосферних опадів, пилу, а також механічних пошкоджень. Зброя має бути приведена у безпечний технічний стан: затвор закритий, курок спущений і встановлений на запобіжник, магазин зафіксований.

У тих випадках, коли необхідна ідентифікація зброї за стріляною кулею, важливо враховувати ймовірність корозії каналу ствола (наприклад, якщо зброя перебувала у воді або канал покритий продуктами згоряння пороху). У таких ситуаціях перед дослідженням канал ствола слід обережно прочистити чистою тканиною й обробити нейтральним мастилом. Для проведення балістичної експертизи необхідно надати: – виявлені під час огляду місця події кулі або гільзи; – вогнепальну зброю, з якої ймовірно були зроблені постріли; – боєприпаси, що використовуватимуться для контрольних пострілів (за наявності). Не рекомендується замінювати подання на експертизу самої зброї та первинних об'єктів (куль, гільз) на результати експериментальної стрільби,

здійсненої слідчим. Обов'язковою умовою під час пакування є перевірка зброї на відсутність боєприпасів у патроннику [137, с. 155].

Також варто звернути увагу на особливості огляду тіла потерпілого: медичне документування тілесних ушкоджень, участь судово-медичного експерта. У разі перевищення службових повноважень із застосуванням насильства огляд тіла потерпілого є критично важливим джерелом доказів. Основні вимоги:

- залучення судово-медичного експерта (ст. 241 КПК України України);
- детальне описування ушкоджень із зазначенням локалізації, розмірів, кольору, форми;
- фотографування кожного ушкодження з мірною шкалою;
- встановлення терміну виникнення ушкоджень.

Наприклад: у кримінальному провадженні № 42018000000001197 [102], експерт зафіксував гематоми у ділянці печінки, які не могли виникнути без сильного локального удару. Це стало підставою для відкриття кримінального провадження за ч. 3 ст. 365 КК України.

Особливості огляду службового приміщення чи спецтранспорту. Огляд службового кабінету, кімнати для затриманих чи службового автомобіля має специфіку:

- фіксація слідів на сидіннях, підлозі, в багажнику;
- виявлення предметів, що не повинні там перебувати – незареєстровані спецзасоби, зіпсований формений одяг, об'єкти, що мають сліди крові;
- фотофіксація конфігурації приміщення, відстаней між об'єктами (для відтворення механіки подій).

Тактичний прийом – порівняльне моделювання ситуацій із залученням манекена або реконструкції положення тіла потерпілого.

Криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень слід розуміти як комплексну діяльність, що полягає в розробленні та впровадженні криміналістичних рекомендацій і алгоритмів дій, заснованих на теоретичних положеннях та праксеологічних засадах

криміналістики. Її основною метою є забезпечення всебічного, повного й об'єктивного розслідування кримінальних правопорушень. У свою чергу, техніко-криміналістичне забезпечення виступає як цілісна система наукових принципів і положень, що регламентують розробку та використання сучасних науково-технічних засобів, прийомів і методів для виявлення, фіксації, вилучення, накопичення та подальшої обробки криміналістично значущої інформації про подію злочину. Його ключове завдання полягає у створенні умов постійної оперативної готовності правоохоронних органів до ефективного та своєчасного виконання завдань кримінального провадження [156, с. 128; 8, с. 144].

Вивчення обстановки місця події є одним із ключових етапів розслідування кримінального правопорушення, який потребує комплексного застосування техніко-криміналістичних засобів та тактичних прийомів. Це включає здійснення цілеспрямованих дій з виявлення, фіксації, вилучення, упакування, транспортування, зберігання та подальшого експертного дослідження матеріальних об'єктів і слідової інформації, що мають значення для встановлення істини у справі. Зазначені заходи повинні здійснюватися з урахуванням специфіки розслідуваної події, дотриманням процесуального порядку та використанням сучасних криміналістичних методик, що забезпечують достовірність і доказову цінність зібраних відомостей.

У ході проведення огляду місця події варто використовувати відеофіксацію, дрони, 3D-моделювання у складних випадках. Сучасні тенденції криміналістичної тактики включають інноваційні засоби фіксації:

- дрони – для зйомки місць подій на відкритій місцевості (затримання на трасі, у полі). В умовах сьогодення, однією з вимог до такої слідчої (розшукової) дії є фотографування всієї території, включаючи види з повітря. Для такого огляду варто застосовувати широкий спектр безпілотних літальних апаратів, так званих дронів (БПЛА), різних за можливостями і характеристиками. Вони здатні знімати відео та зображення в реальному часі, передавати їх на віддалений сервер для зберігання та подальшого використання. БПЛА – це невеликий

керований літальний апарат, яким можна керувати дистанційно [281]. Основне завдання детального огляду полягає у виявленні й фіксації слідів. Зазначена стадія огляду припускає послідовне й всебічне дослідження обставин події, виявлення й огляд усіх предметів і слідів, що можуть мати відношення до розслідуваної події з використанням усього арсеналу техніко-криміналістичних засобів, методів і прийомів. Наприклад, відбиток пальця, знайдений на місці вчинення кримінального правопорушення, можна сфотографувати та відправити до експертно-криміналістичного центру безпосередньо за допомогою дрона. Також, дуже корисне використання при важкості отримання зразків для експертизи з практичних причин (отримання високоякісних цифрових фотографій місць зіткнень в режимі реального часу, коли транспортні засоби та уламки все ще знаходяться на місці події, дуже корисно для дуже швидкої оцінки місця події та звільнення місця події й скорочення періоду перекриття доріг, уникаючи заторів на дорогах) [286; 242, с. 54].

Як наголошують Чернявський С. С., Тичина Д. М., Перцев Р. В. використання БПЛА в процесі криміналістичного картографування не тільки підвищить точність даних, що збираються, але і стане способом поліпшення представлення цих даних більш професійним і точним чином. Компактність, мобільність і висока роздільна здатність відео зображення в реальному часі дозволяє досліджувати великі території за невеликий проміжок часу. Використання БПЛА може мінімізувати «забруднення» сторонніми слідами самого місця події, а також скласти карту і вивчити конкретне місце перед його відвідуванням. Встановлення різних датчиків та приладів, у тому числі термальних (інфрачервоних) відеокамер на БПЛА дозволить бачити те, що не можна побачити неозброєним оком. Невидиме теплове випромінювання або відбите об'єктами незалежно від умов видимості та часу доби. Таким чином, дослідження місцевості з використанням термальних відеокамер може полегшити завдання криміналістам у пошуку певних предметів на місці події, або людей на великій площі чи у важкодоступній місцевості. Також, важливо, представлення тривимірного зображення в залі суду під час судового процесу

дозволить більш точно показати картину самого місця події, та наочно подати всі речові докази, зафіксовані на місці події. Дані кроки зможуть вивести криміналістику на її новий рівень [257, с. 10].

- 3D-сканери – для цифрової реконструкції кабінету, коридору, службового автомобіля.

Інноваційні технології дедалі активніше впроваджуються у криміналістичну практику, зокрема під час розслідування тяжких злочинів, як-от умисні вбивства. Одним з таких технологічних інструментів є метод тривимірного сканування (3D-сканування) місця події, який забезпечує високоточне, візуально об'єктивне і цифрово збережене зображення обстановки та розташування речових доказів на момент первинного огляду.

3D-сканування – це процес створення просторової цифрової моделі об'єкта або місця за допомогою лазерних чи фотограмметричних сканерів. У контексті криміналістики використовується лазерне сканування, що дозволяє фіксувати мільйони точок у просторі (point cloud), формуючи точну геометричну картину місця події з прив'язкою до координат. Отримана модель може бути використана для подальшого аналізу, моделювання траєкторії пострілу, позицій жертв і підозрюваних, а також для представлення в суді [142, с. 142].

Об'єктивність і точність: 3D-модель місця події мінімізує ризик втрати інформації та суб'єктивної інтерпретації огляду. Можливість подальшого вивчення: цифровий запис дозволяє в будь-який момент «повернутись» до місця події без повторного огляду. Моделювання подій: на основі тривимірної моделі можна реконструювати динаміку злочину, зокрема переміщення осіб, напрямок і кут пострілу.

Судове представлення: 3D-моделі ефективно використовуються під час судових засідань як візуальний доказ, зрозумілий навіть нефахівцям.

Використання технологій 3D-сканування у кримінальному процесі України не заборонене і прямо відповідає принципу повноти та об'єктивності фіксації обставин місця події (ч. 2 ст. 237 КПК України). Крім того, наказ МВС № 1395 від 06.11.2015 р. «Про затвердження Інструкції про порядок залучення

працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події» дозволяє застосування технічних засобів для фіксації обстановки на місці події, включаючи фото- та відеозйомку, до яких логічно віднести і 3D-візуалізацію [172].

Попри переваги, метод має низку обмежень: висока вартість обладнання; необхідність підготовки спеціалістів; потреба в забезпеченні цифрової безпеки даних; іноді – складність правового закріплення нових типів візуальних доказів у суді [49].

Застосування 3D-сканування в розслідуваннях перевищення влади або службових повноважень правоохоронцями із застосуванням зброї чи спеціальних засобів істотно підвищує якість криміналістичного аналізу, дозволяє ефективніше реконструювати хід подій та аргументовано представляти матеріали в суді. В умовах цифровізації правосуддя впровадження подібних технологій має стати невід'ємним елементом слідчої тактики в справах про тяжкі злочини;

- інфрачервоні фільтри – виявлення прихованих біологічних слідів;
- цифрові платформи типу FARO або RealityCapture – для подальшого аналізу обстановки в судовому процесі [277, с. 55].

Інноваційні підходи сприяють зменшенню суб'єктивізму під час інтерпретації подій, особливо в разі протидії розслідуванню або знищення доказів.

Таким чином, варто наголосити, що у процесі розслідування перевищення влади або службових повноважень правоохоронцями із застосуванням зброї чи спеціальних засобів, огляд виступає ключовим джерелом об'єктивної інформації. Його результативність залежить від дотримання принципів тактичної гнучкості, процесуальної законності, технічної оснащеності та участі фахівців. Окреме значення має вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між виявленими слідами й механізмом правопорушення, що дозволяє не лише підтвердити, але й спростувати версії учасників подій.

Тактика проведення огляду як слідчої (розшукової) дії потребує не лише точності, а й технічного оснащення, залучення експертів та суворого дотримання процесуальної форми. Від належного проведення огляду залежить як доказова база, так і справедливість розгляду справи в суді. Подальший розвиток методик огляду та інтеграція цифрових інструментів сприятимуть підвищенню об'єктивності слідчих (розшукових) дій.

3.2. Допит

Допит є ключовим слідчим інструментом у кримінальних провадженнях; базовим засобом одержання доказової інформації, що має вирішальне значення для встановлення обставин події, з'ясування мотивів та цілей вчинення дій, а також правильної кваліфікації злочину. Особливої ваги така слідча (розшукова) дія набуває у типових слідчих ситуаціях, які виникають на початковому етапі розслідування перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронних органів, а дій посадових осіб поєднані із застосуванням вогнепальної зброї або спеціальних засобів. У таких випадках допит має подвійну функцію – як інструмент отримання доказів, так і засіб забезпечення процесуальної справедливості. Складність полягає у високому рівні правової захищеності підозрюваного, його обізнаності з тактикою слідчих (розшукових) дій та потенційному зловживанні правом на мовчання.

У відповідності до ст. 224 КПК України, допит проводиться за місцем проведення досудового розслідування або в іншому місці за погодженням із особою, яку мають намір допитати [106]. Організація та порядок проведення допиту в межах досудового розслідування закріплені у ст. ст. 65, 95–97, 133, 223–226, 232, 256, 615 КПК України [106]. Допит виступає ключовою слідчою (розшуковою) дією, що забезпечує: встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення; своєчасне формулювання слідчих версій; одержання інформації про учасників злочинного угруповання та їхніх

керівників; визначення послідовності та тактики проведення інших процесуальних дій [237, с. 182]. До загальних завдань допиту належать: збирання доказів у межах кримінального провадження; встановлення об'єктивної істини; перевірка слідчих версій, сформульованих на початкових етапах розслідування; з'ясування фактичних даних щодо підготовки, вчинення та приховування злочину; встановлення умов, які сприяли або перешкоджали протиправній діяльності; одержання відомостей про особу правопорушника, його соціальні зв'язки та можливих співучасників; вжиття заходів профілактичного характеру тощо [93, с. 309].

На наш погляд, головне завдання допиту полягає у здобутті й належній фіксації показань від осіб, які є учасниками кримінального провадження або володіють інформацією щодо підготовки, вчинення чи приховування кримінального правопорушення, що має істотне значення для ходу розслідування [25, с. 44]. Особливу увагу при цьому слід приділити тактичним особливостям допиту таких категорій учасників кримінального провадження як потерпілі, підозрювані, свідки, з огляду на специфіку кримінальних протиправних діянь, що розслідуються.

Предмет допиту конкретизується в залежності від процесуального положення допитуваного. Тому, В. О. Коновалова обґрунтовано відносить до предмету допиту, також встановлення обставин, що сприяли перевірці отриманих свідчень в процесі допиту або після його закінчення, а також перевірці інших доказів по справі [72, с. 16-17].

Допит є слідчою (розшуковою) дією під час якої отримується такий різновид доказів, як показання. Відповідно до ст. 95 КПК України, показання – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження [106].

Допит є однією з найпоширеніших та найінформативніших слідчих (розшукових) дій, яка забезпечує отримання значної частини доказової

інформації, необхідної для встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні [214, с. 29]. В. К. Весельський справедливо зауважує, що «...отримання інформації, яка зберігається в пам'яті особи, причетної до обставин події, неможливе без безпосереднього спілкування з нею у формі допиту» [32, с. 26].

Тактика проведення допиту значною мірою залежить від процесуального статусу особи, яка допитується. Побуває хибне уявлення про те, що свідки й потерпілі зазвичай надають правдиві свідчення, тоді як підозрювані або обвинувачені завжди прагнуть приховати істину. Проте досвід кримінального провадження свідчить про різноманітність форм і ступенів достовірності показань незалежно від процесуального становища особи.

У науковій літературі існують численні визначення поняття «допит». Так, Ю. М. Черноус розглядає допит як слідчу (розшукову) дію, сутністю якої є одержання від особи відомостей, що мають значення для кримінального провадження [86, с. 443]. В. Ю. Шепітько підкреслює, що допит – це регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес комунікації між учасниками провадження, спрямований на встановлення фактів, важливих для з'ясування істини [88, с. 252]. В. В. Копча поділяє подібну точку зору, розглядаючи допит як дію, що передбачає отримання значущої інформації [79, с. 171]. Л. Д. Удалова, у свою чергу, акцентує увагу на вербальній природі допиту, зазначаючи, що його мета – передача та отримання уявних образів, які є формою суб'єктивного відображення подій. Вона також наголошує, що як показання свідків, так і підозрюваних можуть мати різні рівні достовірності – від повністю правдивих до завідомо неправдивих [249, с. 193].

Таким чином, ефективна реалізація тактики допиту вимагає урахування не лише процесуального статусу допитуваного, а й характеру слідчої ситуації – конфліктної або безконфліктної.

На перший погляд, допит може сприйматися виключно як джерело інформації. Однак у практиці слідчої діяльності він є однією з найскладніших

слідчих дій, яка потребує від слідчого високого рівня професійної підготовки, глибоких знань з психології, комунікації та кримінального процесу [32, с. 5]. Успішність допиту обумовлена не лише дотриманням встановлених процесуальних норм, а й умінням правильно обирати й застосовувати відповідні тактичні прийоми [71, с. 25].

Допит завжди є процесом інформаційного обміну між слідчим і допитуваним. Його складність полягає в тому, що останній часто прагне не тільки надати інформацію, а й отримати додаткові дані про хід слідства, його напрям і цілі. Отже, допит слід розглядати як складний двосторонній комунікативний процес, в якому реалізується як функція одержання доказів, так і тактична взаємодія сторін.

В. П. Бахін слушно зазначає, що допит одночасно виступає джерелом доказів для слідчого і засобом захисту для підозрюваного або обвинуваченого. У цьому контексті він набуває рис змагання інтересів, що зумовлює необхідність подолання протидії з боку допитуваного [15, с. 3].

До ключових тактичних прийомів допиту, що широко застосовуються у правоохоронній практиці, належать:

- встановлення психологічного контакту між слідчим і допитуваним;
- надання можливості викласти показання у формі вільної розповіді;
- цілеспрямована постановка запитань;
- створення емоційної або психологічної напруги;
- варіювання темпу допиту залежно від поведінки підозрюваного;
- уважне спостереження за зовнішніми проявами поведінки допитуваної особи;
- пред'явлення доказів, що підтверджують причетність до кримінального правопорушення;
- використання ефекту раптовості;
- стимулювання відновлення забутої інформації в пам'яті допитуваного;
- формування уявлення про обізнаність слідчого щодо всіх обставин справи;

- виклад альтернативної слідчої версії перебігу подій;
- свідоме приховування обсягу знань слідчого про справу;
- експлуатація конфліктів між членами злочинної групи;
- застосування сучасних науково-технічних засобів [84, с. 315].

Слідчий завжди стикається з необхідністю правильно обрати тактичні прийоми, які забезпечать ефективне досягнення мети допиту [90, с. 294]. Водночас набагато більшого значення набуває не лише окреме використання прийомів, а їхнє вдале поєднання, а також своєчасний перехід від одного прийому до іншого.

Тактичні прийоми можуть передбачати:

- точне формулювання запитань та продуману їхню послідовність відповідно до логіки допиту;
- емоційне забарвлення спілкування, що створює відповідну атмосферу (виклик співчуття, обурення, довіри тощо);
- роз'яснення допитуваному окремих положень кримінального та кримінального процесуального законодавства, включаючи можливі правові наслідки його поведінки;
- демонстрацію речових доказів, висновків експертиз, показань інших осіб;
- пропозицію викласти власну версію подій у письмовій формі;
- вибір слідчим оптимального стилю поведінки та темпу ведення допиту;
- повідомлення релевантної інформації, яка безпосередньо стосується предмета кримінального провадження [90, с. 294].

Загалом ефективність допиту значною мірою залежить від гнучкого та обґрунтованого застосування комплексу тактичних прийомів у поєднанні з особистими якостями слідчого, його професійною інтуїцією та вмінням адаптуватися до конкретної ситуації.

Таким чином, варто наголосити, що допит традиційно вважається однією з найбільш інформативних слідчих (розшукових) дій, у процесі якої отримуються різнопланові та значущі відомості щодо обставин вчинення

злочину, а також особи, яка його вчинила. Його інформаційна цінність полягає в можливості встановлення причинно-наслідкових зв'язків, перевірки та уточнення інших доказів, а також формування цілісної картини кримінального правопорушення.

У кримінальних провадженнях щодо перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронних органів допит проводиться стосовно кількох категорій осіб, кожна з яких має свою процесуальну та доказову специфіку. До основних суб'єктів допиту належать потерпілі, свідки (у тому числі заявники) та підозрювані. Допит потерпілих і свідків, як правило, має на меті з'ясування фактичних обставин події, характеру застосованих працівниками правоохоронного органу заходів, наявності чи відсутності законних підстав для застосування сили або спеціальних засобів, а також наслідків таких дій.

У випадках, коли під час досудового розслідування або розгляду справи в суді було призначено та проведено відповідні судові експертизи (наприклад, судово-медичну, трасологічну, балістичну тощо), може виникнути необхідність у допиті експерта з метою уточнення методики, результатів чи висновків експертного дослідження. Такий допит допускається як на стадії досудового розслідування (ст. 224 КПК України), так і під час судового розгляду (ст. 352 КПК України), і є важливим інструментом для критичної оцінки достовірності та повноти експертного висновку.

Доцільно зазначити, що допит у межах кримінальних проваджень зазначеної категорії має як позитивні, так і негативні особливості. Серед чинників позитивного характеру, які сприяють створенню сприятливої слідчої ситуації під час проведення допиту, доцільно виокремити наступні:

- Підвищена суспільна увага до справ про перевищення влади, що, як правило, спонукає потерпілих, свідків та громадськість до більш активної співпраці зі слідством;

- Наявність відеозаписів, аудіозаписів або матеріалів із камер спостереження, що дозволяє оперативно спростовувати або підтверджувати показання допитуваних осіб;
- Залучення представників громадського контролю, ЗМІ або адвокатів потерпілих, що часто сприяє підвищенню рівня об'єктивності та добросовісності у процесі допиту;
- Можливість використання спеціалізованих методик психологічного аналізу поведінки підозрюваних правоохоронців, з урахуванням їхнього професійного досвіду, знань і навичок;
- Наявність у потерпілих або очевидців чіткого мотиву повідомити правду, зумовленого прагненням до справедливості, особливо у випадках, коли внаслідок перевищення повноважень настали тяжкі наслідки (поранення, смерть, приниження гідності тощо).

До таких Д. А. Бондаренко також відніс, й можливість відшукування негативних обставин (прорахунків які були допущені) при проведенні інших (раніше проведених) слідчих дій, перевірочних заходів та доопрацювання їх в ході допиту; наявність можливості підготовки (планування) до допиту, вибірковий підхід до застосування тих чи інших тактичних комбінацій чи тактичних прийомів допиту; проведення допиту-інсценування з відповідним зашифруванням його цілей [22, с. 10].

Однак попри наявність наведених сприятливих чинників, проведення допиту у зазначених провадженнях нерідко супроводжується низкою негативних обставин, які ускладнюють процес отримання достовірних свідчень. Серед них:

- Змова або кругова порука серед правоохоронців, що унеможлиблює отримання правдивої інформації від співробітників, які стали свідками перевищення повноважень;
- Наявність професійної обізнаності підозрюваних у тактичних прийомах допиту, що дозволяє їм ухилятися від прямих відповідей, маніпулювати фактами або симулювати неінформованість;

- Психологічний тиск або страх з боку свідків, особливо якщо вони мають залежність від правоохоронної системи або побоюються можливих наслідків у разі викриття правди;

- Формальне або упереджене ставлення окремих слідчих до розслідування проти колег, що може знижувати ефективність тактичного планування допиту;

- Відсутність довіри потерпілих до системи правосуддя, що негативно позначається на повноті та щирості їхніх свідчень, особливо на ранніх етапах слідства.

До чинників, що негативно впливають на формування несприятливої слідчої ситуації та обумовлюють необхідність використання відповідних тактичних прийомів під час допиту, також слід віднести й такі обставини:

- Наявність активної протидії встановленню об'єктивної істини з боку осіб, зацікавлених у викривленні або приховуванні фактичних обставин кримінального правопорушення;

- Надання завідомо неправдивих показань підозрюваними чи обвинуваченими як під час попередньої перевірки, так і в ході досудового розслідування;

- Свідоме викривлення фактів свідками, які можуть діяти під впливом зовнішнього тиску, особистих зв'язків або з мотивів солідарності з працівниками правоохоронних органів;

- Сумлінна омана деяких свідків, що виникає внаслідок викривленого сприйняття подій або психологічних факторів (наприклад, стресу, впливу ЗМІ тощо);

- Конфліктний характер комунікативної ситуації під час проведення допиту, що може бути зумовлений ворожим ставленням допитуваного до слідчого, недовірою до органів розслідування або емоційною напругою [256, с. 189].

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень, пов'язаних із перевищенням влади або службових повноважень працівниками правоохоронних органів, дав змогу виявити низку системних недоліків, характерних для тактики проведення

допитів у таких категоріях справ. До найпоширеніших із них, на нашу думку, належать: невстановлення слідчим під час першочергових допитів ключових обставин, що мають істотне значення для формування повної доказової бази та встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні (57%); поверхнєве опрацювання інформації, наданої допитуваними, коли навіть мінімальні уточнюючі запитання могли б виявити суперечності або свідомо неправдиві свідчення, надані підозрюваним чи іншими особами (41%); недостатнє розуміння слідчим посадових обов'язків допитуваної особи, що ускладнює правильну інтерпретацію її дій або бездіяльності в контексті складу злочину (38%); невпевнене володіння спеціальною термінологією, що використовується у службовій сфері або у внутрішньовідомчих нормативних документах, унаслідок чого виникають труднощі у формулюванні питань, правильному розумінні відповідей та фіксації встановлених обставин (21%).

Такі недоліки не лише знижують доказову цінність допиту як слідчої (розшукової) дії, але й можуть створити передумови для оскарження результатів досудового розслідування, зокрема при розгляді в суді. Ефективне планування та проведення допиту у кримінальних провадженнях про перевищення влади із застосуванням зброї чи спецзасобів потребує не лише дотримання загальних криміналістичних вимог, але й глибокого урахування психологічних і соціальних факторів, які впливають на поведінку допитуваних. У зв'язку з цим виникає необхідність у вдосконаленні тактичних підходів до допиту у справах даної категорії, з урахуванням особливостей посадової діяльності фігурантів, юридичних тонкощів посадової компетенції та комунікативної чутливості допитуваних осіб.

Варто також наголосити, що допит у кримінальних провадженнях щодо перевищення влади або службових повноважень правоохоронцями із застосуванням зброї чи спеціальних засобів є не лише формальним елементом досудового розслідування, а одним з найважливіших засобів встановлення об'єктивної істини. Його успішність залежить від вміння слідчого поєднати

глибоке знання кримінального процесу із психологічною підготовкою, а також застосуванням ефективних тактичних прийомів.

Враховання професійної деформації допитуваного, можливих проявів відомчої лояльності та схильності до викривлення інформації потребує особливої уваги до змісту показань, їх послідовності та відповідності іншим доказам у справі. Особливої актуальності набуває необхідність фіксації психологічного стану потерпілих та свідків, аналіз мотивації дій службовця, а також сувора перевірка законності та пропорційності застосування сили чи спецзасобів.

Таким чином, грамотно організований допит сприяє не лише збиранню достовірних доказів, але й гарантує дотримання принципів законності, неупередженості та справедливості в умовах потенційно конфліктних і суспільно резонансних кримінальних проваджень. Наприклад, у справі № 757/18590/20-к (Печерський районний суд м. Києва, ухвала від 12.10.2021 р.) встановлено, що працівник поліції застосував спецзасіб без належної правової підстави, внаслідок чого потерпілому було завдано тілесних ушкоджень. Під час допиту один зі свідків – патрульний, що перебував на місці події, відмовився від надання показань, посилаючись на норми ст. 63 Конституції України. Водночас відеозапис з боді камери дозволив встановити, що свідок надавав вказівки щодо застосування сили, що в подальшому стало підставою для повідомлення йому про підозру. Це засвідчує важливість поєднання тактики допиту з аналізом цифрових доказів [225].

Особливість допиту в зазначеній категорії проваджень полягає в необхідності поєднання юридичної чіткості із психологічною компетентністю. Це обумовлено не лише високою правовою відповідальністю за процесуальні помилки, а й специфікою суб'єктного складу – часто йдеться про службових осіб, які мають навички протидії слідчим діям, орієнтуються в кримінальному процесі, здатні до симуляції, узгодження показань із колегами, використання службової солідарності.

У ході допиту потерпілих, свідків, а також самого правоохоронця, доцільно встановлювати:

- Ініціативність дій щодо застосування сили – чи перевищували вони допустиму межу, передбачену законами та службовими інструкціями (зокрема, Законом України «Про Національну поліцію» [179] та наказом МВС № 318 від 28.07.2017 [173]).
- Фактичну наявність загрози життю чи здоров'ю, що могла обґрунтувати застосування зброї або спецзасобів (ст. 43 КК України – необхідна оборона).
- Психоемоційний стан учасників події – як потерпілих, так і правоохоронців, з урахуванням ймовірності афекту, стресу, зловживання службовим становищем.
- Зміст та правомірність наказів, якщо вони мали місце, – чи не було дій, що виходили за межі повноважень, зокрема у випадку невідкладних обставин без належного документування рішень вищого керівництва.
- Ознаки фізичного або морального насильства, що не відповідають обставинам інциденту та є проявами свавілля чи зловживання владою.

Підозрюваний. Наукові дослідження, присвячені тактиці допиту підозрюваних у кримінальних провадженнях щодо перевищення влади із застосуванням зброї або спеціальних засобів працівниками правоохоронних органів, є обмеженими. Проте, існують загальні методичні матеріали, які можуть бути корисними для розуміння цього питання.

Допит працівника правоохоронного органу, підозрюваного у перевищенні влади, повинен проводитися з урахуванням презумпції невинуватості (ст. 17 КПК України), але водночас – із дотриманням тактичної спрямованості виконання завдань кримінального провадження у відповідності кримінального процесуального законодавства. У ході досудового розслідування кримінальних проваджень відповідної категорії тактика допиту підозрюваних, які є працівниками правоохоронних органів, відіграє особливу роль та визначається сукупністю специфічних чинників, зокрема: а) переважанням у матеріалах провадження непрямих доказів; б) особливим правовим статусом суб'єктів

кримінальних правопорушень цієї категорії; в) специфікою професійної діяльності підозрюваних у межах правоохоронних функцій; г) обізнаністю таких осіб щодо методів і тактики розслідування кримінальних проваджень; д) активним протистоянням встановленню об'єктивної істини [75, с. 22]. Сукупність усіх цих чинників і визначає специфіку та складність слідчої (розшукової) дії.

Важливо виявляти суперечності між показаннями та іншими доказами, такими як:

- відеозаписи з боді камер (як передбачено ч. 9 ст. 11 Закону «Про Національну поліцію» [179]),
- висновки судових експертиз (наприклад, трасологічних, судово-медичних),
- дані огляду місця події,
- показання сторонніх очевидців (які можуть бути менш упередженими, ніж колеги обвинуваченого).

У таких провадженнях підозрювані, як правило, мають досвід у проведенні допитів, добре орієнтуються у правових механізмах, що значно ускладнює отримання від них достовірної інформації. Тому, у випадках, коли працівники правоохоронних органів підозрюються у перевищенні влади із застосуванням зброї або спеціальних засобів, важливо враховувати специфіку таких проваджень. Зокрема, слід звертати увагу на:

- Забезпечення прав підозрюваного: необхідно гарантувати дотримання прав підозрюваного, включаючи право на захист та право не свідчити проти себе.
- Об'єктивність та неупередженість: допит має проводитися з урахуванням принципу неупередженості, особливо враховуючи можливий конфлікт інтересів у справах, де фігурують працівники правоохоронних органів.
- Документування процесу: важливо ретельно фіксувати хід допиту, зокрема за допомогою аудіо- та відеозапису, щоб забезпечити прозорість та можливість перевірки дій слідчих.

Такі рекомендації базуються на загальних принципах кримінального процесуального права та можуть бути адаптовані до конкретних обставин кожного провадження [48].

Наприклад, у 2021 році слідчими ДБР було відкрито кримінальне провадження за фактом перевищення службових повноважень працівником патрульної поліції (ст. 365 КК України). Під час затримання водія, що нібито не зупинився на вимогу, поліцейський відкрив вогонь по колесах автомобіля, одна з куль рикошетом поранила пасажира. Під час допиту поліцейського слідчий зосередився на встановленні:

- Чи була реальна загроза життю поліцейського чи інших осіб?
- Чи мав він можливість зупинити транспортний засіб іншим способом?
- Які внутрішні інструкції регулюють порядок застосування зброї в подібних ситуаціях?

Показання поліцейського не збіглися з записами боді камер, що дало підстави вважати дії такими, що виходять за межі необхідної оборони та службових повноважень [221].

Допит у вказаних справах потребує ретельної підготовки:

- Аналіз службових обов'язків підозрюваного та умов, у яких була застосована сила;
- Оцінка відео- й аудіоматеріалів (з камер спостереження, боді камер, мобільних пристроїв);
- Формування тактичної моделі поведінки: обрання оптимального моменту допиту, враховуючи психологічний стан підозрюваного;
- Залучення психолога або профайлера, якщо ситуація має ознаки стресової поведінки, агресії чи відмови від співпраці.

На основі криміналістичної тактики [266; 79], розглянемо детальніше основні етапи допиту, надамо рекомендації та окреслимо тактичні прийоми.

Початковий етап. Ефективність допиту у справах про перевищення влади працівниками правоохоронних органів безпосередньо залежить від належної підготовки до його проведення. Тактика підготовки включає сукупність дій,

спрямованих на формування доказової бази, вибір оптимального часу, місця, обстановки допиту, а також забезпечення умов для фіксації отриманої інформації. До основних підготовчих заходів належать:

- Вивчення нормативно-правових актів, які регламентують обсяг владних чи службових повноважень допитуваної особи. Сюди входить аналіз законів, підзаконних актів, посадових інструкцій, відомчих наказів, а також роз'яснень профільних органів, що конкретизують умови правомірного застосування сили, спецзасобів чи обмеження прав громадян.

- Вилучення та аналіз службової документації, яка становить основу доказової бази, за можливості – із залученням відповідного фахівця (спеціаліста у галузі адміністративної діяльності, документообігу, психології, криміналістики тощо). Це дозволяє уточнити межі компетенції особи та характер її рішень.

- Складання переліку документів, що плануються до пред'явлення як речові докази, та орієнтовне визначення доцільного етапу їх пред'явлення під час проведення допиту (з метою досягнення тактичного ефекту, спростування неправдивих свідчень або з'ясування суперечностей).

- Проведення допитів потерпілих та свідків, отримання від них доказової інформації з подальшим її процесуальним оформленням (у тому числі за допомогою відеозапису, детального протоколювання, складання схематичних зображень, карт тощо).

- Орієнтовне визначення часу та способу використання отриманих свідчень як доказів у допиті підозрюваного, з урахуванням динаміки розвитку допитної ситуації та прогнозування тактичних варіантів поведінки допитуваної особи.

- Прийняття рішення щодо визначення місця, часу та умов проведення допиту особи, причетної до вчинення злочину. Обирається найбільш сприятливий варіант, який дозволяє контролювати перебіг допиту, запобігти впливу сторонніх чинників і забезпечити безпечну процесуальну атмосферу.

– Підготовка техніко-криміналістичних засобів фіксації ходу допиту – відеокамери, диктофони, спеціальні протокольні бланки, мультимедійні пристрої, які забезпечують належну фіксацію ключових моментів (зокрема при виявленні ознак самообмови, протидії або спроб маніпуляції).

– Виклик потерпілих і свідків на той самий день, що й допит підозрюваного, у разі можливої необхідності проведення очної ставки, що дозволяє оперативно усунути суперечності у показаннях і забезпечити їх безпосереднє порівняння.

Також, створення довірчої атмосфери; демонстрація поваги до службового статусу; запобігання конфронтації.

Робочий (основний) етап. Доцільно дотримуватися наступного алгоритму:

– Організація допиту у формі вільної розповіді. На початковому етапі слід надати допитуваному можливість вільно викласти свою версію подій без переривань, що дозволяє встановити рівень його інформованості, психологічний стан, а також виявити внутрішні суперечності в показаннях.

– Постановка уточнюючих, деталізуючих та доповнюючих питань. Після завершення вільної розповіді допитуваного слідчий формулює запитання, спрямовані на з'ясування незрозумілих або неповних моментів, виявлення потенційної неправдивої інформації та деталізацію хронології подій.

– Пред'явлення документів, що мають статус речових доказів. Слідчий пред'являє допитуваному відповідні документи (накази, акти, журнали обліку зброї, рапорти тощо), при цьому процесуально вірно фіксує пояснення останнього щодо їх змісту, походження, достовірності та обставин, що супроводжували їх створення чи підписання.

– Пред'явлення свідчень потерпілих або свідків. У разі необхідності допитуваному пред'являються процесуально оформлені показання інших учасників провадження (наприклад, потерпілих, які вказують на факт перевищення службових повноважень). Така тактична дія має значний

психологічний ефект і часто спонукає до надання більш ширих або уточнених свідчень.

– Фіксація реакції та пояснень допитуваного.

Усі висловлювання, коментарі або спростування з боку допитуваного щодо пред'явлених доказів чи свідчень мають бути детально та процесуально вірно зафіксовані у протоколі допиту.

– Ознайомлення допитуваного з результатами фіксації допиту. За наявності відеозапису допиту, слід забезпечити його перегляд допитуваним для підтвердження достовірності зафіксованих даних, що також може мати профілактичний ефект з точки зору недопущення подальшого оскарження результатів допиту.

– Прийняття рішення про проведення очної ставки.

Якщо між показаннями допитуваного та інших осіб (потерпілих, свідків) є суттєві суперечності, слідчий приймає рішення про проведення очної ставки відповідно до вимог ст. confrontatio (ст. 224, 225, 226 КПК України). Очна ставка є ефективним інструментом для встановлення істини у спірних обставинах.

Також доречним є використання прямих і непрямих запитань для встановлення послідовності подій; конфронтація з доказами (показами очевидців, матеріалами відеофіксації), у разі суперечливих відповідей; уточнення мотивів дій – чи дійсно було перевищення влади або йшлося про необхідну оборону, виконання наказу, самозахист.

Завершальний етап:

- Узагальнення та фіксація найважливіших показів;
- Надання підозрюваному можливості внести доповнення;
- Важливо уникати тиску, психологічного примусу чи провокацій.

Наприклад, у кримінальному провадженні № 761/2368/21 працівник поліції застосував гумовий кийок поза межами службової необхідності, чим спричинив потерпілому тілесні ушкодження. Під час допиту підозрюваний посилався на стресову ситуацію та необхідність самозахисту. Слідчий

ефективно застосував тактику демонстрації відеозапису з боді камери, яка суперечила показам. Це дозволило встановити неправдивість свідчень [231].

У практиці допиту рекомендується застосування методів когнітивного інтерв'ю, технік уточнення та розширення відповідей, постановка запитань відкритого типу, що дозволяють отримати більше інформації та виявити логічні або часові невідповідності [276].

Підозрювані працівники правоохоронних органів можуть демонструвати занижену емоційність, раціоналізацію власних дій, або, навпаки, проявляти агресію й демонструвати недовіру. Рекомендується застосовувати прийоми когнітивного інтерв'ювання, методи ситуативної реконструкції, паралельне опрацювання версій. Не менш важливо враховувати можливу корпоративну солідарність у межах відомства. Така солідарність часто перешкоджає встановленню істини, особливо якщо йдеться про спільні дії декількох співробітників. У зв'язку з цим допит доцільно проводити в умовах мінімального тиску – без присутності колег, з відеофіксацією, в ізольованому приміщенні, бажано із залученням незалежних фахівців (психолога, адвоката, експерта-криміналіста).

Особливої уваги потребує допит у випадках застосування вогнепальної зброї, де слідчому важливо встановити:

- чи був попереджувальний постріл, відповідно до інструкцій МВС;
- напрям стрільби і локалізацію вогнепального ураження;
- чи мав правоохоронець можливість використати менш небезпечні альтернативи, як-то сльозогінний газ, кийки, фізичний вплив тощо.

Судова практика, зокрема рішення у справі № 91507581 [220], підтверджує необхідність детального допиту як умови обґрунтованого висновку щодо наявності ознак перевищення влади. У цій справі суд дійшов висновку, що працівник поліції навмисно перевищив межі необхідного при затриманні особи, завдавши тілесних ушкоджень за відсутності загрози, попри надані ним виправдання під час допиту.

У випадках, коли під час досудового розслідування встановлюються ознаки протидії з боку підозрюваного або інших зацікавлених осіб, виникає необхідність у застосуванні комплексу тактичних і процесуальних заходів, спрямованих на нейтралізацію таких дій [240, с. 104]. Зокрема, пропонується впровадження наступної програми:

1. Забезпечення збереження слідчої таємниці, зокрема шляхом обмеження доступу до матеріалів кримінального провадження сторонніх осіб, здійснення опитувань у закритому режимі, заборони несанкціонованого копіювання протоколів допитів тощо.

2. Вжиття заходів щодо попередження, виявлення та подолання завідомо неправдивих показань, обмови або самообмови підозрюваного, у тому числі через порівняльний аналіз показань із іншими джерелами доказів, застосування технічних засобів фіксації допиту (відео-, аудіозапис), а також активне використання уточнюючих і контрольних-перевірочних запитань.

3. Запобігання зміні показань та відмові від раніше наданих свідчень, шляхом оперативного закріплення показань належним процесуальним шляхом, ретельної відеофіксації допиту, а також залучення психолога для виявлення ознак тиску на допитуваного.

4. Контроль за дотриманням процесуального порядку під час складання протоколу допиту, з метою виключення формальних порушень, які можуть бути підставою для визнання показань недопустимими доказами. Особлива увага має приділятися точному фіксуванню питань і відповідей, запобіганню редагуванню або узагальненню свідчень слідчим.

5. Недопущення фальсифікації матеріалів протоколу допиту, що забезпечується обов'язковою участю адвоката, використанням технічних засобів фіксації, підписуванням кожної сторінки протоколу допитуваним та свідками, а також належним зберіганням матеріалів справи.

6. Подолання протидії з боку захисника під час допиту, яка може проявлятися у навмисному перериванні слідчих дій, спробах дезорганізації допиту або впливу на підозрюваного. У таких випадках слідчий має керуватись

положеннями ч. 5 ст. 44 та ст. 223 КПК України щодо порядку участі захисника, а також фіксувати всі процесуальні порушення з його боку.

7. Запобігання та нейтралізація відмови підозрюваного від надання показань, що може передбачати застосування тактичних прийомів мотиваційного характеру (роз'яснення переваг співпраці зі слідством, формування довірчої атмосфери), за умови безумовного дотримання ст. 63 Конституції України та ст. 42 КПК України.

8. Подолання ухилення підозрюваного від явки на допит, що здійснюється шляхом направлення відповідних повісток, звернення до суду із клопотанням про привід (ст. 139 КПК України), тимчасове обмеження у праві виїзду за кордон, а також застосування інших передбачених законом заходів забезпечення кримінального провадження.

Отже, правильно організований допит є не лише процесуальним обов'язком, а й потужним інструментом з'ясування істини, який дозволяє викрити суперечності, встановити реальні мотиви дій службовців і гарантувати дотримання принципів законності, неупередженості та прав людини у досудовому розслідуванні.

Варто наголосити, що тактика допиту підозрюваного у кримінальних провадженнях про перевищення влади із застосуванням зброї або спеціальних засобів має бути гнучкою, обґрунтованою й юридично бездоганною. Поряд із традиційними методами допиту, доцільно застосовувати новітні тактичні прийоми та враховувати психологічні особливості правопорушника. Основними критеріями ефективності є повнота показів, їхня узгодженість із іншими доказами та дотримання прав людини.

Свідок. У межах досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 365 Кримінального кодексу України (перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу із застосуванням зброї або спеціальних засобів), важливе значення має якісна побудова допиту свідків (заявників).

Наприклад, у 2020 р. в одному з районних відділів поліції Київської області було зафіксовано застосування надмірної сили до особи, яка не чинила активного опору під час затримання. Допити свідків-поліцейських виявили корпоративну солідарність: всі давали однакові формалізовані показання. Лише після залучення відео з камер спостереження в коридорах відділу один зі свідків зізнався, що бачення ситуації було навмисне спотворене з метою прикриття колеги. Тактика слідчого полягала у проведенні одночасних допитів двох і більше осіб з демонстрацією відеоматеріалів, постановкою уточнюючих питань та застосуванням когнітивного інтерв'ю [217].

До кола свідків, які підлягають обов'язковому допиту у провадженнях зазначеної категорії, відносяться:

- а) особи, яким відомі фактичні обставини вчинення перевищення повноважень (очевидці, співробітники, працівники медичних установ, інші присутні);
- б) безпосередні керівники підозрюваних, які можуть надати інформацію щодо особистих та професійних якостей фігурантів справи, рівня дисципліни, попередніх випадків порушення службової субординації, застосування зброї або спецзасобів;
- в) особи, у чийх інтересах були вчинені протиправні дії з перевищення службових повноважень – їхні свідчення мають суттєве значення для встановлення мотиву злочину, потенційної корисливої складової або службової заангажованості.

Допит має бути спрямований на виявлення обставин вчинення правопорушення, характеру та правової природи дій службової особи, а також наслідків таких дій. Зокрема, доцільно з'ясувати такі відомості:

Щодо обставин вчинення перевищення влади:

- коли, ким і яким чином було вчинено перевищення повноважень;
- у чому конкретно полягала суть неправомірної діяльності службової особи;

- чи була особа на той момент озброєна, чи мала при собі спеціальні засоби;
- які саме засоби або зброя були видані, коли і де це відбулося;
- скільки боєприпасів отримано службовою особою, та чи були вони повернуті у повному обсязі;
- коли, де і кому було повернуто зброю, боєприпаси та спецзасоби;
- чи мали місце факти втрати або несанкціонованого використання зброї;
- чи були задокументовані витрати боєприпасів, підстави їх застосування та звітування.

Щодо підлеглих та організації виконання завдань:

- на підставі якого управлінського рішення до службової особи були прикомандировані підлеглі із засобами ураження;
- яка кількість осіб, яке саме озброєння, які завдання були поставлені;
- яким чином службова особа звітувала про свої дії та дії підлеглих;
- чи застосовувалися зброя і спецзасоби, та як це було задокументовано.

Щодо психологічного тиску та погроз:

- чи висловлювались погрози потерпілому, у який спосіб і за яких обставин;
- хто був присутній при висловленні погроз, який зміст цих погроз;
- чи йшлося в них про реальну можливість застосування насильства;
- чи посилювалися підлеглі на вказівки від вищої службової особи;
- як потерпілий сприйняв ці погрози, які дії вчинив після цього;
- чи підкорився потерпілий вимогам службової особи або її підлеглих.

Щодо застосування фізичного впливу:

- чи мали місце дії фізичного примусу щодо потерпілого, коли і де саме;
- у чому саме виявився фізичний вплив;
- хто безпосередньо його здійснював: сама службова особа чи за її наказом інші;
- яка була тривалість та інтенсивність такого впливу;

- чи фіксувались тілесні ушкодження, ким було викликано «швидку допомогу», які пояснення надано;
- коли стало відомо про смерть потерпілого (за наявності такого факту);
- чи пов'язується смерть потерпілого з вчиненим насильством або чи могла вона бути наслідком психологічного тиску (зокрема суїцид);
- чи є причинно-наслідковий зв'язок між діями службової особи та летальним результатом.

Щодо повідомлення про правопорушення:

- чи повідомляв свідок про ці факти керівництву правоохоронного органу, які були наслідки такого звернення;
- якщо не повідомляв – які причини такого рішення;
- чи відомо свідку про інші випадки перевищення повноважень цією службовою особою.

Цей перелік питань не є вичерпним, однак він формує основу для цілеспрямованого допиту, що має на меті з'ясування всіх істотних аспектів перевищення повноважень, зокрема застосування зброї або спецзасобів. Його доцільно адаптувати до кожної конкретної ситуації з урахуванням обставин події, правового статусу допитуваного та зібраних доказів.

У кримінальних провадженнях за ч. 2 ст. 365 Кримінального кодексу України особливу групу свідків становлять особи, які виступають безпосередніми керівниками підозрюваних правоохоронців. Такі особи можуть надати слідству не лише характеристику особистісних і професійних якостей підозрюваного, а й важливу інформацію щодо службових умов, внутрішньої атмосфери підрозділу, рівня дисципліни, системи контролю за використанням зброї та спеціальних засобів тощо.

Водночас при проведенні допиту зазначених свідків слід урахувувати можливість упередженого ставлення до підлеглих, так званого «ефекту корпоративної солідарності» або псевдоетичного відчуття «честі мундира», що може спонукати керівників до навмисного викривлення фактів чи замовчування обставин правопорушення.

До предмета допиту керівників доцільно включати з'ясування таких питань:

- Яке було ставлення службової особи до виконання своїх посадових обов'язків?
- Чи допускала вона раніше дисциплінарні або службові порушення? Якщо так, то коли, у чому вони проявлялися і які заходи реагування були застосовані?
- Коли, за яких обставин і в який спосіб вам стало відомо про факти перевищення повноважень?
- Які організаційні або психологічні умови в підрозділі могли сприяти виникненню таких дій?
- Чи були вжиті дисциплінарні або адміністративні заходи щодо працівника, якщо так – ким, коли і в якій формі?
- Що було зроблено для мінімізації шкоди або відшкодування завданих збитків?
- Які організаційні висновки були зроблені, чи впроваджувалися заходи запобігання подібним порушенням у майбутньому?

Окрім того, до кола свідків можуть входити особи, у чиїх інтересах були вчинені неправомірні дії працівником правоохоронного органу. Допит таких осіб має особливе значення, оскільки дозволяє з'ясувати не лише механізм виникнення умислу на перевищення повноважень, але й мотиви, вигоду та обставини змови.

Під час допиту осіб, зацікавлених у результатах протиправних дій, необхідно встановити:

- Коли, де та за яких обставин відбулося знайомство з посадовою особою?
- Якими були характер та зміст взаємин із працівником правоохоронного органу?
- Чи отримувалася будь-яка вигода (матеріальна, майнова, адміністративна) внаслідок перевищення повноважень службовою особою?

- Чи були присутні сторонні особи (родичі, знайомі), які знали про ці обставини?
- Чи пояснювала посадова особа, що вирішення питання можливе лише шляхом порушення службових меж?
- Як Ви особисто ставилися до цього варіанту розвитку подій?
- Хто був ініціатором перевищення повноважень – Ви чи службова особа?
- Які умови були обговорені між Вами та службовою особою, чи були погоджені винагороди, схеми або методи дій?
- Чи збереглися документи або матеріальні докази, що підтверджують домовленість або факт вигоди?
- Чи отримувала службова особа неправомірну вигоду у вигляді грошей, послуг, майна тощо?
- Чи брали Ви безпосередню участь у протиправних діях і якщо так – у чому вона проявилася?

Слід зазначити, що подібна категоризація запитань не є вичерпною. У криміналістичній літературі пропонуються й інші класифікації питань до свідків у справах про перевищення повноважень, які розподіляються за критеріями: за процесуальним статусом, мотивами поведінки свідка, його роллю в обстановці правопорушення тощо [133, с. 244–245; 252, с. 145–146].

Потерпілий. Одним із ключових джерел доказової інформації у кримінальних провадженнях, передбачених ст. 365 КК України, є показання осіб, які безпосередньо постраждали від неправомірних дій працівників правоохоронних органів. Саме потерпілі здатні надати найбільш детальні, особистісно забарвлені та об'єктивні свідчення щодо обставин злочину, мотивів і характеру дій посадової особи, наслідків правопорушення. При цьому особливу увагу слід приділяти забезпеченню процесуальної безпеки потерпілого. Через ризик психологічного тиску, погроз, шантажу або спроб підкупу, показання потерпілого мають бути детально і точно зафіксовані (зокрема шляхом аудіо- чи відеозапису), що унеможливить їх подальше спотворення або відкликання.

У випадках, коли перевищення службових повноважень супроводжувалося психічним чи фізичним насильством, особливо – застосуванням зброї чи спеціальних засобів, коло питань до потерпілого розширюється. Зокрема, уточнюються:

- Де і за яких обставин відбулася зустріч з працівником правоохоронного органу або його підлеглими?
- Яким чином потерпілий ідентифікував службових осіб (чи представлялися, які документи надавали)?
- Які вимоги були висловлені службовою особою, як потерпілий їх оцінив?
- Чи погодився виконати ці вимоги, якщо ні – з яких причин?
- Чи лунали погрози застосування фізичного насильства? Який був зміст таких погроз?
- Чи супроводжувалися погрози жестами, демонстрацією зброї або інших засобів впливу?
- Якщо погрози висловлювала інша особа – чому потерпілий вважає, що вона діяла за вказівкою службової особи?
- Чи були погрози реальними, як це вплинуло на поведінку потерпілого?
- Хто, коли і в який спосіб застосував до потерпілого фізичне насильство?
- Якими саме засобами заподіяно тілесні ушкодження? Хто їх застосував?
- Яка тривалість та інтенсивність фізичного впливу? Чи був він припинений, з яких причин?
- Хто викликав «швидку допомогу», до якої медустанови доставлено потерпілого, які види допомоги надано?
- Які витрати поніс потерпілий на лікування, які лікарські засоби придбав?
- Чи зверталися до потерпілого службові особи з пропозиціями компенсувати шкоду? Якщо так – на яких умовах?
- Чи були завдані моральні страждання, чи має місце страх, приниження гідності, інші психоемоційні наслідки?

Комплексне і тактично обґрунтоване опитування потерпілого дозволяє не лише документально зафіксувати факт перевищення повноважень, а й забезпечити ефективне обґрунтування складу злочину, а також виключити можливість зміни показань або уникнення відповідальності винними особами.

Таким чином, підводячи підсумки наголосимо, що найбільш складною з тактичної точки зору є організація та проведення допиту підозрюваного. У таких провадженнях підозрюваними, як правило, виступають особи з вищою юридичною освітою, професійною підготовкою та досвідом процесуальної діяльності. Вони добре обізнані з тактичними прийомами допиту, методами протидії психологічному тиску, а також зі способами нейтралізації слідчих дій.

Допит такої особи ускладнюється також наявністю корпоративної підтримки, тобто негласної або відкритої солідарності з боку колег, керівництва або службовців суміжних підрозділів. В окремих випадках фіксуються факти непрямой протидії досудовому розслідуванню з боку родичів, знайомих або осіб, зацікавлених у збереженні «чесного імені» правоохоронного органу. Це може проявлятися у формі тиску на потерпілих і свідків, підбурення до надання неправдивих свідчень, знищення або фальсифікації доказів. У зв'язку з цим проведення допиту підозрюваного вимагає від слідчого високого рівня підготовки, досконалого володіння матеріалами кримінального провадження, ретельного планування і використання спеціалізованих тактичних прийомів. Особливе значення має своєчасне пред'явлення об'єктивних доказів, продумане використання показань свідків і потерпілих, а також активне застосування технічних засобів фіксації ходу допиту.

Особливої уваги заслуговує тактика допиту свідків, які підлягають обов'язковому допиту: особи, яким відомі фактичні обставини вчинення перевищення повноважень; безпосередні керівники підозрюваних; особи, у чий інтересах були вчинені протиправні дії.

Показання потерпілих – осіб, які безпосередньо постраждали внаслідок неправомірних дій посадовців можуть надати найбільш повну, деталізовану та об'єктивну інформацію про обставини вчиненого злочину, включно з

характером застосованого насильства (фізичного або психічного), змістом висловлених погроз, незаконним застосуванням зброї чи спеціальних засобів. Водночас тактика допиту потерпілих має враховувати можливість психологічного впливу, з боку як підозрюваного, так і його оточення. Це може проявлятися у формі залякувань, погроз, шантажу, а також спроб матеріального підкупу з метою впливу на зміст показань або змушення до їх відкликання. У зв'язку з цим усі свідчення потерпілого мають бути максимально точно зафіксовані, із залученням технічних засобів фіксації (відеозапис, аудіо, електронний протокол тощо), що унеможливить їх подальшу зміну або викривлення.

Отримання доказової інформації в ході допиту у таких кримінальних провадженнях вимагає не лише формального дотримання кримінального процесуального закону, а й високої професійної майстерності, етичної виваженості та вміння протидіяти будь-яким проявам деструктивного впливу на хід досудового розслідування. Комплексний підхід до планування та проведення допиту є запорукою ефективного встановлення об'єктивної істини у кримінальних провадженнях про перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронних органів із застосуванням вогнепальної зброї або спеціальних засобів.

3.3. Призначення та проведення судових експертиз

У межах криміналістичної тактики, поряд із розробкою методики окремих слідчих (розшукових) дій, сформовано й підґрунтя для тактики проведення судових експертиз. Відомий криміналіст М. Г. Щербаковський слушно зауважував, що розвиток теорії криміналістичної тактики є безперервним процесом, що триває і нині. Водночас, попри значний прогрес у цій галузі, тактика призначення та проведення експертиз, а також тактика взаємодії слідчого з експертом, залишається недостатньо дослідженою в теоретичному

аспекті. Це створює потребу в подальшому науковому осмисленні зазначеного питання з урахуванням сучасних практичних викликів і технологічних можливостей [272, с. 275].

Тактика проведення судових експертиз має свої особливості порівняно з тактикою здійснення окремих слідчих (розшукових) дій. Головна відмінність полягає в тому, що безпосереднє проведення експертного дослідження не є слідчою (розшуковою) дією у вузькому розумінні цього поняття, оскільки його суб'єктом виступає не слідчий, а судовий експерт. Водночас рішення про призначення експертизи, залучення експерта, підготовка відповідних матеріалів, а також аналіз та оцінка висновку експерта й використання його у процесі доказування належать до компетенції слідчого або прокурора, а в окремих випадках – слідчого судді чи суду. Як зазначає авторський колектив підручника «Кримінальний процес» під редакцією В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної та О. Г. Шило, тактика призначення та проведення судової експертизи включає кілька послідовних етапів: збирання матеріалів, необхідних для експертизи, зокрема відбір і фіксація зразків для дослідження; залучення експерта, що охоплює вибір відповідної експертної установи або конкретного експерта, винесення постанови слідчим чи прокурором про призначення експертизи або ухвалу суду чи слідчого судді про її доручення, а також формулювання запитань до експерта; проведення експертного дослідження в межах визначеної спеціальності; надання експертом висновку за поставленими питаннями, що згодом оцінюється стороною обвинувачення, захистом або судом для встановлення доказового значення в межах кримінального провадження [105, с. 411].

Поряд із традиційним підходом до розуміння процесуального статусу судової експертизи, І. В. Пиріг пропонує розглядати тактику залучення експерта як окрему слідчу (розшукову) дію. В її межах автор виокремлює три класичні етапи, які відображають логіку організаційно-процесуального забезпечення експертного дослідження: підготовчий етап, що включає: прийняття рішення про доцільність проведення експертизи; вибір експертної установи або

приватного експерта; визначення виду експертизи та предмета дослідження; встановлення послідовності призначення експертиз стосовно одних і тих самих об'єктів; вибір оптимального моменту у провадженні для призначення експертизи. Робочий етап, який охоплює: добір об'єктів дослідження, зокрема відбір зразків і проб; за необхідності – отримання ухвали слідчого судді про проведення експертизи. Заключний етап, що передбачає: визначення кола осіб, які мають право бути присутніми при проведенні експертного дослідження; оформлення та направлення постанови слідчого (прокурора) разом із необхідними матеріалами до експертної установи. Зазначена концепція дозволяє трактувати залучення експерта не лише як технічну дію, а як тактичний комплекс, що потребує стратегічного планування, правової обґрунтованості та узгодження з іншими елементами досудового розслідування [157, с. 60–61].

На думку А. М. Тимчишина, виокремлення тактики залучення експерта (іншими словами, тактики підготовки та призначення судової експертизи) є неправильним. До того ж сама назва вказаної дії містить слово «підготовка», а тому логічно неправильно в структурі її тактики виокремлювати підготовчий етап [244, с. 131].

Судова експертиза призначається та проводиться у випадках, коли для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання у галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла. Згідно з положеннями Кримінального процесуального кодексу України, проведення експертизи здійснюється уповноваженою експертною установою, призначеним експертом або групою експертів, які можуть бути залучені як з ініціативи сторін кримінального провадження, так і на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням сторони захисту. При цьому встановлено пряму заборону щодо призначення експертизи для вирішення питань, які належать до сфери права. Зокрема, експерт не має права надавати висновки щодо юридичної кваліфікації діяння, тлумачити зміст нормативно-правових актів чи встановлювати правову відповідальність особи. Такі питання вирішуються виключно суб'єктами, наділеними відповідною процесуальною компетенцією, –

слідчим, прокурором, слідчим суддею або судом [106].

Експерт є учасником кримінального провадження (п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями (ч. 1 ст. 69 КПК України) [106], має право на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань (Закон України «Про судову експертизу» [182]). Відповідно до ст. ст. 69, 70 КПК експерт як учасник кримінального провадження наділений визначеними правами, обов'язками та несе відповідальність у межах здійснення своїх процесуальних повноважень. Зокрема, експерт має право: знайомитися з матеріалами провадження, що стосуються предмета експертизи; заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів; бути присутнім під час проведення слідчих (розшукових) дій; відмовлятися від надання висновку у разі недостатності вихідних даних; а також нести відповідальність за завідомо неправдивий висновок чи відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків. У свою чергу, згідно зі статтею 101 КПК України, висновок експерта є одним із процесуальних джерел доказів. Такий висновок повинен містити: докладний опис об'єктів і методів дослідження; обґрунтовані відповіді на поставлені запитання; інформацію про хід, умови та результати проведеного аналізу. Ці відповіді мають бути надані на підставі спеціальних знань та стосуватися виключно фактичних обставин справи. Висновок надається на запит особи, яка залучила експерта (слідчого, прокурора, сторони захисту), або за дорученням слідчого судді чи суду, що призначили експертиз [106].

Призначення судової експертизи є процесуальним рішенням слідчого, прокурора або суду, що приймається відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства. Проведення експертизи здійснюється у суворій відповідності до норм процесуального права та є процесуальною дією в межах доказування. Її особливість полягає у специфічній формі: експерт, спираючись

на власні спеціальні знання, професійні навички та досвід, самостійно, в межах наданої законом компетенції, проводить дослідження з метою виявлення нових фактичних даних, що мають значення для встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні. Ця особливість визначає принципову відмінність експертизи від інших процесуальних засобів доказування. Насамперед – від участі спеціаліста у процесі виявлення, фіксації, вилучення й первинної оцінки доказів. На відміну від спеціаліста, який надає допомогу слідчому або суду в межах їхньої компетенції, експерт виступає як самостійний процесуальний суб'єкт, висновки якого мають доказове значення та підлягають оцінці за правилами, встановленими ст. 94 КПК України [271, с. 289].

Отже, цілком обґрунтовано розглядати тактику проведення судової експертизи як єдине цілісне криміналістичне явище, що охоплює всі її етапи – від підготовки до використання експертного висновку в доказуванні. Поділ цього процесу на ізольовані фази без належного тактичного забезпечення кожної з них призводить до втрати системності, що, у свою чергу, знижує ефективність експертного забезпечення досудового розслідування. Відсутність комплексного підходу до розробки та впровадження єдиної криміналістичної тактики проведення експертизи перешкоджає досягненню завдань, які ставляться під час її призначення, і значно знижує доказову цінність отриманих результатів, що позначається на встановленні об'єктивної істини у кримінальному провадженні.

Судова експертиза, відповідно до ст. 1 Закону України «Про судову експертизу», визначається як дослідження, що здійснюється на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла з метою надання висновку з питань, які є або можуть бути предметом судового розгляду [182]. Згідно зі ст. ст. 7 та 8 зазначеного Закону, а також з метою забезпечення уніфікованого підходу до організації та проведення судових експертиз, Міністерством юстиції України наказом від 8 жовтня 1998 року № 53/5 було затверджено Інструкцію про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень і Науково-методичні рекомендації з питань підготовки

та призначення судових експертиз та експертних досліджень [174]. У 2005 році зазначена нормативна база зазнала суттєвих змін. Зокрема, було затверджено Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів, яким регламентовано перелік основних видів судових експертиз та експертних спеціальностей [176]. Зазначені документи мають фундаментальне значення для правозастосовної практики, оскільки сприяють підвищенню якості судових експертиз, удосконаленню експертної підготовки, а також забезпеченню єдності підходів при вирішенні питань доказового характеру у межах кримінального провадження.

Судову експертизу доцільно розглядати не лише як спеціальне дослідження, що проводиться експертом, але й як організаційно-тактичну діяльність слідчого, яка передує та супроводжує її проведення. Така діяльність охоплює низку важливих етапів, зокрема: збирання та систематизацію необхідних матеріалів; вибір оптимального моменту для призначення експертизи; визначення предмета експертного дослідження; формулювання запитань, що ставляться перед експертом; вибір відповідної експертної установи або конкретного експерта. Іншими словами, орган досудового розслідування зобов'язаний тактично й організаційно грамотно підготувати призначення експертизи, аби забезпечити можливість повного, своєчасного та якісного надання експертного висновку. Відповідно, усі матеріали, що передаються для експертного дослідження, мають бути достатніми за змістом, належним чином оформленими, упакованими та забезпеченими процесуальними реквізитами для транспортування та ідентифікації. Особливу увагу необхідно приділяти формулюванню запитань експерту. Вони мають бути чіткими, конкретними, не виходити за межі компетенції експерта та відповідати сфері його спеціальних знань. За необхідності, для уточнення формулювання запитань або обсягу матеріалів, що підлягають дослідженню, слідчий має право звернутися до спеціаліста. У цілому, в межах проведення судової експертизи слідчий реалізує організаційну та контролюючу функції, забезпечуючи узгоджену взаємодію всіх

процесуальних учасників та дотримання процедурних гарантій достовірності результатів експертного дослідження [81, с. 112–113].

Відповідно до частини першої ст. 242 КПК України, основною підставою для призначення судової експертизи є необхідність залучення спеціальних знань для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження [106]. Таким чином, експертиза проводиться у тих випадках, коли вирішення процесуальних завдань неможливе без фахового дослідження об'єктів, явищ чи процесів. Разом з тим, закон прямо забороняє призначення експертизи для з'ясування питань права, оскільки їх розв'язання належить виключно до компетенції суду, прокурора або слідчого, а не експерта. Це положення спрямоване на чітке розмежування процесуальних функцій і забезпечення об'єктивності оцінки правових норм. Згідно з положеннями Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5, підставою для проведення експертизи у кримінальному провадженні є відповідний процесуальний документ, складений уповноваженою на те особою (слідчим, прокурором, судом чи слідчим суддею). Такий документ має містити усі необхідні реквізити, включаючи найменування експертної установи (за наявності), перелік матеріалів, що передаються на дослідження, та конкретні питання, поставлені перед експертом [174].

Відповідно до відомчих нормативно-правових актів Міністерства внутрішніх справ України та Експертної служби МВС України, які регламентують порядок організації, проведення та документального оформлення експертних досліджень у підрозділах Експертної служби, основною підставою для призначення судової експертизи згідно з чинним кримінальним процесуальним законодавством є належним чином оформлений процесуальний документ – постанова слідчого, прокурора або ухвала слідчого судді, суду. Альтернативною підставою може слугувати письмове звернення сторони кримінального провадження – потерпілого або сторони захисту, за умови дотримання встановлених вимог. У такому зверненні обов'язково зазначаються

повні реквізити, чіткий перелік питань, які потребують вирішення експертом, а також конкретні об'єкти, що підлягають дослідженню [171].

Під час підготовки та призначення судової експертизи одним із ключових етапів є вирішення питання щодо переліку об'єктів, що підлягають дослідженню. Зокрема, необхідно чітко встановити, які саме матеріальні об'єкти, документи або зразки слід надати експерту, у якій кількості, а також визначити доцільність залучення зразків для порівняльного аналізу (із зазначенням їх типу, кількості та періоду, за який вони мають бути отримані).

Приймаючи відповідні рішення, слідчий має оцінити необхідність проведення слідчих (розшукових) дій або застосування заходів забезпечення кримінального провадження з метою вилучення або отримання об'єктів експертизи в належній кількості, якості та у формі, придатній для повноцінного й об'єктивного експертного дослідження. Одночасно визначаються оптимальні строки, конкретні заходи, що мають бути проведені для забезпечення експертизи, їхній зміст, склад учасників та доцільні засоби і технічне забезпечення проведення таких дій.

З метою підвищення ефективності підготовчого етапу доцільно звертатися за попередньою консультацією до судового експерта. Така взаємодія дозволяє уточнити предмет експертизи, сформулювати коректні завдання, визначити об'єкти дослідження, а також обрати релевантну методикку та технічні засоби, що використовуються у процесі експертного аналізу. Отримані під час консультації відомості сприяють належній організації призначення та проведення експертизи, створенню оптимальних умов для роботи експерта, а також формуванню обґрунтованої стратегії подальшого досудового розслідування і, за потреби, судового розгляду [243].

Консультавання слідчих із судовими експертами на етапі підготовки та призначення експертизи є надзвичайно важливим компонентом успішного кримінального провадження. Така взаємодія дозволяє мінімізувати витрати часу, зусиль і ресурсів, уникнути типових помилок під час формулювання питань до експерта, а також забезпечити належні умови для проведення

якісного, повного та об'єктивного дослідження. У підсумку це сприяє отриманню вичерпних відповідей на всі поставлені перед експертом питання та досягненню цілей досудового розслідування у конкретному кримінальному провадженні.

Варто погодитися з позицією науковця С. В. Євдокіменко, яка наголошує на важливості забезпечення слідчим (або іншим органом, що призначає експертизу) належного контролю за її виконанням, а також створення умов, необхідних для ефективної діяльності судового експерта. Зокрема, до таких організаційно-тактичних дій слідчого, за її висновками, належать: ознайомлення з планом проведення експертного дослідження та з'ясування обраних методик дослідження; погодження зі спеціалістом строків виконання експертизи та контроль за дотриманням цих строків; участь у формуванні порядку вирішення експертних питань; залучення експерта до допитів підозрюваних, свідків та інших осіб із правом ставити запитання в межах предмета експертизи; інформування експерта про виявлену нову інформацію, що має значення для дослідження; ознайомлення учасників провадження з питаннями, які були поставлені перед експертом; формулювання нових питань до експерта як з ініціативи слідчого, так і на прохання сторони захисту у зв'язку з новими обставинами, що з'явилися під час експертизи; участь у проведенні експертизи (за необхідності), а також ознайомлення з її результатами; ініціювання відводу експерта або усунення його від подальшого дослідження у випадках виявлення обґрунтованих сумнівів щодо його кваліфікації чи неупередженості [52, с. 286–287]. Таким чином, забезпечення належної взаємодії між слідчим і експертом, а також активне процесуальне супроводження експертизи з боку сторони обвинувачення, є запорукою не лише ефективного застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні, але й важливим елементом реалізації принципів повноти, всебічності та об'єктивності досудового розслідування.

У контексті викладеного вважаємо за доцільне висловити окрему позицію щодо питання процесуального контролю за проведенням судової експертизи. Зокрема, викликає певні застереження теза про обов'язок слідчого здійснювати

постійний контроль за ходом роботи експерта. На наш погляд, така практика не повною мірою відповідає засадам процесуальної автономії судового експерта.

Питання щодо порядку розв'язання експертом завдань, сформульованих у постанові або ухвалі про призначення експертизи, належить до виключної компетенції самого експерта. Воно має вирішуватися ним самостійно – з урахуванням обраної методики дослідження, наявного обсягу вихідних даних, якості об'єктів експертизи та відповідних технічних і наукових засобів, що використовуються під час дослідження [51].

Більше того, будь-яке нав'язування певного алгоритму дій чи втручання в логіку експертного аналізу з боку слідчого, прокурора або іншого учасника провадження може розцінюватися як неправомірне втручання в проведення судової експертизи. Це, своєю чергою, є порушенням визначених законодавством гарантій незалежності судового експерта, що може поставити під сумнів об'єктивність і допустимість його висновку. Варто також наголосити, що втручання у незалежність експертної діяльності тягне за собою юридичну відповідальність, передбачену чинним законодавством.

Таким чином, взаємодія між слідчим і експертом має будуватися не на принципі контролю, а на засадах співпраці, консультування та забезпечення належних умов для повноцінного виконання експертного завдання в межах його науково-методологічної самостійності. Після винесення постанови слідчим про призначення експертизи всі матеріали разом із супровідним листом направляються до відповідної судово-експертної установи. Призначення судових експертиз є однією з ключових процесуальних дій у кримінальних провадженнях про перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронних органів, особливо у випадках, коли йдеться про застосування вогнепальної зброї або спеціальних засобів. Згідно з положеннями ст. 242 КПК України, експертиза призначається у випадках, коли для з'ясування обставин кримінального провадження необхідні спеціальні знання.

У межах кримінального провадження судові експертизи доцільно групувати за об'єктом дослідження та цільовим призначенням відповідно до

процесуальних завдань, які стоять перед органом досудового розслідування. Удосконалена класифікація дозволяє виокремити наступні основні групи експертиз:

1. Експертизи, що досліджують підозрюваного: застосовуються з метою встановлення психофізіологічного або соматичного стану особи, її здатності усвідомлювати значення своїх дій або керувати ними, а також інших обставин, що мають значення для кваліфікації діяння. До цієї групи належать:

- психологічна експертиза;
- психіатрична експертиза;
- судово-медична експертиза.

2. Експертизи, що досліджують потерпілого: проводяться з метою встановлення фізичного та психоемоційного стану потерпілого, характеру і тяжкості тілесних ушкоджень, наявності слідів біологічного походження тощо. До цієї категорії включаються:

- психологічна експертиза;
- психіатрична експертиза;
- судово-медична експертиза;
- імунологічна експертиза;
- цитологічна експертиза.

3. Експертизи, що підтверджують або спростовують факти, що підлягають доказуванню: спрямовані на встановлення механізму події, причетності особи до неї, способу вчинення злочину, а також виявлення слідів, що мають доказове значення. До цієї групи належать:

- дактилоскопічна експертиза;
- трасологічна експертиза;
- товарознавча експертиза;
- почеркознавча експертиза;
- балістична експертиза.

4. Експертизи, що досліджують кваліфікуючі ознаки злочину: призначаються для встановлення обставин, що впливають на юридичну

кваліфікацію кримінального правопорушення, зокрема пов'язаних із характером предмета злочину, його властивостями, засобами вчинення тощо. До таких експертиз належать:

- судово-медична експертиза (визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень);
- товарознавча експертиза (встановлення вартості предмета посягання);
- психологічна експертиза (наявність психотравмуючого впливу);
- експертиза вогнепальної або холодної зброї;
- фармакологічна експертиза (ідентифікація речовин, їх вплив на організм, належність до психоактивних засобів або прекурсорів).

Постанова слідчого або прокурора про призначення експертизи повинна відповідати вимогам ст. 244 КПК України. У постанові вказуються обставини справи, які потребують з'ясування, та формуються чіткі питання до експерта. До експертної установи додаються необхідні матеріали: протоколи огляду, речові докази (зброя, спецзасоби), фототаблиці, відеозаписи з боді камер тощо.

У кримінальних провадженнях щодо перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронних органів із застосуванням зброї чи спеціальних засобів судова експертиза обов'язкова (ч. 2 ст. 242 КПК України) для:

- встановлення причин смерті;
- встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень;
- визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності та ін.

Основна мета таких експертиз – встановити об'єктивні обставини події, зокрема:

- механізм застосування сили та засобів;
- факт та умови застосування зброї або спецзасобів;
- причинно-наслідковий зв'язок між діями правоохоронця та тілесними ушкодженнями або смертю потерпілого.

Основними видами експертиз, що найчастіше призначаються є:

(1) судово-медична, яка проводиться з метою:

- встановлення характеру тілесних ушкоджень (ступеня тяжкості);
- визначення механізму їх утворення (удари, постріли, хімічні речовини тощо);
- встановлення часу нанесення ушкоджень;
- встановлення причин смерті.
- оцінка давності травм [61].

Типовими запитаннями до судово-медичного експерта є:

- Який характер тілесних ушкоджень має потерпілий?
- Чи могли вони бути заподіяні спеціальним засобом (палицею, електрошокером)?
- Яка відстань пострілу?

На думку С. В. Ковалевської та Т. О. Лускатової, Під час проведення судово-медичної експертизи трупа з метою встановлення причин і обставин смерті, перед експертом можуть бути поставлені такі основні питання:

- Причина та час настання смерті, а також спосіб її заподіяння.
- Чи змінювалась поза тіла після настання смерті, та чи є наявні ознаки такої зміни.
- Характеристика тілесних ушкоджень:
  - їх наявність, вид, локалізація;
  - механізм утворення;
  - знаряддя (засоби), якими вони були спричинені;
  - послідовність заподіяння;
  - орієнтовний час нанесення (за життя чи після смерті).
- Час настання смерті щодо моменту отримання ушкоджень – чи настала смерть миттєво або через певний проміжок часу.
- Визначення тяжкості та давності кожного з ушкоджень, а також їх впливу на настання смерті.
- Положення тіла (позиція) потерпілого в момент спричинення ушкоджень.

- Кількість ударів, завданих по тілу, їх орієнтовна послідовність, сила та напрямок.
- Оцінка причинного зв'язку між отриманими ушкодженнями, зовнішнім впливом і настанням смерті.
- Оцінка сукупного впливу ушкоджень – чи могли ті, що не є смертельними окремо, призвести до смерті у поєднанні.
- Імовірне взаєморозташування потерпілого та нападника під час заподіяння поранень.
- Можливість вчинення самостійних дій потерпілим після отримання поранень – зокрема, пересування, голосових реакцій тощо.
- Група крові потерпілого.
- Факт вживання перед смертю алкоголю, наркотичних, психотропних речовин або отрут, із зазначенням виду та кількості.
- Відповідність пошкоджень на одязі ушкодженням на тілі; у разі невідповідності – обґрунтування причин.
- Захворювання, наявні у потерпілого за життя, та їхній можливий вплив на смерть.
- Ознаки боротьби або фізичного опору на тілі.
- Чи могли пошкодження бути нанесені потерпілим самостійно, чи це виключається.
- Чи вживав їжу незадовго до смерті, яку саме, і за скільки часу до настання смерті.
- Встановлення загальних біологічних ознак: стать, вік, зріст.
- Чи відповідають медичні дані, отримані під час дослідження, показанням підозрюваного, свідків або інших учасників провадження [63, с. 137-138; 122, с. 190]. Зазначені питання, будучи поставленими на розгляд судово-медичного експерта, мають вагоме значення для отримання доказової інформації та правильної кваліфікації злочину.

Наприклад, у кримінальному провадженні щодо працівника патрульної поліції, який застосував вогнепальну зброю під час затримання, судово-медична

експертиза встановила, що смерть потерпілого настала внаслідок вогнепального поранення грудної клітки з близької відстані (справа № 127/1389/21, вирок від 10.09.2022 р.).

(2) судово-балістична експертиза проводиться у разі застосування вогнепальної зброї:

- ідентифікація зброї;
- визначення траєкторії пострілу;
- встановлення відстані пострілу;
- визначення чи могла конкретна зброя спричинити виявлені

пошкодження [202, с. 356].

Типовими запитаннями до балістичного експерта є:

- Чи є досліджуваний об'єкт вогнепальною зброєю?
- Чи придатна зброя до стрільби?
- З якої саме зброї були зроблені постріли?
- Який тип, калібр і модель застосованої зброї?
- Яка дистанція, напрямок і траєкторія пострілів?
- Чи були ці кулі випущені зі зброї, вилученої у підозрюваного?
- Яка траєкторія пострілу?
- Чи мав місце рикошет або деформація куль при зіткненні з

перешкодами?

- Яке положення перебував потерпілий у момент отримання вогнепальних поранень?

Балістична експертиза в кримінальних провадженнях щодо перевищення повноважень працівниками правоохоронних органів є одним із найважливіших доказових інструментів. Вона дозволяє об'єктивно встановити обставини застосування зброї, відповідність дій поліцейського правовим вимогам та визначити межу між правомірною обороною і протиправним насильством. Ефективність такої експертизи значною мірою залежить від оперативності її призначення, якості фіксації місця події та наявності повного комплексу речових доказів.

Наприклад, у постанові Верховного Суду у справі № 761/12125/20 (вирок від 14.11.2022 р.) суд вказав на обов'язковість призначення судово-медичної, балістичної та технічної експертизи, у разі наявності сумнівів щодо законності застосування вогнепальної зброї працівником поліції. Неналежне обґрунтування відмови у проведенні таких експертиз було визнано порушенням права на справедливий суд. У постанові Верховного Суду у справі № 761/12125/20 наголошено на обов'язковості експертиз як гарантії об'єктивності провадження [229].

(3) судово-товарознавча у разі застосування спецзасобів (гумових кийків, електрошокерів, сльозогінного газу тощо):

- визначення моделі та характеристик спеціального засобу;
- дослідження технічної справності засобу;
- відповідність способу застосування законодавству та інструкціям [175].

(4) судово-психологічна експертиза може призначатися для:

• дослідження стану психіки потерпілого (чи перебував у шоківому стані, стресі тощо);

- оцінки психологічного впливу дій правоохоронця;
- виявлення можливих психологічних порушень у дій підозрюваного

[129].

Типовими запитаннями до експерта-психолога є:

- Який характер тілесних ушкоджень має потерпілий?
- Який психологічний стан особи на момент події?
- Чи могли вони бути заподіяні спеціальним засобом (палицею, електрошокером)?

- Яка відстань пострілу?

- Чи могла поведінка поліцейського бути результатом емоційної нестабільності?

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень, проведений у межах нашого дослідження, засвідчив, що, як правило, після першого допиту підозрюваного у 23 % випадків призначалася психологічна експертиза, а у 41 % – психіатрична.

На подальшому етапі досудового розслідування біологічна експертиза призначалася у 56 % випадків.

Необхідність призначення біологічної експертизи виникає у випадках, коли потрібно встановити наявність, походження та групову належність біологічних слідів людини (зокрема крові, волосся, виділень, частинок шкіри, тканин внутрішніх органів або кісткових залишків), виявлених: на місці події; на тілі та одязі потерпілого чи підозрюваного; на зброї чи спеціальних засобах спричинення ушкоджень; на інших матеріальних носіях [216, с. 198].

У ході такої експертизи перед експертом можуть бути поставлені такі основні питання:

- Чи містять надані на дослідження об'єкти сліди крові людини?
- До якої групи крові та типу (за системою АВО, резус-фактором тощо) належить виявлений біологічний матеріал?
- Які антропологічні характеристики носія сліду: стать (чоловіча чи жіноча), вік (дитина чи дорослий)?
- Чи містить кров сліди токсичних речовин, зокрема алкоголю, наркотиків, отрут або інших хімічних сполук, що могли спричинити або прискорити смерть потерпілого? Якщо так – у якій концентрації?
- Яка орієнтовна давність утворення плям крові та їх регіональне походження (на якій ділянці тіла чи одягу вони були виявлені)?
- Яка групова належність виділень (наприклад, сперми, слини), та якій статі вони можуть належати?
- Чи належить виявлене волосся людині чи тварині? Якщо людське – з якої частини тіла воно походить?
- Чи було волосся вирване насильно або випало природним шляхом?
- Чи збігається досліджене волосся за морфологічними ознаками з волоссям конкретної особи?
- Який механізм відокремлення волосся – виривання, обрізання, ламання тощо?

Залежно від обставин кримінального провадження, можуть додатково сформульовані інші питання, що потребують вирішення із застосуванням спеціальних біологічних знань [50].

(5) комплексні експертизи: іноді (16% кримінальних проваджень) призначається медико-балістична, медико-криміналістична та інші експертизи, що дозволяє всебічно оцінити подію [210, с. 416].

Також варто наголосити й на трасологічній експертизі, а саме на її різновиді – дактилоскопічній. Дактилоскопічна експертиза надає можливість ідентифікувати особу за слідами пальців рук. Крім цього, якщо на місці події буде виявлено сліди пальців рук підозрюваного, після перевірки за криміналістичними обліками доцільно призначити дактилоскопічну експертизу.

Таким чином, констатуємо, що призначення судової експертизи у кримінальних провадженнях про перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронних органів із застосуванням зброї чи спеціальних засобів є самостійним процесуальним рішенням у межах кримінального провадження, що приймається слідчим або прокурором та реалізується відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства. Проведення експертизи є регламентованою процесуальною дією, яка характеризується чітко визначеною формою та процедурою, передбаченою нормами КПК України. Судова експертиза виступає специфічним засобом доказування, що відрізняється від інших процесуальних дій тим, що передбачає застосування спеціальних знань, навичок і досвіду експертом, який, діючи в межах наданих повноважень, самостійно проводить дослідження, виявляє та фіксує фактичні дані, що можуть мати доказове значення для встановлення об'єктивної істини у справі. На відміну від залучення спеціаліста для технічної допомоги при виявленні, фіксації чи вилученні речових доказів, експертиза має завершену форму доказової діяльності, результатом якої є висновок експерта – самостійне джерело доказів у кримінальному провадженні. Така специфіка надає судовій експертизі особливого значення в системі процесуальних засобів доказування, оскільки вона дозволяє не лише перевірити вже встановлені

обставини, а й виявити нові факти, недоступні без використання спеціальних знань.

Підготовка та призначення судової експертизи як ключовий етап тактики її проведення відіграє визначальну роль у формуванні належних організаційних та процесуальних умов для ефективної діяльності судового експерта. Такий етап є не лише передумовою для реалізації експертного дослідження, а й способом забезпечення гарантій незалежності експерта та достовірності отриманого ним висновку, що має критичне значення для доказового процесу. Рішення про призначення експертизи має бути ситуативно обґрунтованим і прийматися з урахуванням конкретних потреб досудового розслідування чи судового розгляду. Підготовчий етап включає комплекс дій, спрямованих на: визначення предмета та виду майбутнього експертного дослідження; встановлення строків, черговості та порядку проведення експертизи; вибір компетентної судово-експертної установи або атестованого експерта; збирання, підготовку та документальне оформлення матеріалів і об'єктів, необхідних для проведення дослідження.

Непосереднє проведення експертизи реалізується у межах визначеного законом алгоритму, що ґрунтується на застосуванні фахових методик та науково обґрунтованих прийомів. Судовий експерт, діючи в межах своєї процесуальної компетенції, виконує послідовні дії, спрямовані на отримання обґрунтованих відповідей на поставлені запитання, при цьому дотримуючись методологічних стандартів дослідження.

Призначення судових експертиз у кримінальних провадженнях щодо перевищення влади з боку працівників правоохоронних органів є обов'язковою складовою всебічного, повного та неупередженого розслідування. Їх результати:

- забезпечують доказову базу;
- дозволяють встановити причинно-наслідкові зв'язки;
- виключають суб'єктивізм у кваліфікації дій.

Своєчасне залучення експертів з відповідними спеціальностями сприяє усуненню протиріч, встановленню істини та захисту прав усіх учасників процесу.

Як свідчать результати опитування практичних працівників, при призначенні судових експертиз у кримінальних провадженнях зазначеної категорії спостерігаються певні тактичні особливості. Зокрема, 38 % опитаних зазначили необхідність врахування слідчої ситуації, що склалася в процесі розслідування, а також результатів огляду місця події. Попри наявність широкого кола запитань, які потребують застосування спеціальних знань у межах судово-експертного дослідження, слідчі не завжди ініціюють призначення всіх можливих видів експертиз. Це особливо характерно для випадків, коли у справі є свідки або потерпілі, що прямо вказують на підозрюваного. Така ситуація пояснюється як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками. Серед них виокремлюють: специфіку процедури призначення експертизи; тривалість її виконання; необхідність направлення на дослідження до експертних установ інших відомств; складнощі з отриманням і збереженням порівняльних зразків; потребу в попередній оплаті деяких видів експертиз.

Як відзначає В. В. Логінова, окремо варто відзначити фінансовий аспект: висока вартість експертних досліджень у поєднанні з тривалістю здійснення грошових розрахунків часто ставить під сумнів доцільність призначення окремих експертиз. Це, у свою чергу, безпосередньо впливає на строки отримання висновку експерта та, відповідно, уповільнює хід розслідування кримінального провадження [118, с. 55].

Особливу значущість має процес фіксації ходу проведення експертного дослідження. Усі стадії, включно з проміжними і кінцевими результатами, мають бути детально зафіксовані, проаналізовані та відображені у висновку експерта – процесуальному документі, який виступає самостійним джерелом доказів у кримінальному провадженні.

Висновок експерта (ст. 101 КПК України) є завершальним документом, який узагальнює результати проведеного дослідження та відображає його основні етапи. Він має чітку структуру, що включає три основні частини: вступну, дослідницьку та підсумкову.

Під час оформлення висновку експерт повинен прагнути до максимальної зрозумілості викладеного матеріалу для осіб, які не володіють спеціальними знаннями. З цією метою доцільно вживати прості терміни та мовні конструкції, а також надавати короткі пояснення малознайомих термінів у дужках одразу після їх використання. Слід мінімізувати застосування складної статистики, надаючи перевагу її вербальному тлумаченню. У випадках, коли результати дослідження складно пояснити словами, доцільним є використання візуальних матеріалів – діаграм, схем, фотографій. Загальний висновок повинен містити короткий огляд кожного окремого результату дослідження з посиланням на відповідні частини тексту документа, де ці висновки обґрунтовано розкрито.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що належна підготовка і своєчасне призначення експертизи становлять ключовий етап тактики дій слідчого на початковому етапі розслідування у кримінальних провадженнях про перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронних органів із застосуванням зброї чи спеціальних засобів. Вони створюють належні умови для діяльності експерта, забезпечують реалізацію принципів його незалежності та гарантують об'єктивність і достовірність зроблених висновків. Рішення про призначення експертизи повинно ґрунтуватися на конкретних обставинах справи та бути обґрунтованим. Підготовчі дії включають визначення предмета дослідження, вибір виду експертизи, її черговості, строків проведення, а також вибір відповідної експертної установи або атестованого експерта. Важливим є належне збирання та підготовка об'єктів дослідження. Процес безпосереднього проведення експертизи має відповідати вимогам закону та встановленим методикам, передбачаючи послідовне виконання дій, спрямованих на отримання обґрунтованих відповідей на поставлені запитання. Особлива увага приділяється фіксації всього ходу дослідження, результатів на

кожному його етапі та їх критичній оцінці. Уся ця інформація повинна бути систематизована і належно викладена у процесуальному документі – висновку експерта.

Висновки до розділу 3

1. У кримінальних провадженнях щодо перевищенням влади або службових повноважень правоохоронцями із застосуванням зброї чи спеціальних засобів огляд стає ключовим засобом встановлення механізму події, виявлення речових доказів і реконструкції протиправної поведінки, а тактика проведення такої слідчої (розшукової) дії спрямована на виявлення, фіксацію та вилучення речових доказів.

Огляд найчастіше застосовується для: фіксації обстановки події (відділок, службовий кабінет, авто); виявлення слідів боротьби, біологічного матеріалу; вилучення службової зброї, спецзасобів; встановлення тілесних ушкоджень потерпілого. До основних матеріальних джерел доказів, що досліджуються в межах огляду, належать: місце події (відділок, автомобіль поліції, службовий кабінет, місце затримання на вулиці); тілесні ушкодження потерпілого (синці, садна, переломи), які фіксуються через огляд тіла (ст. 241 КПК України); одяг потерпілого чи службовця з плямами крові, розривами, слідами технічного впливу; зброя та спецзасоби – гумові кийки, кайданки, балончики, електрошокери, службова вогнепальна зброя (із ідентифікацією за серійним номером); відео- та аудіозаписи – з камер відеоспостереження, бодікамер, записів очевидців чи медіа; службові документи – рапорти, накази, журнали чергувань, схеми розташування особового складу.

2. Допит у таких кримінальних провадженнях проводиться стосовно кількох категорій осіб, кожна з яких має власну процесуальну (доказову) специфіку. До основних суб'єктів допиту належать потерпілі, свідки (у тому числі заявники) та підозрювані. Допит потерпілих і свідків, як правило, має на

меті з'ясування фактичних обставин події, характеру застосованих працівниками правоохоронного органу заходів, наявності чи відсутності законних підстав для застосування сили або спеціальних засобів, а також наслідків таких дій.

3. Допит у кримінальних провадженнях щодо перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу із застосуванням зброї або спеціальних засобів містить як позитивні так і негативні особливості. Серед чинників позитивного характеру, які сприяють створенню сприятливої слідчої ситуації під час проведення допиту, доцільно виокремити: підвищений суспільний інтерес до таких проваджень сприяє прозорості та активній участі потерпілих, свідків, правозахисників; наявність об'єктивних джерел доказів (відео з боді камер, вуличних камер, записів з телефонів), які дозволяють оперативно звіряти показання; активна роль адвокатів і представників громадськості, що підвищує якість процесу допиту; потяг потерпілих до справедливості, що стимулює надання детальних і правдивих свідчень; професійна підготовка слідчих, які володіють відповідними методиками допиту у складних психологічних умовах. До негативних чинників, що ускладнюють процес допиту слід віднести: надання завідомо неправдивих показань підозрюваними чи обвинуваченими; свідоме викривлення фактів свідками; змову між співробітниками органу, що створює бар'єри у встановленні істини; використання спеціальних знань підозрюваними, які свідомо уникають прямих відповідей або модифікують показання; психологічний вплив на свідків з боку колег підозрюваного, що може спровокувати зміну або замовчування правдивих фактів; недовіру до органів досудового розслідування, що знижує мотивацію до співпраці; формалізм у роботі слідчого, що перешкоджає встановленню істини у кримінальному провадженні; як під час попередньої перевірки, так і в ході досудового розслідування; конфліктний характер комунікативної ситуації.

Таким чином, ефективне планування та проведення допиту у кримінальних провадженнях про перевищення влади із застосуванням зброї чи спецзасобів потребує не лише дотримання загальних криміналістичних вимог,

але й глибокого урахування психологічних і соціальних факторів, які впливають на поведінку допитуваних.

4. Підготовка та призначення судової експертизи як ключовий етап тактики її проведення відіграє визначальну роль у формуванні належних організаційних та процесуальних умов для ефективної діяльності судового експерта. Призначення судової експертизи про перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронних органів із застосуванням зброї чи спеціальних засобів є самостійним процесуальним рішенням у межах кримінального провадження, що приймається уповноваженою особою та реалізується відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства забезпечуючи встановлення обставин, що підлягають доказуванню; дозволяє встановити причинно-наслідкові зв'язки; виключити суб'єктивізм у кваліфікації дій. Рішення про призначення експертизи має бути ситуативно обґрунтованим і прийматися з урахуванням конкретних потреб досудового розслідування чи судового розгляду й включає комплекс дій, спрямованих на: визначення предмета та виду майбутнього експертного дослідження; встановлення строків, черговості та порядку проведення експертизи; вибір компетентної судово-експертної установи або атестованого експерта; збирання, підготовку та документальне оформлення матеріалів і об'єктів, необхідних для проведення дослідження.

5. Проведення експертизи є регламентованою процесуальною дією, яка характеризується чітко визначеною формою та процедурою, передбаченою нормами КПК України. Судова експертиза виступає специфічним засобом доказування, що відрізняється від інших процесуальних дій тим, що передбачає застосування спеціальних знань, навичок і досвіду експертом, який, діючи в межах наданих повноважень, самостійно проводить дослідження, виявляє та фіксує фактичні дані, що можуть мати доказове значення для встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі обґрунтовано наукові положення та узагальнено отримані результати, які в комплексі спрямовані на формування криміналістичної методики розслідування перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронних органів із застосуванням зброї чи спеціальних засобів, а також запропоновані практичні рекомендації щодо організації початкового етапу розслідування й тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій у відповідних кримінальних провадженнях. Основними із них є такі:

1. Перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронних органів є одним з найбільш серйозних службових злочинів, що викликає значний суспільний резонанс. Процедура здійснення кримінального провадження, збирання доказів та притягнення винних до кримінальної відповідальності є складною, оскільки більшість суб'єктів цих злочинів мають юридичну освіту, добре знаються на тонкощах судово-слідчої практики та активно перешкоджають встановленню об'єктивної істини.

Криміналістична методика розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів є внутрішньовидовою й важливим інструментом для ефективного виконання завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України, специфіка якої полягає в необхідності врахування статусу особи-злочинця – працівник правоохоронного органу та мотиви його поведінки, а також потерпілого й віктимної поведінки з його боку. Така методика ґрунтується на криміналістичній характеристиці злочинів передбачених ч. 2 ст. 365 КК України (відомості про осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, мотиви та цілі його дій; способи вчинення; обстановка та слідова картина; особа потерпілого), та спрямована на розробку практичних рекомендацій для слідчих; включає систему пошуково-пізнавальних процесів,

які враховують тактичні завдання розслідування та ситуаційні особливості на початковому етапі розслідування.

2. Працівники правоохоронних органів належать до спеціальних суб'єктів за своїм статусом. Сформовано криміналістичну характеристику особи злочинця, що вчинили перевищення влади або службових повноважень із застосуванням зброї чи спеціальних засобів, зокрема, це особи: чоловічої статі (87%), громадяни України (100%), за національністю 85% – українці, одружені (79%). Більшість осіб, притягнутих до відповідальності є працівниками середньої ланки віком до 35 років (57%) з базовою вищою освітою з яких 79% – здобули юридичну освіту, з досвідом практичної роботи не більше 10 років (47%), що свідчить про омолодження кадрового правоохоронного потенціалу. Вивчення особи потерпілого та його поведінки є головним у механізмі заподіяння тілесних ушкоджень, смерті або погрози такого працівниками правоохоронних органів із застосуванням зброї чи спеціальних засобів. До форм взаємозв'язку потерпілого і правоохоронця слід віднести опосередковану (залежить від обставин події або поведінки потерпілого – 62% кримінальних проваджень) та безпосередню (цілеспрямована – 38 %).

Способи вчинення перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів (перевищення влади, перевищення службових повноважень), які явно виходять за межі наданих йому законом прав і повноважень у 87% пов'язані зі способами приховування й протидії досудовому розслідуванню.

3. Початок досудового розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів зумовлений особливим режимом досудового розслідування в умовах воєнного стану й переліком обставин, які підлягають встановленню, а саме встановлення факту кримінального протиправного діяння передбаченого ч. 2 ст. 365 КК України; способу вчинення, що пов'язаний із застосуванням зброї чи спеціальних засобів; виду та кількості зброї чи спеціальних засобів, їх характерних ознак; місця і часу вчинення кримінального протиправного діяння;

особи злочинця – працівника правоохоронного органу, який явно перевищив межі наданих повноважень, співучасників й наявності дозволу на право володіння й користування зброєю; «незаконності» застосування зброї чи спеціальних засобів; мотиву і мети дій працівника правоохоронного органу; слідів перевищення, застосування зброї чи спеціальних засобів; даних потерпілого; наслідків – вид і розмір шкоди, завданої протиправним діянням.

4. Досудове розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів є ключовим етапом у кримінальному провадженні, при якому важливо враховувати ситуаційність для прийняття тактичних рішень. Динамічна обстановка розслідування вимагає гнучкого підходу та вміння обирати найбільш ефективні засоби, методи та прийоми, що відповідають конкретним умовам, що дозволяє оптимізувати процес розслідування та досягти найкращих результатів у розкритті злочину.

На початковому етапі розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів, можуть виникати такі типові слідчі ситуації виходячи з: (1) особи-злочинця: а) у розпорядженні слідчого є відомості, що, прямо або побічно, вказують на особу – працівника правоохоронного органу який незаконно, явно застосував або погрожував до застосування зброї чи спеціальних засобів (65%). Розслідування проводиться у напрямі доведення обставин вчинення злочину; б) у розпорядженні слідчого відсутні відомості, що вказують на особу – працівника правоохоронного органу який вчинив дії передбачені ч. 2 ст. 365 КК України (35%). Розслідування проводиться за напрямом встановлення особи-злочинця й механізму злочину (взаємозв'язок «механізм злочину – працівник правоохоронного органу»); (2) обставин події: а) обставини перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів встановлено на місці події (27%); б) обставини перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням

зброї чи спеціальних засобів встановлено на підставі заяви потерпілого, який постраждав від неправомірних дій правоохоронців. Про цей інцидент також повідомили інші особи, які були обізнані про ситуацію (47%); в) обставини перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів оприлюднено в засобах медіа (8%); г) обставини перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів встановлено з оперативно-розшукових, перевірочних матеріалів, а також з матеріалів підрозділів внутрішньої безпеки, прокурорів, що здійснюють процесуальне керівництво розслідуванням, розслідування інших кримінальних правопорушень (18%).

5. Встановлено, що одним із дієвих засобів протидії розслідуванню перевищенню влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів є проведення негласних слідчих (розшукових) дій підрозділами внутрішньої безпеки за дорученням слідчого, спрямування яких визначається самою протидією з боку зацікавлених осіб. Негласні слідчі (розшукові) дії мають виключний характер (проводяться у випадках, якщо відповідні відомості неможливо отримати гласними слідчими (розшуковими) діями) та являють собою найсерйознішу форму втручання у права людини, яке має бути необхідним і пропорційним, а тому їх проведення повинно бути проведено до того, як працівник правоохоронного органу набуде процесуального статусу підозрюваного (особа перевіряється на причетність до вчинення злочину, тобто встановлюється зв'язок між правопорушенням і конкретною фізичною особою, а також встановлюються факти протидії розслідуванню). Отримані в ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій результати, що набули значення доказів у кримінальному провадженні щодо протидії розслідуванню, можуть використовуватися слідчим ще на стадії досудового розслідування як підстави для проведення інших процесуальних дій з метою отримання нових доказів або перевірки раніше отриманих, а також для

оцінки фактичних даних та їх джерел, що ще не набули значення доказів у кримінальному провадженні.

6. Огляд у кримінальних провадженнях про перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів у 64% кримінальних проваджень здійснювалася із запізненням після інциденту, що ускладнило фіксацію слідів застосування сили чи зброї. Така слідча (розшукова) дія також потребує участі представників Державного бюро розслідувань, прокурора та незалежного експерта для уникнення конфлікту інтересів й відеофіксації дій слідчої групи для легітимації зібраних доказів у подальшому судовому процесі, а також виступає ключовим інструментом у доказуванні обставин, які дозволяють: підтвердити або спростувати застосування зброї, сили, спецзасобів; встановити місце нанесення й розташування тілесних ушкоджень на потерпілому (у співпраці з судово-медичним експертом); вилучити службові накази, інструкції, схеми розміщення сил, які могли бути використані для зловживання. Під час огляду необхідно детально зафіксувати місце розташування зброї, її стан, наявність на ній слідів крові, відбитків пальців, біологічних матеріалів, а також слідів використання з ретельним внесенням до протоколу огляду, доповненому фото- та відеофіксацією відповідно до вимог ст. 104 КПК України.

7. Проведений аналіз матеріалів кримінальних проваджень, пов'язаних із перевищенням влади або службових повноважень працівниками правоохоронних органів із застосуванням зброї чи спеціальних засобів дозволив виявити низку системних недоліків, характерних для тактики проведення допитів: невстановлення слідчим під час першочергових допитів ключових обставин (57%); поверхневе опрацювання інформації, наданої допитуваними (41%); недостатнє розуміння слідчим посадових обов'язків допитуваної особи (38%); невпевнене володіння спеціальною термінологією (21%), які у 54% створюють передумови для оскарження результатів досудового розслідування, зокрема при розгляді справи в суді.

В умовах протидії розслідуванню запропонований комплекс тактичних і процесуальних заходів під час проведення допиту підозрюваного: забезпечення збереження слідчої таємниці; вжиття заходів щодо попередження, виявлення та подолання завідомо неправдивих показань, обмови або самообмови підозрюваного; запобігання зміні показань та відмові від раніше наданих свідчень; контроль за дотриманням процесуального порядку під час складання протоколу допиту; недопущення фальсифікації матеріалів протоколу допиту; подолання протидії з боку захисника під час допиту; запобігання та нейтралізація відмови підозрюваного від надання показань; подолання ухилення підозрюваного від явки на допит.

8. Найпоширенішим способом використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях, відкритих за фактом перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронних органів із застосуванням зброї чи спеціальних засобів, є залучення експертів та проведення відповідних судових експертиз. Основна мета таких експертиз – встановити об'єктивні обставини події: механізм застосування сили та засобів; факт та умови застосування зброї або спецзасобів; причинно-наслідковий зв'язок між діями правоохоронця та тілесними ушкодженнями або смертю потерпілого. У 90% кримінальних проваджень найчастіше призначаються такі види експертиз: трасологічна (дактилоскопічна); медична; балістична (експертиза зброї та слідів і обставин її використання – у разі застосування вогнепальної зброї); товарознавча; психологічна; комплексні (медико-балістична, медико-криміналістична тощо), що дозволяє всебічно оцінити подію й встановити обставини вчинення злочину. Постанова слідчого або прокурора про призначення експертизи повинна відповідати вимогам ст. 244 КПК України, у якій зазначаються обставини провадження, що потребують з'ясування, та формулюються чіткі питання до експерта й додаються необхідні матеріали, а саме протоколи огляду, речові докази (зброя, спецзасоби), фототаблиці, відеозаписи з боді камер.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративна діяльність поліції у питаннях та відповідях : навчальний посібник / за заг. ред. О. М. Бандурки. Х. : ХНУВС, 2017. 242 с.
2. Александренко О. В. Кримінально-процесуальні засоби боротьби з протидією розслідуванню. *Вісник Академії адвокатури України*. 2011. С. 219–221.
3. Аленін Ю. П. Початок досудового розслідування за КПК 2012 року. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. № 1. 2013. С. 198–203.
4. Алексєєв О. О., Весельський В. К., Пясковський В. В. Розслідування окремих видів злочинів: навч. посіб. Київ : «Центр учбової літератури», 2013. 278 с.
5. Антонюк Ю. В., Удовенко Ж. В. Поняття та суть взаємодії слідчого з працівниками експертної служби. *Теорія і практика судової експертизи*: зб. матеріалів кругл. ст. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 107–108.
6. Антощук А.О., Басюк Л.О. Порядок відібрання зразків з речей і документів для експертизи у кримінальному провадженні: критичний аналіз. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, Серія Право. Випуск 77: частина 2, 2023. С. 205–210. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.77.2.35>
7. Антощук А.О., Патик Л.Л., Патик А.Л. Проблемні аспекти використання 3D сканерів під час огляду місць воєнних злочинів. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. Том 15, № 2. С. 22–33. DOI: [10.63341/naia-chasopis/2.2025.22](https://doi.org/10.63341/naia-chasopis/2.2025.22)
8. Арешонков В. В. Поняття та сутність криміналістичних досліджень у розслідуванні злочинів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 4. С. 143–146.
9. Аркуша Л. І. До сутності поняття протидії розслідуванню злочинів. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/72bb0bab-b504-4de6-8d11-8df1da0b2247/content#:~:text=У%20о%20,іІо%20актинних>

10. Багинський В. З. Основні питання розслідування розкрадань: автореф. дис...канд. юрид. наук : 12.00.09. Х., 1999. 20 с.
11. Балонь А. Б. Методика розслідування злочинів, вчинених з використанням службовою особою своїх повноважень: дис...канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2015. 258 с.
12. Балонь А. Б. Обставини, що підлягають встановленню за злочинами у сфері службової діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Митна справа*. 2013. № 3. Ч. 2. Кн. 2. С. 55–60.
13. Бардачов В. В. Злочини у сфері службової діяльності, що вчиняють працівники патрульної поліції як об'єкт кримінологічного дослідження. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 5. С. 111–116.
14. Басюк, Л., & Антощук, А. (2025). Організація та тактика використання 3D-сканування під час огляду місця події. *Український політико-правовий дискурс*, (8). <https://doi.org/10.5281/zenodo.14982555>
15. Бахін В. П. Допит : лекція. К. : Нац. акад. внутр. справ України, 1999. 40 с.
16. Бахін В. П. Криміналістична методика: лекція. К., 1999. 27 с.
17. Бахін В. П. Криміналістика. Проблеми та думки (1962–2002). К.: Охорона праці, 2002. С. 45–63.
18. Берназ В., Неледва Н. Регламентация початку досудового розслідування як основа кримінально-процесуального провадження. *Вісник прокуратури*. 2013. №1. С. 62-67.
19. Біленчук П. Д., Гель А. П., Семаков Г. С. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К. : МАУП, 2007. 512 с.
20. Боднар В. Є. Типологія працівників Національної поліції України, що вчиняють злочини у сфері службової діяльності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 5. С. 34–39.
21. Боднар В. Є. Взаємодія підрозділів внутрішньої безпеки зі слідчими під час виявлення та розслідування злочинів у сфері службової діяльності.

Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2014. № 2. С. 244–253

22. Бондаренко Д. А. Розслідування зловживань владою або службовим становищем та перевищень влади або службових повноважень (криміналістична характеристика та початковий етап розслідування): дис... канд. юрид. наук : 12.00.09. Х., 2009. 20 с.

23. Бондаренко О. Г. Криміналістична характеристика заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2015. № 2 (35). С. 273–278

24. Бондаренко О. Г. Типові слідчі ситуації та основні напрями розслідування тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом*. Серія: Юридичні науки. 2018. Вип. 1 (55). С. 88–97.

25. Борисенко М. В. Види та форми взаємодії слідчого з посадовими особами та підрозділами органів Національної поліції. *Knowledge. Education. Law. Management*. 2020. № 3 (31). С. 124–129.

26. Бугайчук К. Л., Савченко О. О., Прибіткова Н. О. Особливості досудового розслідування незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів: метод реком. Х., 2015. 99 с.

27. Буданова М. Воєнний стан і можливі трансформації особистості поліцейського. *Юридична психологія*. 2023. № 1 (32). С. 79–85.

28. Вапнярчук В. В. Сутність початку досудового розслідування за новим КПК. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. № 26. 2013. С. 177–186.

29. Васи́линчук В.І. Погорецький М.М. Аналітичний висновок у оперативно-розшуковій діяльності та кримінальному процесі. *Вісник кримінального судочинства*. №1-2/2023, С.8-19. URL: https://vkslaw.knu.ua/wp-content/uploads/2024/03/visnyk_krim_sud_1-2_23_231013_avt_2-8-18.pdf

30. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.
31. Веліканов С. В. Класифікація слідчих ситуацій в криміналістичній методиці : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Х., 2002. 19 с.
32. Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти) : монографія. К. : Правник – НАВСУ, 1999. 126 с.
33. Виявлення, припинення та розслідування зловживань владою або службовим становищем в ОВС : метод. реком. / О. С. Тулаєв, С. С. Чернявський, А. А. Вознюк та ін. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2014. 130 с.
34. Волобуєв А. Ф. Комплексні методики розслідування економічних злочинів. *Вісник прокуратури*. 2003. № 6(24). С. 53-56.
35. Волобуєв А. Ф. Механізм злочину та його зв'язок з концептуальними положеннями криміналістики : монографія. Кривий Ріг : Р. А. Козлов, 2019. 122 с.
36. Волобуєв А. Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва. Х. : Ун-т внутр. справ, 2000. 336 с
37. Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки : навч.-метод. посіб. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 224 с.
38. Гіда О. Ф., Калантай М. А., Федоров К. Л. Деякі особливості стану правопорушень та скоєння злочинів працівниками органів внутрішніх справ. *Науковий вісник Національної акад. внутр. справ України*. 1999. № 2. С. 159–182.
39. Гончаренко В. Г. Доказування в кримінальному провадженні : науково-практичний посібник. Акад. адвокатури України. К. : Прецедент, 2014. 42 с.
40. Гора І. В. Поняття способу вчинення злочину та його визначення в розкритті та розслідуванні. *Закон і життя*. 2012. № 9. С. 32-35.
41. Грицюк І. В. Протидія розслідуванню злочинів у сфері оподаткування . дис.. ... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2012. 178 с.

42. Грошевий Ю. М., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному процесі : науково-практичний посібник. 2-е вид., стереотип. К. : КНТ : Фурса С.Я., 2007. 272 с.
43. Гусятинський В. В. Тактика огляду місця події: навч. посіб. К.: Алерта, 2020. 212 с.
44. Гутнік К. Особливості проведення деяких слідчих дій в умовах протидії розслідуванню. *Юридична Україна*. 2011. №12. С. 97–101.
45. Дані з офіційного сайту Офісу Генерального прокурора України. URL: <https://gp.gov.ua/>
46. Джужа О. М., Горлач С. В. Злочинець або особа, яка вчинила злочин (порівняльний аналіз). *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ*. 2014. № 2 (91). С. 15–21.
47. Довідник слідчого : практ. посіб. / за заг. ред. І. Вигівського та М. Цуцкірідзе. К. : 7БЦ, 2024. 962 с.
48. Доказування у кримінальному провадженні: [Навчально-метод. матеріали для здобувачів ступеня вищої освіти магістр для підрозділів кримінальної поліції та органів досудового розслідування ННІ № 1 НАВС за спеціальністю «Право» (081)] / В. В. Рожнова, О. Є. Омельченко, Д. П. Письменний. – К. : Національна академія внутрішніх справ, 2018. – 44 с.
49. Дуфенюк О. М. Майбутнє 3D криміналістики: інновації, які змінюють практику досудового розслідування. *Юридичний електронний журнал*. 2024. № 3. С. 457-460
50. Експертизи у судовій практиці: наук-практ. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка. 2 вид., перероб. і доп. К.: Юрінком Інтер, 2010. 400 с.
51. Експертизи у судочинстві України: наук.-практ. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка та І. В. Гори. К.: Юрінком Інтер, 2015. 504 с.
52. Євдокіменко С. В. Теорія і практика судово-економічної експертизи: монографія. Х.: 2016. 540 с.
53. Журавель В. А. Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан : монографія. Х. : Право, 2021. 448 с.

54. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія. Х.: Апостіль, 2012. 304 с.
55. Журавель В. А. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : наук.-практ. посіб. Х., 2005. 312 с.
56. Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину: окремі проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2005. 21 с.
57. Загородній І. В. Розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса: Одеськ. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 243 с.
58. Заяць Д. Д. Ситуації перевірки показань на місці: сутність та види. *Вісник Запорізького юрид. ін-ту*. 2003. № 4. С. 257–263.
59. Іванов Ю. Ф. Кримінологія : навч. посіб. Київ : Вид. Паливода А.В., 2006. 264 с.
60. Ігнатов О. М. Протидія загальнокримінальній насильницькій злочинності в Україні : моногр. Харків : Диска Плюс, 2013. 650 с.
61. Інструкція про проведення судово-медичної експертизи: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 р. № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95#Text>
62. Іщенко А. В. Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень : монографія / за ред. І. П. Красюка. К., 2003. 359 с.
63. Ковалевська Є. В. Використання спеціальних медичних знань під час розслідування злочинів: дис. ... канд. юрид. наук. К.. 2018. 298 с.
64. Ковальова О. В. Інформаційна безпека при розслідуванні перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів. *Південноукраїнський правничий часопис*. №2 2025. С. 125-131. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2025.1.1>

65. Ковальчук С. О. Вчення про речові докази у кримінальному процесі : теоретико-правові та практичні основи : монографія. Івано-Франківськ : Супрун В. П., 2017. 618 с.
66. Ковтуненко Л. П. Проблеми алгоритмізації діяльності слідчого в ситуаціях, що виникають у ході проведення окремої слідчої дії. *Проблеми боротьби зі злочинністю*. 2007. Вип. 14. С. 209–213.
67. Ковтуненко Л. П. Структура та зміст ситуації слідчої дії. Теорія і практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук.-практ. матер. Х.: Право, 2005. Вип. 5. С. 105–108.
68. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон від 07.12.1984 р. № 8073-Х. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
69. Колесник В.А. Гарантії дотримання прав особи при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2021. Вип. №63, С.293-297 DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.63.51>
70. Колесніченко А. М., Коновалова В. Є. Криміналістична характеристика злочинів: навч. посіб. Х. : Юрид. ін-т, 1985. 93 с.
71. Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология: учеб. посіб. Харьков: Консул, 1999. 157 с.
72. Коновалова В. О. Версія: концепція и функції в судовому провадженні. Х. : Консум, 2000. 176 с.
73. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю.. Юридична психологія : акад. курс : підручник. К.: Ін Юре, 2004. 424 с.
74. Кононова В. В. Криміналістична характеристика працівника правоохоронного органу, який вчинив кримінальне правопорушення у сфері службової діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 337–339.
75. Кононова В. В. Криміналістичні рекомендації щодо розслідування протиправних дій, які вчиняються працівниками правоохоронних органів щодо винних (підозрюваних) та невинних осіб із використанням службового

становища. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2023. № 17. С. 20–24.

76. Кононова В. В. Особливості механізму вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, працівниками правоохоронних органів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 3. С. 367–371.

77. Кононова В. В. Особливості початкового етапу досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів у сфері службової діяльності: дис...докт. філософ: 081 «Право». Ужгород, 2025. 263 с.

78. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

79. Копча В. В., Копча Н. В. Криміналістична техніка, тактика і методика : навч. посіб. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 286 с.

80. Копча В. В. Правозахисна функція держав Центральної Європи: теоретичні та порівняльно-правові аспекти : монографія. Херсон : Гельветика, 2020. 394 с

81. Копча В. В. Тактика використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві. Призначення і проведення судових експертиз. *Наук. вісн. Ужгородського нац. ун-ту*. Серія: Право. 2017. Вип. 47. Т. 3. С. 107–114.

82. Кочнева А. О. Криміналістична методика розслідування злочинів : сучасний стан і проблеми розвитку. *Юридичний вісник*. 2016. № 1 (38). С. 157–161.

83. Криміналістика : навчальний посібник / П. Д. Біленчука. К.: АТІКА, 1998. 416 с.

84. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. К. О. Чаплинського та ін. 2-е вид, перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.

85. Криміналістика : підручник / Баулін О. В., Нестор Н. В., Полянський А. О. та ін.; заг. ред. Н. В. Нестор. Київ : Центр учбової літератури, 2024. 704 с.

86. Криміналістика : підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін. ; за заг. ред. В. В. Пясковського. 2-ге вид., переробл. і доповн. К.: Право, 2020. 752 с..
87. Криміналістика : підручник / В. Ю. Шепітька. 5-те вид. переробл. та допов. К. : ІнЮре, 2016, 640 с.
88. Криміналістика : підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. 2-ге вид., переробл. і доповн. К. : Ін Юре, 2004. 736 с.
89. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 2 / А. Ф. Волобуєв, О. В. Одерій, Р. Л. Степанюк та ін.; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. Х., 2018. 312 с.
90. Криміналістика : підручник: у 2 т. Т. 1 / А. Ф. Волобуєв, М. В. Даньшин, А. В. Іщенко та ін.; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. Х., 2018. 384 с.
91. Криміналістика : курс лекцій (ч. 1) / В. П. Бахін, І. В. Гора, П. В. Цимбал. Ірпінь : Акад. ДПС України, 2002. 356 с.
92. Криміналістика : питання та відповіді: навч. посіб. / А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський, Я. В. Кузьмічов та ін. К. : Центр учбової літ., 2011. 280 с.
93. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, Ю. А. Чаплинська. 2-е вид, перероб. і доп. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.
94. Криміналістика : підручник / за ред. В. В. Тіщенко. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2017. 556 с.
95. Криміналістика : підручник: у 2 т. Т. 2. / В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, В. О. Коновалова та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2019. 328 с.
96. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / П. Д. Біленчук, А. П. Гель, Г. С. Семаков. К.: МАУП, 2007. Бібліогр.: у кінц. розд. 512 с.
97. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів: навч. посіб. / В. П. Бахін, В. К. Весельський, В. С. Кузьмічов та ін.; за ред. О. М. Джужі. Київ.: Нац. акад. внутр. справ, 2010. 524 с.

98. Криміналістична техніка, тактика і методика : навчальний посібник / В. В. Копча, Н. В. Копча. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 286 с.
99. Криміналістичне забезпечення виявлення і розслідування злочинів : монографія / за ред. В. В. Тіщенка. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 430 с.
100. Кримінальна ситуація в Україні в умовах війни: основні тенденції. 2022 рік : монографія / авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Г. Кулик, І. В. Наумова та ін. К. : Юрінком Інтер, 2023. 388 с.
101. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. 2-ге вид. К.: ВД «Дакор», 2013. 786 с.
102. Кримінальне провадження № 42018000000001197 (ДБР, 2018). *Єдиний реєстр досудових розслідувань. Офіційний сайт Державного бюро розслідувань.* URL: <https://dbr.gov.ua>
103. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
104. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна та ін. 5-те вид., допов. Х. : Право, 2013. Т. 2: Особлива частина. 1040 с.
105. Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туман; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Х.: Право, 2013. 824 с.
106. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
107. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за загал. ред. професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. К. : Юстініан, 2012. 1224 с.
108. Кримінальні провадження в умовах воєнного стану. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/kriminalni-provazhennya-v-umovah-voennogo-stanu.html>

109. Кримінологія: Загальна і Особлива частини : підручник / за заг. ред. проф. І. М. Даньшина. Харків : Право, 2003. 352 с.
110. Кузьмічов В.С. Криміналістика: навч. посіб. / Кузьмічов В. С., Прокопенко Г. І.; за заг. ред. В. Г. Гончаренка та Є. М. Моїсеєва. К., 2001. 368 с.
111. Кулик М. Й., Кравець Ю. І. Помилки слідчого під час підготовки, прийняття та реалізації процесуальних рішень на стадії досудового розслідування. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2023. Вип. 17. С. 25–35. DOI <https://doi.org/10.32782/2521-1196.17.2023.25-35>
112. Кулик М. Й., Терещенко Ю. В., Симчук А. С. Правовий статус майна, вилученого під час проведення обшуку, і вирішення питання про його арешт. *Національні інтереси України : науково-практичний журнал*. 2024. № 3(3). С. 200–209; DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2024-3\(3\)-200-209](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2024-3(3)-200-209)
113. Лепісевич П. М., Курляк М. Д. Практичні засади усунення протидії розслідуванню злочинів у сучасних умовах. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 277–283.
114. Лисенко В. В. Криміналістичне забезпечення діяльності податкової міліції (теорія та практика) : монографія. К. : Логос, 2004. 324 с.
115. Лисиченко В. К., Батюк О. В. Взаємозв'язок слідчої ситуації з тактикою проведення слідчих дій. *Криміналістика та судова експертиза*. 1990. Вип. 40. С. 23–29.
116. Литвин О. В. Кримінально-процесуальне доказування у стадії судового розгляду : дис. .... канд. юрид. наук : 12.00.09. Нац. ун-т «Одеська юридична академія». О., 2016. 214 с.
117. Лобойко Л. М. Підстави і момент початку досудового розслідування. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Вип. 27. С. 132–141
118. Логінова В. В. Методика розслідування заподіяння тілесних ушкоджень : метод. реком. Херсон : ХЮІ ХНУВС, 2011. 62 с.
119. Лоневський Л. М. Використання результатів оперативно-розшукової діяльності під час досудового розслідування ухилення від сплати

податків, зборів (обов'язкових платежів) : дис... докт. філос: 081 – Право. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ. 2020. 249 с.

120. Лужецька О. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики вимагання, пов'язаного із застосуванням насильства над потерпілим. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. 2013. № 4 (63). С. 196–201.

121. Лук'янчиков Є Д., Лук'янчиков Б. Є. Тактика подолання протидії розслідуванню : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Малиновські читання». (м. Острог, 13-14 листопада 2015 р.). Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозіка академія», 2015. С. 193-195

122. Лускатова Т. О. Призначення судових експертиз під час розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого. *Право і суспільство*. 2015. № 3. Ч. 3. С. 188–193.

123. Лускатова Т. О. Розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». Дніпропетровськ: Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 20 с.

124. Макаренко Є. І. Сучасні проблеми використання криміналістичних засобів і методів у протидії злочинності *Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України*. 2001. № 2(5). С. 274–289.

125. Макотченко Л. М. Мотивація перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. *Юридичний бюлетень*. 2018. № 8. С. 189–193.

126. Малюга В. Структура методики розслідування окремих видів злочинів і місце в ній взаємодії слідчого. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 8. С. 64–65.

127. Маркусь В. О. Криміналістика : навч. посібник. К. : Кондор, 2007. 558 с.

128. Мартиненко О., Ігнатов О. Феномен правопорушень серед працівників міліції: питання кримінально-правової дефініції. *Право України*. 2005. № 1. С. 60–63.
129. Марчак В. Я. Використання спеціальних психологічних знань у досудовому слідстві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2003. 20 с.
130. Матусовський Г. А. Економічні злочини: криміналістичний аналіз. Х.: Консум, 1999. 480 с
131. Матусовський Г. А. Ситуаційний підхід до розслідування злочинів. Криміналістична практика і методика розслідування злочинів. Х. : Право, 1998. 375 с.
132. Мельник Р. В. Маклаков Б. О., Зайцев А. С. Особливості конструкції деяких зразків пістолетів калібру 9 мм (РА) та їх сліди на гільзах : інформ.-довід. посіб. К. : ДНДЕКЦ МВС України, 2012. 37 с.
133. Методика розслідування окремих видів злочинів: навч. посібник / О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк, О. В. Захарова та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 2-ге вид., перероб. та допов. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 312 с.
134. Мирівська А.В., Комаринська Ю.Б., Патик Л.Л. Взаємодія слідчих та працівників оперативних підрозділів під час розслідування кримінальних правопорушень. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 7. С. 446-449. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-7/106>
135. Мудрецький Р. В. Подолання протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях : автореф. дис.на здобуття наук ступеня канд. юрид. наук : 12.00.09. Кривий Ріг : ДЮО МВС України, 2019. 20 с.
136. Навроцький В. О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації: автореф. дис. докт. юрид. наук: 12.00.08. Х., 2000. 36 с.
137. Назаров В. В. Застосування спеціальних знань при вирішенні ідентифікаційних судово-балістичних питань у нестандартних ситуаціях. *Криміналістичний вісник*. 2019. Вип. № 2 (12). С. 154–158.

138. Назимко Є. С., Пономарьова Т. І., Лосич С. В. Особливості здійснення правоохоронної діяльності на деокупованих територіях: навч. посіб. Кропивницький: ДонДУВС, 2024. 199 с.
139. Настільна книга слідчого : наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. Київ : Ін Юре, 2003. 728 с.
140. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2 вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
141. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. К. : ВД «Дакор», 2018. 1368 с.
142. Непорада А. Новітні технології в криміналістиці – 3D-сканування під час огляду місця події. *Криміналістичний вісник*. 2016. № 2 (26) с. 141-143
143. Нікітіна-Дудікова Г.Ю. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики у злочинах проти статевої свободи та статевої недоторканності дітей. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2021. № 53. С. 128–131
144. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: наук.-практ. посібник / за ред. Н. І. Клименко. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 216 с.
145. Огляд місця події: виявлення та вилучення об'єктів біологічного походження: метод. реком. / С. І. Перлін, С. О. Шевцов, Н. М. Косміна, В. В. Іонова. Х.: ФО-П Чальцев О. В., 2019. 100 с.
146. Оніщук О. Новий Кримінально-процесуальний кодекс – ключовий елемент системи кримінальної юстиції. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2009. № 1 (87). С. 145–151.
147. Ортинський В. Л. Засоби подолання протидії під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності. URL : <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/aug/17830/3.pdf>

148. Особливості розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою: метод. рек. Чернявський С. С., Вакуленко О. Ф., Толочко О. М. та ін. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2014. 65 с.

149. Отришко А.О. Розслідування незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами: дис... докт. філос. : 081 – Право. Кропивницький, 2025. 287 с.

150. Охріменко І. М. Особливості професійно-психологічного становлення працівника оперативного підрозділу ОВС. *Право та суспільство*. 2007. № 4. С. 100-103.

151. Панов М. І., Шепітько В. Ю., Коновалова В. О. Настільна книга слідчого. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Ін Юре, 2007. 728 с.

152. Панов Н. І. Спосіб скоєння злочину та кримінальна відповідальність. Харків: Вища школа, 1982. 161 с.

153. Патик Л.Л., Комаринська Ю.Б., Патик А.А. Використання спеціальних знань під час розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу із застосуванням зброї чи спеціальних засобів. *Наука і техніка сьогодні*. Серія «Право». Вип. 5(46). 2025. С. 171-183. [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-5\(46\)](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-5(46))

154. Пашиєва А. С. Особливості огляду місця події злочину, учиненого із застосуванням металюної холодної зброї. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2. С. 194–202.

155. Пашинська І. В. Теоретико-методологічні основи розслідування організованої злочинності у сфері господарської діяльності: дис. ... докт. філософії : 081 – Право. Харків, 2023. 296 с.

156. Перцев Р. В. Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень (за матеріалами української та ізраїльської практики): дис... докт. філос. : 081 – «Право». Київ, 2022. 262 с.

157. Пиріг І. В. Щодо питання віднесення судової експертизи до слідчих (розшукових) дій. *Криміналістика і судова експертиза*. 2019. Вип. 64. С. 58–68.

158. Плетенець В. М. Криміналістичне забезпечення подолання протидії кримінальному судочинству: постановка проблеми. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ* : Збірник наукових праць. 2017. № 3. С. 207-212.

159. Плетенець В. М. Теоретичні та праксеологічні засади подолання протидії досудовому розслідуванню: монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 364 с.

160. Погорецький М. Теорія кримінального процесуального доказування : проблемні питання. *Право України*. 2014. № 10. С. 12–25.

161. Положення про підрозділи поліції особливого призначення: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 27 грудня. 2017 р. № 1565/31433. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/RE31433>

162. Порядок ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події: наказ МВС України від 08.02.2019 р. № 100. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19>.

163. Постанова Верховного Суду від 30 вересня 2021 р. у справі № 556/450/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100109396?fbclid=IwAR3U0JjuuHq5QtGGaR06CxhbZZ2bQnodsxmzsHpH8P7xXqCnb2rI3jA0Rg>

164. Правоохоронні та спеціалізовані інституції сектору безпеки і оборони України: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. О. Ю. Бусол. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 492 с.

165. Притягнення до відповідальності за втручання в діяльність працівника правоохоронного органу: постанова Верховного Суду. *Юридична газета*. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/prityagnennya-do-vidpovidalnosti-za-vtruchannya-v-diyalnist-pracivnika-pravoohoronного-orga-nu-postan.html#:~:text=%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%81%D1%83%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D0%BD%D0%B0%20%D1%82%D0%B5%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%>

В8%D1%85%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%
В2

166. Приходько Ю. П. Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, пов'язаних із кримінальними вибухами: дис. ... канд. юрид. наук. Київ. 2016. 300 с.

167. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України від 01.05.2022 р. № 2201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text>

168. Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів: Закон України від 23.12.1993 р. № 3781-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text>

169. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>

170. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: Наказ МВС України від 07.07.2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text>

171. Про затвердження Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 17.07.2017 р. № 591. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17#Text>

172. Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події: наказ МВС України від 03.11.2015 р. № 1339. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15#Text>

173. Про затвердження Інструкції про порядок застосування спеціальних засобів: наказ МВС від 28.07.2017 р. № 318. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17>

174. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>

175. Про затвердження переліку та Правил застосування спеціальних засобів військовослужбовцями Національної гвардії під час виконання службових завдань: постанова Кабінету Міністрів України від 20.12.2017 р. № 1024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1024-2017-%D0%BF#Text>

176. Про затвердження Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів: наказ Міністерства юстиції України від 09.08.2005 р. № 86/5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0882-05>

177. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення: Наказ Офісу Генерального прокурора від 30.07.2020 р. № 298. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>

178. Про національну безпеку: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>

179. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

180. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>

181. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

182. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/4038-12>

183. Процесуальне керівництво прокурором негласними слідчими (розшуковими) діями: наук.-практ. посіб. Блажівський Є. М., Козьяков І. М., Мухін В. В. Геселев О. В., Вигівська Л. В. та ін. К.: Нац. акад. прокуратури України, 2014. 120 с.

184. Психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності працівників міліції (у двох частинах) / Александров Д. О., Казміренко Л. І., Юхновець Г. О. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2003. 124 с.

185. Пчеліна О. В. Ситуаційний підхід у методиці розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Сучасні напрямки розвитку судової експертизи та криміналістики*. Х., 20 груд. 2016 р. С. 204–207.

186. Пчеліна О. В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 40 с.

187. Реєстрація кримінальних правопорушень та ведення статистичного обліку : метод. рек. / О. В. Максименко, А. О. Шаповалова, В. І. Мотиль, М. О. Гелемей. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2023. 44 с.

188. Резнікова О. І. Віктимологічне пізнання особи у криміналістиці: дис...канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2015. 265 с.

189. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики: монографія / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. Х.: Право, 2006. 624 с.

190. Розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою: метод. рек. / Чернявський С. С., Вознюк А. А., Дударець Р. М. Беленок В. П. та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. 92 с.

191. Ромців О. І. Криміналістична характеристика злочинів у сфері службової діяльності. *Zbiór raportów naukowych*. С. 10-14. URL: http://xn--e1aajfpcds8ay4h.com.ua/files/txt/scientific_conference_34/zbornik_Lodz_34_4.pdf#page=10.

192. Ромців О. І. Особливості подолання протидії під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів. 2016. 226 с.

193. Ромців О. І. Сутність поняття «протидія розслідуванню злочинів» в сучасній криміналістичній науці. *Науковий вісник Херсонського державного ун-ту*. Сер. : Юридичні науки. 2014. Вип. 6-1, т. 4. С. 112–116.

194. Русанівський С. В. Наукові підходи до формування криміналістичної характеристики перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу. (Київ, 21 листоп. 2024 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 230–234.

195. Русанівський С. В. Огляд при розслідуванні перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів. *Наукові перспективи* № 5(59) 2025. С. 1455–1467. DOI : [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-5\(59\)-1455-1467](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-5(59)-1455-1467)

196. Русанівський С. В. Початковий етап розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів та його значення для притягнення до кримінальної відповідальності. *Інформаційна безпека суспільства умовах дії правового режиму воєнного стану та повоєнний період* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 29 трав. 2025 р). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 89–92.

197. Русанівський С. В. Початок досудового розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів. *Кримінальне судочинство в умовах дії правового режиму воєнного стану та в повоєнний період* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 30 квіт. 2025 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 134–136.

198. Русанівський С. В. Протидія розслідуванню перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу із застосуванням зброї чи спеціальних засобів та засоби її подолання. *Український політико-правовий дискурс*, (11). 2025. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15512765>
199. Русанівський С. В. Спосіб вчинення злочину як елемент криміналістичної характеристики перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу із застосуванням зброї чи спеціальних засобів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 03, 2025, частина 3. С. 162–167. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.3.24>
200. Русанівський С.В., Антощук А.О. Тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів. *Наукові інновації та передові технології*. № 6(46) 2025. С. 1415–1423. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-6\(46\)-1415-1423](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-6(46)-1415-1423)
201. Сабадаш В. П., Ларкін М. О. Криміналістика: навч. посіб. Запоріжжя: Запоріж. нац. ун-т, 2012. 228 с.
202. Салтевський М. В. Криміналістика : підручник. У 2-х ч. Х.: Консум, 2001. 528 с.
203. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2008. 588 с.
204. Салтевський М. В. Навчально-довідковий посібник з криміналістики / Салтевський М. В., Лукашевич В. Г., Глібко В. М. К. : ВІПОЛ, 1994. 180 с.
205. Саморегуляція психічного стану поліцейського під час стресу в умовах воєнного стану : довідник / О. М. Пасько, Л. М. Прудка. Одеса : «Юридика», 2022. 68 с.
206. Санакоев Д., Скрябін О. Особливості здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3. URL: <https://visnik.dduvs.in.ua/wp->

content/uploads/2022/11/3_ua_n2/%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82_%D0%9D%D0%92_3-2022-39-45.pdf

207. Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжкого і середньої тяжкості тілесних ушкоджень: дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків: НУВС, 1999. 229 с.

208. Серета Ю. М. Формування доказів у кримінальному процесі України : дис ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 2012. 213 с.

209. Синчук О. В. Ситуаційна зумовленість типових версій. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. Х., 2009. Вип. 18. С. 270–278.

210. Сімакова-Єфремян Е. Б. Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень: дис. ... докт. юрид. наук. Х., 2017. 516 с.

211. Скільська Л. Д. Кримінально-процесуальні та тактико-криміналістичні особливості фіксації результатів огляду місця події: дис. ... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2010. 221 с.

212. Скригонюк М. І. Криміналістика: підручник. К. : Атіка, 2005. 496 с.

213. Слідча суддя ВАКС Віра Михайленко проаналізувала особливості розгляду клопотань про надання дозволу на проведення НСРД і ОРЗ. *Вищий антикорупційний суд*. URL: <https://hcac.court.gov.ua/hcac/pres-centr/news/1128375/>

214. Сокиран Ф. М., Сокиран М. Ф. Шляхи вдосконалення тактики психологічного впливу при проведенні окремих слідчих дій : посібник. К. : НАВСУ, 2005. 160 с.

215. Соколенко О. Л. Поняття та ознаки правоохоронної функції держави як основи правоохоронної діяльності. *Форум права*. 2012. № 4. С. 847–852

216. Соколов О. В., Азаров Ю. Г., Михайличенко Б. В. Судова медицина: курс лекцій. К.: Паливода А. В., 2007. 244 с.

217. Справа «Шморгунов та інші проти України». Рішення Європейського суду з прав людини від 21.01.2021. р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_g02#Text

218. Справа № 214/8956/19 від 25.03.2020 р. *Приморський районний суд м. Одеси*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>
219. Справа № 225/4836/20. Костянтинівський міськрайонний суд Донецької області. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101083284>
220. Справа № 419/476/18. Новоайдарський районний суд Луганської області. URL: <https://youcontrol.com.ua/en/catalog/court-document/91507581/>
221. Справа № 420/11016/23. Одеський окружний адміністративний суд. URL: https://youcontrol.com.ua/en/catalog/court-document/112753951/?utm_source=chatgpt.com
222. Справа № 553/6495/22. Ленінський районний суд м. Полтави. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108450819>
223. Справа № 707/534/22. Смілянський міськрайонний суд Черкаської області. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124153941>
224. Справа № 725/5315/20. Першотравневий районний суд м. Чернівці. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93644089>
225. Справа № 757/18590/20-к. від 12.10.2021 р. Печерський районний суд м. Києва. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/89822543>
226. Справа № 757/27806/20-к. Печерський районний суд міста Києва /20-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91283486>
227. Справа № 760/4890/20 від 17.08.2020 р. Шевченківський районний суд м. Києва. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>
228. Справа № 761/11507/20 від 10.09.2020 р. Печерський районний суд м. Києва. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>
229. Справа № 761/12125/20. Верховний Суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglia dy/Dajdgest_VP_VS_11_2022.pdf
230. Справа № 761/12345/21-к. Шевченківський районний суд м. Києва. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75462088>
231. Справа № 761/2368/21. Дніпровський районний суд м. Києва. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/755383121>

232. Справа №751/1615/22. Новозаводський районний суд міста Чернігова. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105387657>

233. Степанюк Л. Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України: дис. ...докт. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2012. 321 с.

234. Стоянов М. М. Властивості доказів у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2010. 245 с.

235. Судова медицина: підручник / авт. кол: Герасименко О. І., Антонов А. Г., Комісарова Н. О., Комісаров М. Л. К.: КНТ, 2023. 500 с.

236. Сухов Ю., Чистякова А. Запобіжний захід у кримінальному провадженні: нюанси обрання та оцінки доказів слідчим суддею. *Юридична газета*. 2021. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravota-proces/zapobizhniy-zahid-u-kriminalnomu-provadhenni-nyuansi-obrannya-ta-ocinki-dokaziv-slidchim-suddeyu.html#:~:text=%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%2C%20%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0%20%E2%84%96622%2F11%29,%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0>

237. Тарасенко О. С. Розслідування незаконного поводження з вогнепальною зброєю, що вчиняється злочинними об'єднаннями : дис. ... канд. юр. наук. 12.00.09. Дніпро, 2017. 283 с

238. Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС України): монограф. Донецьк: 2012. 640 с.

239. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. 2-е вид., перероб. і до- пов. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 688 с.

240. Теорія та практика досудового розслідування в умовах протидії : навч.метод. посібник. 2-ге вид., перероб. / Л. І. Аркуша, Л. М. Гуртієва, М. О. Д'ячкова, І. В. Загородній та ін. О. : Фенікс, 2023. 136 с.

241. Тетерятник Г. К. Теоретико-правові питання проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій в умовах надзвичайних правових режимів. *Правова позиція*. Серія : Право. 2021. № 1. С. 138–141.

242. Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень у сучасних умовах : метод. реком. / авт. кол.: Д. М. Тичина, А. О. Антощук, О. О. Юхно та ін.; за заг. ред. М. С. Цуцкірідзе, А. В. Шевчишена. – Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2024. 70 с.

243. Тимчишин А. М. Спеціальні знання у кримінальному процесі України : монографія. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 362 с.

244. Тимчишин А. М. Особливості порядку призначення і проведення судової експертизи в умовах чинного кримінального процесуального законодавства. *Правова позиція*. 2021. № 2(31). С. 129–133.

245. Тичина Д., Антощук А., Перцев Р. Психологічна готовність поліцейських до розслідування воєнних злочинів. *Юридична психологія*. 2024. № 2 (35). С. 25–33. DOI: 10.33270/03243502.25

URL : <https://psychped.navs.edu.ua/index.php/psychped/article/view/1664>

246. Тіщенко В. В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2003. 40 с.

247. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.

248. Тіщенко В. В. Корисливо-насильницькі злочини: криміналістичний аналіз: монографія. Одеса: Юрид. літ., 2002. 360 с.

249. Удалова Л. Д. Теоретичні засади вербальної інформації у кримінальному процесі України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. К., 2007. 433 с.

250. Удалова Л. Д. Теорія та практика отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України : монографія. К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В. 2005. 324 с.

251. Федоренко М. С. Концептуальні підходи до формування методики розслідування перевищення влади або службових повноважень співробітниками

правоохоронних органів. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2018. Вип. 35. С. 208–220.

252. Федоренко М. С. *Методика розслідування перевищення влади або службових повноважень співробітниками правоохоронних органів: дис... докт. філос.* : 081 «Право». Львів, 2020. 227 с.

253. Федоренко М. С. Протидія з боку зацікавлених осіб та засоби її подолання при розслідуванні перевищення влади або службових повноважень співробітниками правоохоронних органів. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 1(85). С. 275–286.

254. Фінансові розслідування у сфері протидії легалізації злочинних доходів в Україні : метод. реком. / С. С. Чернявський, О. Є. Користін, В. А. Некрасов та ін. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 164 с.

255. Чаплинська Ю. А. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики злочинів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 6. URL: http://apnl.dnu.in.ua/6_2019/42.pdf

256. Чаплинський К. О. *Тактика проведення окремих слідчих дій* : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 308 с.

257. Чернявський С. С., Тичина Д. М., Перцев Р. В. Міжнародний досвід техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2022. № 12 (3). С. 9–19.

258. Чернявський С. С. *Методика розслідування злочинів у сфері банківського кредитування: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09*. Київ, 2002. 240 с.

259. Чернявський С. С. *Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування: монографія*. К., 2010. 624 с.

260. Чесакова М. С. До питань визначення поняття «протидія розслідуванню злочинів». *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. № 6–2. Т. 4. С. 113–117.

261. Чесакова М. С. Форми і способи протидії розслідуванню злочинів: підходи до їх класифікації. *Право.иа*. 2015. № 1. С. 139–145.
262. Чичиркіна С. П. Способи приховування злочинів у сфері службової діяльності. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 1 (1). С. 151–158.
263. Шалгунова С. А. Особа насильницького злочинця: монографія. Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2012. 548 с.
264. Шелег Л. С. Генезис та профілактика психосоматичних розладів у працівників органів внутрішніх справ. Київ : НАВС, 2015. 384 с.
265. Шепітько В. Ю. Криміналістика : підруч для студ. вищ. навч. закл. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2010. 496 с
266. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика : системно-структурний аналіз : монографія. Х. : Харків юридичний, 2007. 431 с.
267. Шепітько В. Ю. Криміналістика: підручник. К. : ІнЮре, 2016. 640 с.
268. Шеремет А. П. Криміналістика: навч. посіб. 2-ге вид. К. : Центр учбової літератури, 2009. 472 с.
269. Шумило М. Є. Поняття «докази» у Кримінальному процесуальному кодексі України : спроба критичного переосмислення ідеології нормативної моделі. *Вісник Верховного Суду України*. 2013. № 2. С. 40-48.
270. Щербаковський М. Г. Використання доказів як етап доказування у кримінальному провадженні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2017. Вип. 2. С. 88–95.
271. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Х., 2015. 560 с.
272. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Х.: 2015. 560 с.
273. Щур Б. В. Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами: дис. ... канд.. юрид. наук: спец. 12.00.09. Х., 2004. 183 с.

274. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик: монографія. Х. : «Харків юридичний». 2010. 320 с.
275. Юридична психологія: підручник / Александров Д. О., Андросюк В. Г., Казміренко Л. І. та ін.; за заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсеєва. Київ : КНТ, 2007. 360 с.
276. Юхно А. А. Тактика допиту в кримінальному провадженні: навч. посіб. Х.: Право, 2018. 145 с.
277. Якимович М. О., Криленко Д. І. Цифрові інструменти в криміналістиці: потенціал 3D-технологій у розслідуванні злочинів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2022. № 28. С. 54–61.
278. Якимчук Р. В. Корупційний вплив як форма протидії розслідуванню злочинів, пов'язаних із порушенням правил дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів. *Юридичний вісник*. 2016. № 4. С. 190–194.
279. Яковчук І. В. Типові слідчі ситуації в методиці розслідування зловживання впливом. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. № 2. С. 1093–1098.
280. Яра О. С., Світличний О. П. Функції правоохоронних органів України в умовах режиму воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. С. 472–476.
281. Ahmed M. Al-Samman, Tawfik Al-Hadhrami, Ahmad Al Shami, Fuad Alnajjar. Research Challenges and Opportunities in Drone Forensics Models. *MDPI Journal*. 2021. № 10 (1519). URL: <https://doi.org/10.3390/electronics10131519>
282. Dobrianska, N., Filashkin, V., Barsuchenko, I., Nikitenko, V., & Antoshchuk, A. (2024). Obtaining evidence during the investigation of criminal offenses against the will, honor and dignity of a person. *Revista Do Curso De Direito Do UNIFORMG*, 15(2), 66–80. Recuperado de <https://revistas.uniformg.edu.br/cursodireitouniformg/article/view/2062>
283. Harasym Pavlo; Chernetska Olena; Galagan Sergii; Patyk Andrii; Patyk Lesia; Humin Oleksii. Public Participation in Crime Prevention in Ukraine. *Revista de*

Gestão Social e Ambiental. Miami. Volume 18. № 6. 2024. pp.1-13. DOI: 10.24857/rgsa.v18n6-062

284. Iryna Hora, Valeriy Kolesnyk, Oleg Batiuk. Application of Innovative Technologies for Detection and Investigation of Evidence in Criminal Proceedings. *Cuestiones políticas*. Vol. 39 N° 70 (2021): p.862-874. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3970.52>

285. Ivo Svoboda, Oksana Epel, Susanna Suleimanova, Dmytro Ievenko y Olha Kovalova. The role of the international institutions in the protection of human rights and freedoms in the sphere of national security. *Cuestiones políticas*. Vol. 40 N° 74 (2022): P. 565-584. (WoS) DOI: 10.46398/cuestpol.4074.31.

286. Mendis NDNA, Dharmarathne TSS, Wanasinghe NC. Use of unmanned aerial vehicles in crime scene investigations – novel concept of crime scene investigations. *Forensic Res Criminol Int J*. 2017;4(1):1-2. URL: <https://doi.org/10.15406/frcij.2017.04.00094>

287. Serhieieva, D., Kulyk, M., Antoniuk, P., Marko, S., & Isagova, N. (2022). Firearms as a means of committing criminal offenses: Las armas de fuego como medio para cometer delitos. *Cuestiones Políticas*, 40(74), 148-159. <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4074.07>

288. Vasylynchuk Viktor, Romanov Maksym, Dymytrii Grytsyshen, Kozin Serhii, Denysiuk Denys. Organizational and legal framework for the functioning of the National Police investigation units. *Amazonia Investiga*, 2021. Vol. 10, Num 44.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Динаміка зареєстрованих кримінальних правопорушень,
передбачених ч. 2 ст. 365 КК України, у період 2021– 6 місяців 2025 років**

Роки	Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності	Обліковано кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 365 КК України	Питома вага	Темп приросту, %
2021	6161	1001	16.24%	-
2022	3395	609	17.94%	-39.1%
2023	3904	650	16.65%	+6.74%
2024	4085	599	14.66%	-7.85%
6 міс. 2025	2222	275	12.38%	-
Загалом	19 767	3 134	15.86%	

Відповідно до офіційної статистичної інформації Офісу Генерального прокурора, кількість облікованих кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності та, зокрема, правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 365 КК України, становила: 2021 року було обліковано 6161 кримінальні правопорушення проти правосуддя, з них розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів (ч. 2 ст. 365 КК України) – 1001; 2022 р. – 3395 (609), 2023 р. – 3904 (650); 2024 р. – 4085 (599) і за шість місяців 2025 р. – 2222 (275).

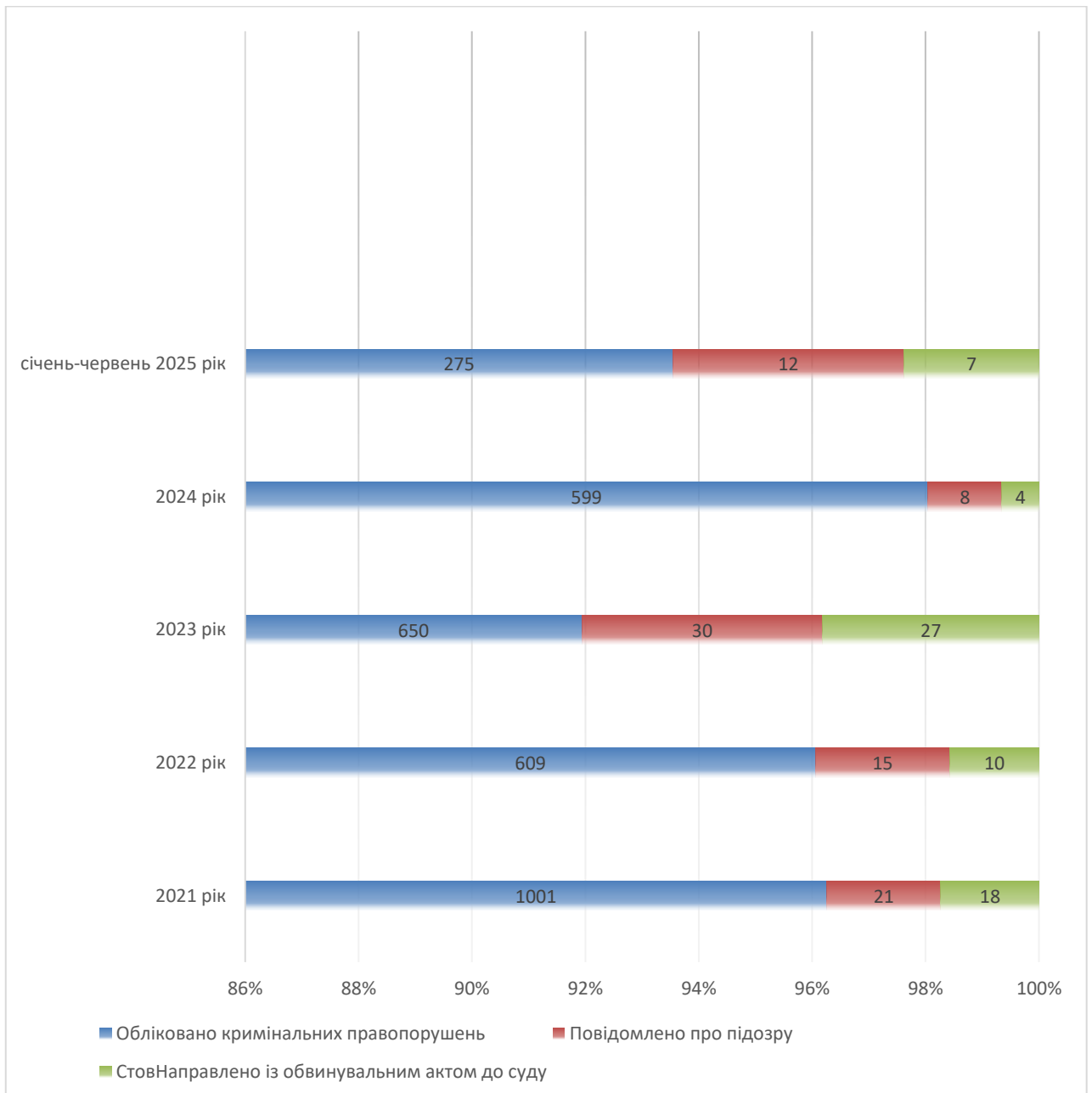
При цьому питома вага кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 365 КК України, серед усіх облікованих кримінальних у сфері службової діяльності та професійної діяльності становила: 2021 р. – 16.24%; 2022 р. – 17.94%; 2023 р. – 16.65%; 2024 р. – 14.66%; 6 міс. 2025 р. – 12.38%.

Питома вага цих кримінальних правопорушень у середньому за період з 2021 р. по червень 2025 р. становить 15.86%.

Загальні кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності зменшувалися в середньому на 8.62% щороку у період 2021–2024.

Кримінальні правопорушення за ч. 2 ст. 365 ККУ скорочувалися швидше – приблизно на 18.36% щороку.

Співвідношення зареєстрованих кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 365 КК України, повідомлень про підозру та направлення обвинувального акту до суду у період 2021– липень 2025 років

Додаток А-2

Співвідношення у відсотках зареєстрованих кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 365 КК України, повідомлень про підозру та направлення обвинувального акту до суду у період 2021– липень 2025 років

Рік	Зареєст ровано	Повідомлень про підозру	% підозр від зареєстр.	Направлено до суду	% до суду від зареєстр.
2021	1001	21	2.10%	18	1.80%
2022	609	15	2.46%	10	1.64%
2023	650	30	4.62%	27	4.15%
2024	599	8	1.34%	4	0.67%
Січ–черв 2025	275	12	4.36%	7	2.55%

Наведені дані демонструють вкрай низький рівень ефективності досудового розслідування таких кримінальних правопорушень: лише 1–4% проваджень доходять до етапу повідомлення про підозру, що може свідчити про недостатню доказову базу, процесуальні труднощі або неефективну роботу слідчих органів.

Ще менше проваджень (0.7–4.2%) передається до суду з обвинувальним актом, що свідчить про системні проблеми у притягненні працівників правоохоронних органів до відповідальності.

Особливо тривожно виглядає статистика за 2024 рік, де зі 599 зареєстрованих випадків лише 4 дійшли до суду, що становить менше ніж 1%.

Додаток Б

**Зведені результати опитувань 598 респондентів
щодо особливостей проведення досудового розслідування у кримінальних
провадженнях, передбачених ст. 365 КК України**

1.	Ваша посада:	
	начальник відділу	1,5%
	начальник відділення (сектору)	6,3%
	старший слідчий	12,3%
	слідчий ДБР	37,5%
	слідчий НПУ	33,9%
	судовий експерт	8,46%
2.	Ваша освіта:	
	середня спеціальна	9,2%
	неповна вища («бакалавр»)	33,4%
	повна вища («спеціаліст», «магістр»)	52,3%
	власний варіант	5,1%
3.	Загальний стаж роботи:	
	до 1 року	8,2%
	від 1 до 3 років	13,6%
	від 3 до 5 років	27,6%
	від 5 до 10 років	29,5%
	від 10 до 20 років	15,9%
	понад 20 років	4,4%
власний варіант	0,8%	
4.	Стаж роботи на займаній посаді:	
	до 1 року	10,4%
	від 1 до 3 років	13,7%
	від 3 до 5 років	31,2%
	від 5 до 10 років	38,5%
	від 10 до 20 років	4,9%
	понад 20 років	1,3%
власний варіант	0%	
5.	Чи здійснювали Ви досудове розслідування або брали безпосередню участь у розслідуванні перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів?	

	так	76,2%
	ні	23,8%
	власний варіант	0%
6.	На Вашу думку, чи є потреба в розробленні методики розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів?	
	так	71,6%
	ні	12,5%
	власний варіант	15,9%
7.	Які елементи криміналістичної характеристики є найбільш інформативними в розслідуванні перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів	
	відомості про осіб, які вчинили кримінальне правопорушення	78,3%
	спосіб вчинення кримінального правопорушення	71,3%
	обстановка кримінального правопорушення	78,9%
	типова слідова картина кримінального правопорушення	88,9%
	власний варіант	5,8%
8.	Правоохоронці, які вчиняють перевищення влади або службових повноважень із застосуванням зброї чи спеціальних засобів слід розподілити на:	
	<i>ситуативних</i> – правоохоронці, які не становлять суспільної небезпеки, але можуть бути дуже залежними від конфліктних ситуацій, які можуть призвести до заподіяння ними тілесних ушкоджень або смерті, а й погрозу зброєю чи спеціальними засобам	43%
	– <i>нестійких</i> – правоохоронці з нестійкою психікою, активні до протиправних вчинків, не дотримуються морально-правових норм, схильні до вживання алкогольних напоїв, проявів агресивно-насильницької поведінки на службі;	34%
	– <i>агресивних</i> – працівники правоохоронних органів, які проявляють агресивно-насильницьку спрямованість, можуть створювати значні проблеми для суспільства та колег	23%
9.	Способи протидії розслідуванню перевищенню влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів необхідно систематизувати за спрямованістю протидії на:	

	перешкоджання встановленню фактичних даних та обставин, що мають значення для кримінального провадження	30%
	знищення доказової інформації та її носіїв (матеріальних та ідеальних)	25%
	позбавлення інформації, що зібрана у кримінальному провадженні, доказового значення	11%
	перешкоджання проведенню розслідування і судового розгляду	10%
	створення перешкод для розслідування	27%
	переховування від правоохоронних органів	22%
	симуляція захворювання	17%
	Типовими формами протидії розслідуванню у таких кримінальних провадженнях є:	
10.	вплив на слідчого	85%
	вплив на слідчого з використанням корупційної складової	52%
	відмова від дачі показань та надання завідомо неправдивих показань	68%
	примушування свідків, потерпілих до відмови від первинних показань, або зміни показань	51%
	Під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності, учинених працівниками Національної поліції, найчастіше проводяться наступні негласні слідчі (розшукові) дії:	
11.	аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України)	33%
	зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України)	48%
	обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України)	45%
	установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України)	55%
	У кримінальних провадженнях щодо розслідуванню перевищенню влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів найбільш цінними є такі слідчі (розшукові) дії:	
12.	допит (свідків, потерпілого, підозрюваного)	36%
	огляд	31%
	проведення обшуку	7%
	призначення та проведення судової експертизи	26%

Аналітична довідка за результатами вивчення 43 кримінальних проваджень за фактами перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів

№	ПИТАННЯ	%
1.	Підозрюваними та обвинуваченими у кримінальних провадженнях за ч. 2 ст. 365 КК України із застосуванням зброї та спеціальних засобів є такі працівники правоохоронних органів:	
	Національної поліції України	31%
	Служби безпеки України	16%
	прокуратури, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки України	15%
	Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Служби зовнішньої розвідки України	14%
	митні органи, органи охорони державного кордону	12%
	органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори	11%
	Управління державної охорони України, Служба судової охорони	1%
2.	Потерпілими від перевищення влади або службових повноважень з боку працівників правоохоронних органів із застосування зброї або спеціальних засобів найчастіше є особи, які:	
	- мали кримінальне минуле або судимість, а також перебували під посиленним контролем поліції («вори в законі»)	32%
	- робили зауваження чи чинили опір неправомірним діям правоохоронців, намагалися захистити свої права законними засобами або попереджали правопорушення	27%
	- відмовлялися пред'являти документи, давати показання, підписувати протоколи чи надавати згоду на певні дії	20%
	- стали жертвою помсти з боку правоохоронців через необґрунтовані підозри у причетності до кримінальних правопорушень чи приховування доказів	11%
	- потрапили під перевищення повноважень через випадковий збіг обставин (участь у громадських заходах, перебування у	10%

	стані алкогольного сп'яніння або аналогічний стан співробітника правоохоронного органу тощо)	
3.	Поведінка обвинувачених у службових злочинах насильницького характеру демонструє різну ступінь визнання вини:	
	повністю визнають свою провину	18%
	спершу визнають вину під час досудового розслідування, але відмовляються від цього в суді	15%
	частково визнали свою вину	21%
	послідовно заперечують свою причетність до злочину на всіх етапах процесу	28%
	розкаюються та співпрацюють із правоохоронними органами для розкриття злочину	18%
4.	До способів вчинення перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів слід віднести:	
	перевищення влади – дії працівника правоохоронного органу який, маючи повноваження, під час виконання своїх владних чи організаційно-розпорядчих функцій виходить за межі цих повноважень із застосуванням зброї чи спеціальних засобів, чим завдає істотної шкоди охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб	41%
	перевищення службових повноважень – дії працівника правоохоронного органу, який не має владних функцій і виходить під час виконання своїх функцій за межі наданих законом повноважень із застосуванням зброї чи спеціальних засобів чим завдає істотної шкоди охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб	34%
	перевищення службових повноважень – дії працівника правоохоронного органу, який має владні повноваження, але у конкретному випадку перевищує не їх, а інші свої повноваження із застосуванням зброї чи спеціальних засобів чим завдає істотної шкоди охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб	25%

	У випадках протиправної діяльності, пов'язаної з перевищенням влади або службового становища із застосування зброї чи спеціальних засобів, основними носіями слідів є	
5.	сліди на тілі та одязі потерпілого – це можуть бути сліди боротьби, побиття, катування, застосування спеціальних засобів	90%
	сліди на тілі та одязі правоохоронця, який явно перевищив свої повноваження	45%
	ймовірні виділення людського організму – слина, кров, сеча, елементи ушкоджених органів потерпілого	24%
	речі потерпілого або суб'єкта злочину – елементи одягу, взуття	11%
	предмети навколишнього середовища – пляшки, залишки цигарок, частини ґрунту, фарби, мастила тощо	10%
	документи – письмові чи інші матеріали, що можуть бути доказами	45%
		Потерпілими від перевищення влади або службових повноважень з боку працівників правоохоронних органів із застосування зброї або спеціальних засобів найчастіше є особи:
6.	характеризуються кримінального минулого або наявністю судимості, або перебували на обліку в правоохоронних органах	32%
	чинили опір неправомірним діям правоохоронців, намагалися захистити свої права законними засобами або попереджали правопорушення	27%
	відмовлялися посвідчувати особу, пред'являти документи, давати показання, підписувати протоколи чи надавати згоду на певні дії	20%
	стали жертвою помсти з боку правоохоронців через необґрунтовані підозри у причетності до кримінальних правопорушень чи приховування доказів	11%
	які: потрапили під протиправні дії правоохоронців через випадковий збіг обставин	10%
7.	Приводами до початку досудового розслідування за фактами перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів можуть виступати	
	заяви, повідомлення потерпілих про застосування зброї чи спеціальних засобів або погрозу такого	38%

	заяви, повідомлення опосередкованих осіб (родичі, близькі, знайомі, колеги, лікарі, очевидці)	32%
	повідомлення інформаторів	21%
	самостійне виявлення слідчим, прокурором або співробітниками служб внутрішньої безпеки з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення злочину (інформації, яка опублікована в медіа, анонімна заява та ін.)	7%
	публікації в медіа, матеріали журналістських розслідувань	2%
8.	Відносно особи-підозрюваної складаються такі слідчі ситуації::	
	особа, підозрювана у вчиненні злочину повністю визнає свою вину	31%
	підозрюваний визнає, що застосував незначне насильство до потерпілого, але заперечує свою причетність до завданих ушкоджень	27%
	підозрюваний визнає факт насильства, але вказує, що діяв у стані самозахисту або афекту	28%
	підозрюваний відмовляється від факту застосування насильства щодо потерпілого, а факт наявності тілесних ушкоджень у останнього пояснює його необережністю, випадковим збігом обставин або обмовою з боку потерпілого	16%
9.	Недоліки, які характерні для тактики проведення допитів у кримінальних провадженнях, пов'язаних із перевищенням влади або службових повноважень працівниками правоохоронних органів із застосуванням зброї чи спеціальних засобів:	
	невстановлення слідчим під час першочергових допитів ключових обставин	57%
	поверхнєве опрацювання інформації, наданої допитуваними	41%
	недостатнє розуміння слідчим посадових обов'язків допитуваної особи	38%
	невпевнене володіння спеціальною термінологією	21%

Акти впровадження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Керівник

Головного слідчого управління

Державного бюро розслідувань

доктор юридичних наук, професор

заслужений юрист України

Дмитро МІРКОВЕЦЬ

2025 року

Акт

впровадження у практичну діяльність

Державного бюро розслідувань результатів дисертаційного дослідження Русанівського Сергія Віталійовича на тему «Розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу із застосуванням зброї чи спеціальних засобів» поданого на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Комісія у складі:

1. заступника керівника Управління Головного слідчого управління Державного бюро розслідувань, кандидата юридичних наук К.М. Бруссо;
2. заступника керівника відділу Головного слідчого управління Державного бюро розслідувань, кандидата юридичних наук С.Ю. Стратонова;
3. заступника керівника відділу Головного слідчого управління Державного бюро розслідувань, кандидата юридичних наук В.В. Загамули

склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження Русанівського Сергія Віталійовича на тему «Розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу із застосуванням зброї чи спеціальних засобів» можуть застосовуватися у практичній діяльності Головного слідчого управління ДБР під час розслідування кримінальних правопорушень, а також під час проведення занять у системі службової підготовки працівників ДБР.

Заступник керівника Управління
Головного слідчого управління
Державного бюро розслідувань
кандидат юридичних наук

К.М. Бруссо

Заступник керівника відділу
Головного слідчого управління
Державного бюро розслідувань
кандидат юридичних наук

С.Ю. Стратонов

Заступник керівника відділу
Головного слідчого управління
Державного бюро розслідувань
кандидат юридичних наук

В.В. Загамула

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної
академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ

2025

АКТ

19.06. 2025

м. Київ

№ 107-т

Впровадження результатів дисертації
Русанівського Сергія Віталійовича на тему:
«Розслідування перевищення влади або
службових повноважень працівником
правоохоронного органу з застосуванням зброї
чи спеціальних засобів» в освітній процес
НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження
позитивного досвіду роботи у складі:

- т.в.о. начальника відділу організації освітнього процесу, кандидата юридичних наук, майора поліції Богдана Юрійовича Бистрицького;
- т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата юридичних наук, старшого лейтенанта поліції Дар'ї Андріївни Горбенко;
- завідувача кафедри кримінального процесу, доктора юридичних наук, професора, підполковника поліції Олени Вікторівни Таран;
- завідувача кафедри криміналістики та судової медицини, кандидата юридичних наук, доцента, майора поліції Андрія Олександровича Антощука;
- завідувача загальної бібліотеки Людмили Георгіївни Гайдар.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», та наукові праці аспіранта кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ Русанівського Сергія Віталійовича на тему: «Розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів».

Проаналізовано основні результати дослідження Русанівського С.В., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Русанівський С. В. Протидія розслідуванню перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу із застосуванням зброї чи спеціальних засобів та засоби її подолання. *Український політико-правовий дискурс*, (11). 2025. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15512765>
2. Русанівський С. В. Спосіб вчинення злочину як елемент криміналістичної характеристики перевищення влади або службових

повноважень працівником правоохоронного органу із застосуванням зброї чи спеціальних засобів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 03, 2025, частина 3. С. 162–167. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.3.24>

3. Русанівський С. В. Огляд при розслідуванні перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів. *Наукові перспективи* № 5(59) 2025. С. 1455–1467. DOI : [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-5\(59\)-1455-1467](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-5(59)-1455-1467)

4. Русанівський С. В. Наукові підходи до формування криміналістичної характеристики перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу. (Київ, 21 листоп. 2024 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 230–234.

5. Русанівський С. В. Початковий етап розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів та його значення для притягнення до кримінальної відповідальності. *Інформаційна безпека суспільства умовах дії правового режиму воєнного стану та повоєнний період* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 29 трав. 2025 р). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 89–92.

6. Русанівський С. В. Початок досудового розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів. *Кримінальне судочинство в умовах дії правового режиму воєнного стану та в повоєнний період* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 30 квіт. 2025 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 134–136.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що праці Русанівського С.В. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Криміналістика», «Методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень» «Криміналістичні засоби та методи розслідування кримінальних правопорушень» під час підготовки навчально-методичних та дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Члени комісії:

Богдан БИСТРИЦЬКИЙ

Дар'я ГОРБЕНКО

Олена ТАРАН

Андрій АНТОЩУК

Людмила ГАЙДАР

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Русанівський С. В. Протидія розслідуванню перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу із застосуванням зброї чи спеціальних засобів та засоби її подолання. *Український політико-правовий дискурс*, (11). 2025. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15512765>

2. Русанівський С. В. Спосіб вчинення злочину як елемент криміналістичної характеристики перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу із застосуванням зброї чи спеціальних засобів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 03, 2025, частина 3. С. 162–167. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.3.24>

3. Русанівський С. В. Огляд при розслідуванні перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів. *Наукові перспективи* № 5(59) 2025. С. 1455–1467. DOI : [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-5\(59\)-1455-1467](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-5(59)-1455-1467)

4. Русанівський С.В., Антощук А.О. Тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів. *Наукові інновації та передові технології*. № 6(46) 2025. С. 1415–1423. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-6\(46\)-1415-1423](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-6(46)-1415-1423)

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Русанівський С. В. Наукові підходи до формування криміналістичної характеристики перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу. (Київ, 21 листоп. 2024 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 230–234.

6. Русанівський С. В. Початковий етап розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів та його значення для притягнення до кримінальної відповідальності. *Інформаційна безпека суспільства умовах дії правового режиму воєнного стану та повоєнний період* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 29 трав. 2025 р). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 89–92.

7. Русанівський С. В. Початок досудового розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів. *Кримінальне судочинство в умовах дії правового режиму воєнного стану та в повоєнний період* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 30 квіт. 2025 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 134–136.